

ประวัติแนวคิดมหายาน

ห้องขจร
อ
294.32
ล272ป

พ. ศ. ๒๕๑๙

โดย

ด. เสถียรสุด

294.32,
ก ๒ ๖ ๔ ๗

ประวัติแนวคิดมหายาน

โดย

ด. เสดียรสุด

21 ๙๘ 2524

ห้องสมุด

นายจรูญ สุขพานิช

๕ ขอยมุกดาภิบาล

ถนนลาดพร้าว กรุงเทพฯ - ๕

๒๙๓๓ ๗-๒๖

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เลขที่ ๑๑ ถนนโชนง กรุงเทพมหานคร โทร. ๒๑๒-๒๗๖, ๒๑๒-๒๗๗

พ. ศ. ๒๕๑๕

84555

สารบาญ

ภาคที่ ๑ ความนำทั่วไป

บทที่ ๑	ความนำ	๑
บทที่ ๒	มหายานยุคพระนาคราช	๘
บทที่ ๓	มหายานยุคพระอสังคากับพระวสุพันธ์	๓๑
บทที่ ๔	พระพุทธศาสนาสายพระอสังคากับพระวสุพันธ์	๔๕
บทที่ ๕	พระพุทธศาสนาภายหลังพระอสังคากับพระวสุพันธ์	๕๕

ภาคที่ ๒ ทฤษฎี

บทที่ ๑	เนอความของพระพุทธศาสนา	๖๑
บทที่ ๒	ความหลุดพ้น	๖๕
บทที่ ๓	เจตนารมณ์ของมหายาน	๖๘
บทที่ ๔	ตถตาทัศน์ะ	๗๕
บทที่ ๕	ประเภทของเซ็นและความหมายทางปรัชญา	๙๔
บทที่ ๖	แนวคิดพระพุทธศาสนากับนิกายเซ็น	๑๐๖

ภาคที่ ๓ ปฏิบัติ

บทที่ ๑	ความหมายของศีลธรรม	๑๑๓
บทที่ ๒	กรรมทัศน์ะกับเจตจำนงอิสระ	๑๒๓
บทที่ ๓	ความหมายของชีวิต	๑๓๐

หนังสือเรื่องอื่นของผู้แต่ง

ประวัติวัฒนธรรมจีน

ประวัติพระสงฆ์จีนจาริกยังอินเดีย

หลายชีวิตในพงศาวดารจีน

เหตุการณ์สำคัญของพระพุทธศาสนาจีน

คัมภีร์เหลาจื๊อ

คัมภีร์ขงจื๊อ

ประวัติแนวคิดมหายาน

สนทนานิภายเซ็น

ภาษาจีน

นิทานเวตาล โดย น.ม.ส.

เที่ยงกรรมฐาน หลวงพ่อธนาคาร

ชุดทกนิภาย เล่ม ๑

วินัยมุข

พระพุทธรูปปางต่างๆ

คำนำ

ในโอกาสที่ผมได้ไปบรรยายเรื่องมหายาน ณ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา ผมได้อำเรื่อง “ประวัติแนวคิดมหายาน” ของท่านอาจารย์ ดร. คิมูระ ไทเคน เป็นหลัก ซึ่งมีเนื้อความเป็นหัวข้อดังที่ได้รวบรวมอยู่ในหนังสือ

ท่านอาจารย์ ดร. คิมูระ เป็นนักค้นคว้าปรัชญาพระพุทธศาสนาและศาสนาอินเดียที่เรื่องนามของประเทศญี่ปุ่น ท่านได้แต่งเรื่อง ประวัติปรัชญาและศาสนาอินเดีย แนวคิดคณาจารย์ทั้ง ๒ ของอินเดีย แนวคิดของพระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาล แนวคิดสาวกยาน แนวคิดในพระอภิธรรม ของสาวกยาน และ ประวัติแนวคิดมหายาน รวม ๒ เรื่อง ท่านได้รับปริญญาเอกจากองค์จักรพรรดิญี่ปุ่นในฐานะที่แต่งหนังสือดังกล่าว แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ท่านได้ถึงแก่กรรมไปในขณะที่อายุยังไม่มากนัก

เรื่องประวัติแนวคิดมหายานนี้ เป็นร่างของท่าน ซึ่งบรรดาเพื่อนได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นภายหลังมรณกรรมของท่าน จึงไม่ทราบว่า ท่านจะต่อเติมหรือมีความเห็นอะไรอีก แต่เท่าที่เห็นอยู่นี้ ก็ให้ความรู้แก่เราอย่างกว้างขวางแล้ว

ผมเสียใจที่ไม่อาจแปลตามตัวได้ เพราะเป็นงานใหญ่
ที่เกินกำลัง

หนังสือเล่มนี้ อาจารย์สฐิต ทองยวก M.A. (SAN
SKRIT) ได้กรุณาตรวจแก้ให้อย่างละเอียด จึงขอบพระคุณ
ไว้ที่นี้ด้วย และก็ต้องขอบใจ นางสาวชะอุม วิบูลย์ศรี ที่ได้
ช่วยตรวจทานให้โดยดี

ล. เสดียรสุด

วันลอยกระทง พ.ศ. ๒๕๑๘

๑๐๕๕ ถนนวิทยาลัยครุบ้านสมเด็จ ธนบุรี

ประวัติแนวคิดมหายาน

(หัวข้อ)

ภาคที่ ๑ ความนำทั่วไป

บทที่ ๑ ความนำ

๑. คำว่ามหายาน

๑) จีนแปลคำมหายาน นอกจากแปลเป็นยานใหญ่แล้ว บางแห่งแปลเป็นยานสูงหรือยานสูงสุด (อนุตรยาน)

๒) คำว่าหินยาน ซึ่งฝ่ายมหายานใช้เรียกฝ่ายเถรวาทนั้น นอกจากแปลว่ายานเล็กแล้ว บางแห่งยังแปลเป็นยานเลวหรือยานต่ำด้วย

๓) ตามความรู้สึกของมหายาน คำว่ามหายาน ไม่เพียงแต่เป็นยานใหญ่เท่านั้น ยังเป็นยานที่รับคนได้ทุกประเภท ทุกอาชีพ ทุกวัยและรวมทั้งสัตว์โลกทุกรูปนามด้วย และยังหมายถึงยานนี้ จะไปถึงพุทธภูมิ สำเร็จเป็นพุทธเจ้าได้

๔) ตามความรู้สึกของมหายาน คำว่าหินยาน ไม่เพียงแต่เป็นยานเล็กเท่านั้น ยังเป็นยานที่รับได้เฉพาะพระภิกษุ และก็ไปถึงชนพระอรหันต์เท่านั้น

๒. กำเนิดมหายาน

๑) ตามความรู้สึกของฝ่ายเถรวาท ถือว่าการเกิดของมหายาน เนื่องจาก

ก. ชาวพุทธส่วนหนึ่ง ไม่เคร่งต่อพระวินัยและคิดจะแก้ไขพระวินัย

ข. ชาวพุทธส่วนหนึ่ง ยอมรับรองแนวคิดของพราหมณ์ นำแนวคิดของพราหมณ์มาปะปนกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

ค. คณะสงฆ์ส่วนหนึ่ง ต้องการให้มีคณะสงฆ์มากขึ้นโดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของคณะสงฆ์

๒) ความรู้สึกดังกล่าว เป็นความจริงอยู่บ้าง แต่ไม่ใช่สาเหตุที่แท้จริง และหัวข้อดังกล่าว ก็ควรพิจารณาถึงสิ่งเหล่านี้ด้วย คือ

ก. ที่ไม่เคร่งต่อพระวินัย เป็นวินัยประเภทใดข้อใด จะทำให้คณะสงฆ์เสื่อมเสียไปมากน้อยประการใดหรือไม่

ข. การรับรองแนวคิดของพราหมณ์นั้น ได้ทำให้หลักธรรมไขว้เขวไปประการใด

ค. คำว่าคุณภาพของคณะสงฆ์ มีขอบเขตเพียงใด

๓. เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดมหายาน

๑) การนิพพานของพระองค์ เป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับพระพุทธศาสนา เพราะในความรู้สึกรักของชาวพุทธ แม้พระองค์จะเป็นที่เคารพสักการะบูชาเหนือไปกว่าบรรดาเทพเจ้าของอินเดียก็ตาม แต่ก็ยังคงอยู่ในฐานะพระศาสดา ทรงมีความเป็นอยู่อย่างสามัญชน เมื่อพระองค์นิพพานไปแล้ว ไม่มีผู้ใดจะเฝ้าพระองค์ได้อีก และก็ไม่มีพระสาวกองค์ใดจะแทนพระองค์ได้ รวมทั้งไม่มีผู้ที่จะตัดสินปัญหาธรรมและปัญหาพระวินัยได้ ชาวพุทธจะต้องตัดสินเอาเองตามหลักที่พระองค์ทรงกำหนดไว้

๒) คณะสงฆ์ในขณะนั้น ได้ขยายลงมาทางใต้มาก (ซึ่งหมายถึงพระศาสนาเจริญขึ้นตามลำดับ) ระหว่างคณะสงฆ์แม้จะมีการติดต่อกันบ้าง แต่ก็มีฐานะเท่าเทียมกัน ไม่มีคณะสงฆ์ใดที่เป็นคณะสงฆ์สูงสุด มีอำนาจบัญชาคณะสงฆ์อื่นได้

๓) สังคมอินเดีย มีความเชื่อถือและประเพณีแตกต่างกันอยู่หลายวาระหลายลัทธิและหลายแคว้น คณะสงฆ์ต้องอยู่ด้วยการบิณฑบาต ประกอบด้วยดินฟ้าอากาศของแต่ละท้องถิ่น การปฏิบัติของคณะสงฆ์ ย่อมมีการแตกต่างกันไปได้ง่ายในส่วนที่ไม่เป็นสาระสำคัญ

๔) ในยุคพุทธกาล ก็มีการโต้เถียงกันเรื่องพระวินัย รวมทั้งการตีความในคุณสมบัติของพระอรหันต์อยู่แล้ว

๔. การแตกแยกโดยทางหลักธรรม

๑) การแตกแยกเคยมีถึง ๒๐ ถึง ๒๔ นิกาย ซึ่งต่อมาเหลือเพียงนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน

๒) ทั้ง ๒ นิกายนี้ แม้ต่างจะถือว่าอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่สุดก็ตามแต่เถรวาทถือคู้ที่ ๑ คือทุกข์กับสมุทัยเป็นหลัก มหายานถือคู้ที่ ๒ คือนิโรธกับมรรคเป็นหลัก หรืออีกนัยหนึ่ง เถรวาทถือความเวียนว่ายตายเกิดเป็นหลัก มหายานถือความหลุดพ้นเป็นหลัก หรือเถรวาทถือข้อเท็จจริงของโลกที่รู้เห็นเป็นหลัก มหายานถือโลกในอุดมการเป็นหลัก ซึ่งตามความเป็นจริง ถ้าผู้ใดเห็นแจ้งในทุกข์กับสมุทัย หรือเห็นแจ้งในข้อเท็จจริงของโลก ก็กับการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว ย่อมจะเห็นแจ้งในนิโรธกับมรรค หรือโลกในอุดมการ กับความหลุดพ้นได้ง่ายขึ้น ตรงกันข้าม ผู้ที่เห็นแจ้งในนิโรธกับมรรค หรือโลกในอุดมการ กับความหลุดพ้น ก็จะเห็นแจ้งในทุกข์กับสมุทัยหรือข้อเท็จจริงของโลก ก็กับการเวียนว่ายตายเกิดได้ง่ายขึ้นเช่นกัน

๕. ความแตกต่างในทัศนะต่อพระองค์

๑) ทั้งสองนิกายรับรองว่า พระพุทธเจ้าให้กำเนิดและทรงเป็นประมุขของพระศาสนาก็ตาม แต่ก็ผิดกับการให้กำเนิดและการเป็นประมุขของศาสนาอื่น พระองค์ทรงบรรลुเป็นพระพุทธเจ้าจากสามัญชนโดยการสะสมบุญบารมีมาแต่ปางก่อนโดยการเสวยชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ นานา มาเป็นเวลาช้านาน

๒) ทั้งสองนิกายรับรองว่า ในขณะที่พระองค์ทรงดำรงชีวิตอยู่ แม้พระองค์มีความเป็นอยู่อย่างสามัญชนก็ตาม แต่ในความรู้ลึกของชาวพุทธ พระองค์มีฐานะเหนือกว่าบรรดาเทพเจ้าของอินเดีย ทรงเป็นพระศาสดาทั้ง ๓ โลกธาตุ

๓) ทั้งสองนิกายรับรองว่า พระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์ แม้ต่างจะเป็นผู้หลุดพ้นแล้วก็ตาม แต่มีฐานะแตกต่างกันมาก พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบุญบารมีมากและเป็นเวลาช้านาน ซึ่งพระอรหันต์ไม่อาจเทียบได้ และพระพุทธเจ้าจะมีเพียงองค์เดียวในหลาย ๆ กัลป์สำหรับในโลกเรานี้ หนึ่งพระพุทธเจ้าประสูติมาเพื่อโปรดสัตว์ แต่พระอรหันต์ผู้รู้ลึกจะไม่มีหน้าที่โดยตรงสำหรับเรื่องโปรดสัตว์

๔) ทั้งสองนิกายรับรองว่า การปฏิบัติธรรมมีอยู่ ๒

ประการ คือทัศนมรรคกับภาวนามรรค คือการเห็นแจ้งใน
ธรรมกับการปฏิบัติในธรรม การเห็นแจ้ง อาจะเห็นแจ้งได้
โดยฉับพลันด้วยความขยันหมั่นเพียรหรือด้วยกุศลกรรมในปาง
ก่อน แต่การปฏิบัตินั้น จะต้องค่อยทำค่อยไปเป็นเวลานาน

๕) ทั้งสองนิกายรับรองว่า การเห็นแจ้งโดยไม่มี
การปฏิบัติ จะไม่ได้รับประโยชน์อะไร และการปฏิบัติที่ไม่เห็น
แจ้ง (อย่างน้อยการเวียนรู้) ก็อาจจะปฏิบัติผิดไปจากเป้า
หมาย

แต่ทั้งที่ต่างรับรองในแนวคิดดังกล่าว ต่างก็ยังมีข้อ
ปลีกย่อยที่ไม่ตรงกันนัก

๖) มหายานตั้งข้อสงสัยว่า พระศากยมนีพุทธเจ้า
ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์นั้นเป็นพระพุทธรูปที่แท้จริงหรือ
หรือเป็นพระพุทธรูปที่ “พระพุทธรูปองค์แท้จริง” บันดาลให้
มีขึ้นเพื่อให้สัตว์โลกได้รู้เห็นเรื่องพระพุทธรูปในช่วงระยะเวลา
หนึ่ง อันเป็นการโปรยสัตว์ตามเหตุปัจจัยของยุคนั้นดินแดนนั้น
มีบุญวาสนาพอที่จะได้รู้เห็นพระธรรม (แล้วต่อมามหายานก็
เชื่อมั่นในความคิดนี้เป็นอย่างยิ่ง) แต่เถรวาทถือว่า พระ
ศากยมนีพุทธเจ้าเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์

๗) มหายานถือว่า ธรรมกายคือพระวรกายที่แท้

จริงของพระองค์ซึ่งขณะนี้ยังคงมีอยู่ ซึ่งผู้บรรลุถึงในธรรมจะเห็นได้ แต่เถรวาทถือว่าธรรมกายคือพระธรรมของพระองค์

๘) นิรมาณกายของพระองค์ ต่างถือว่าเป็นพระวรกายที่เป็นมังสะ (กายเนื้อ)

๙) มหายานได้เพิ่มสัมโพคณกายชั้นอีกกายหนึ่ง ถือว่าเป็นกายที่สนองตามความต้องการของสัตว์โลกในหลาย ๆ ด้านด้วยกันแล้วแต่บุญวาสนา บุญญาหรือกุศลปัจจัยของผู้^{นั้น}

๑๐) ทั้ง ๓ กายนี้ มหายานต่างอธิบายแตกต่างกันไปอีก และได้ขยายออกเป็น ๔ กาย ๕ กายและ ๑๐ กาย

๑๑) มหายานตั้งข้อสงสัยว่า พระอรหันต์มีทางที่จะเสื่อมจากผลการบรรลุหรือไม่ และพระอรหันต์จะมีความหลุดพ้นในด้านจิตใจประการใดก็ตาม แต่ในทางร่างกาย มีความขัดข้องเหมือนคนธรรมดาทุกประการ

๑๒) เถรวาทถือว่า พระศาสดามุนีพุทธเจ้าจะเหนือกว่าสามัญชนเพียงใดก็ตาม แต่พระวรกายและพระชนมายุ ยังคงถูกจำกัดอยู่ในขอบเขต และพระองค์จะทรงมีพระเมตตากรุณาเท่าใด ก็ไม่สามารถจะทำให้สิ่งที่เป็นอย่างนี้กลับเป็น

นิจจังได้ ซึ่งพอสรุปได้ว่า ความใหญ่ยิ่งของพระองค์ ยังคงได้แก่ความหลุดพ้นทางจิตใจเท่านั้น

๓๓) เถรวาทถือว่า พระอรหันต์ เป็นขั้นสูงสุดที่เราจะบรรลุได้ แต่มหายานถือว่าความสำเร็จของพระอรหันต์ เป็นเรื่องธรรมดาของการปฏิบัติ พระพุทธภูมิจึงเป็นขั้นสูงสุด พระอรหันต์ยังมีอะไรอีกหลายอย่างที่เหมาะกับคนธรรมดาแม้ทางจิตใจก็เหมือนกับคนธรรมดา เช่นบางท่านไม่ทราบว่าตนได้บรรลุอรหัตผล บางท่านยังต้องปลงว่า “ทุกข์หนอ ทุกข์หนอ” จึงจะบังอรรมณที่ชมชื่นได้

๓๔) อนุปาทิเสสกับส-อนุปาทิเสสซึ่งเถรวาทตีความเป็นการนิพพานที่ไม่มีวางเหลืออยู่ กับนิพพานที่มีวางเหลืออยู่ แต่มหายานตีความว่าอนุปาทิเสสเป็นการบรรลุ “ความเป็นบุญที่สมบูรณ์ที่สุด” (และต่อมาได้หมายถึงความเป็นนิจจัง สุขขัง อัตตา)

บทที่ ๒ มหายนุคพระนาการุณ

๑. ความนำ

๑) การศึกษามหายนุค ควรรับรองว่า พระพุทธศาสนาในอินเดีย พอจะแบ่งได้เป็น ๕ ยุค คือ

- ก. ยุคพุทธกาล
- ข. ยุคแตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ
- ค. ยุคมหายานพระนาคราช
- ง. ยุคมหายานพระอสังคะกับพระวสุพันธ์
- จ. มหายานนิกายมนตร

๒) ควรรับรองว่า หลักธรรมของพระองค์ มีเนื้อหาที่จะยืดขยายออกไปได้อีกมาก และพระจริต (ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ) เป็นส่วนหนึ่งของพระธรรมที่มีความสำคัญไม่น้อยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ทรงปฏิบัติต่อสังคม

๓) ในยุคพุทธกาล ก็มีการโต้เถียงขัดแย้งกันระหว่างชาวพุทธด้วยกันแล้วในเรื่องพระวินัย หากพระองค์สามารถชี้ขาดได้และเป็นที่พอใจของทั้ง ๒ ฝ่าย

๒. การกำเนิดมหายาน

๑) แนวคิดหรือหลักธรรมของมหายาน อาจสืบไปถึงพุทธกาลได้ แต่การแสดงตนเป็นมหายานนั้น คงเป็นปี ๗๐๐-๘๐๐

๒) การแสดงตนเป็นนิกายมหายานนั้น คงเริ่มด้วยภิกษุที่ต้องการขยายหลักธรรมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น รวมทั้ง

พวกคฤหัสถ์ที่เห็นว่า พระธรรมเป็นของทุก ๆ คน ไม่ใช่เป็น
ของภิกษุเท่านั้น

๓) นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์อีกหลายอย่าง ที่
ทำให้มหายานจำเป็นต้องเกิดขึ้น คือ

ก. ความสมบูรณ์ของมหากาพย์สงครามภารตกับ
มหากาพย์รามเกียรติ์

ข. ปรัชญาฝ่ายไวศณิกะและฝ่ายสางขะ มีความ
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ค. สัตถิพราหมณ์ใหม่โดยมีพระศิวะเป็นประมุข
เริ่มเจริญขึ้นตามแนวใหม่

ง. วัฒนธรรมเปอร์เซียและกรีก เริ่มเข้าสู่อินเดีย
สิ่งเหล่านี้ ช่วยกระตุ้นให้เกิดมหายานและสูตรต่างๆ
ของมหายานด้วย

๓. หลักธรรมในเริ่มแรก

๑) มหายานเริ่มด้วยการถือเอาการบรรลุพุทธภูมิ
เป็นอุดมการตจะเป็นแนวปฏิบัติ

๒) มหายานถือว่า ไม่ว่าใคร หากมีความตั้งใจจะ
บรรลุถึงพุทธภูมิ ก็จะสามารถได้ตามความประสงค์

๓) การเริ่มของนิยายใหม่ ย่อมต้องเริ่มด้วยการมีพระสูตรใหม่ก่อน ฉะนั้นจึงมีการแต่งพระสูตรขึ้นในแนวคิดของพระสูตรเดิม (ซึ่งมหายานถือว่าเป็นการขยายความให้กว้างขวางแจ่มชัดยิ่งขึ้น โดยไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากแนวคิดเดิม) และบรรยายในแบบวรรณคดี ซึ่งผิดกับพระสูตรเดิม ซึ่งเป็นคำสั่งสอนโดยตรงและเป็นการบันทึก

๔) มหายานถือว่่า ทุกคนบรรลุพุทธภูมิได้ก็จริง แต่ก็รับว่า ไม่ใช่บรรลุได้โดยเร็ววันและง่ายดาย จึงขอให้ทำงานแบบโพธิสัตว์ซึ่งเป็นผู้สํารองพระพุทธเจ้าก่อน ความคิดนี้ มหายานได้มาจากนิทานชาดก มหายานได้ขยายความคิดออกไปอีกว่า ในโลกนี้ มีโพธิสัตว์อยู่มากมายและกำลังสะสมบารมีอยู่ แต่เราไม่อาจรู้เห็นด้วยมังสะจักษุ (การดูอย่างคนธรรมดา) หรือความรู้ของสามัญชน โพธิสัตว์เหล่านี้ ไม่ใช่เฉพาะที่เป็นมนุษย์ ยังมีที่เป็นในรูปสัตว์ทั่ว ๆ ไปอีกด้วย

๕) มหายานถือว่่า ผู้ที่ตั้งใจจะบรรลุพุทธภูมิ ผู้นั้นก็เป็นโพธิสัตว์อยู่แล้ว โพธิสัตว์ที่ว่่าน ไม่จำเป็นต้องเป็นพระภิกษุ เป็นบุคคลธรรมดาก็ได้ (และแม้สัตว์ประเภทใดก็ได้ ทั้งไม่จำกัดว่ามีอาชีพประการใด อายุมากน้อยเพียงใด มีความรู้เท่าใดหรือไม่ ด้วยแนวคิดนี้ทำให้กิจกรรมของชาวพุทธ ขยาย

ตัวกว้างออกไปได้อีกมาก และในส่วนที่เป็นชีวิตนั้นก็เลยเป็น
ไปในแง่บวกและแน่น (อาจักษ์)

๔. สูตรใหม่ของมหายาน

๑) ความนำ

ก. การก่อตั้งเป็นนิคายมหายานขึ้น คือพระ
นาคารชุน ท่านได้ใช้สูตรต่าง ๆ ก่อนยุคท่านมารวบรวมเข้า
เป็นสูตรมหายาน

ข. สูตรดังกล่าว พอจะทราบได้จากบทประพันธ์
ของท่านที่ได้อ้างถึง เช่นมหาปัฏญาบารมีศาสตร์เป็นต้น แม้
สูตรบางสูตรที่ท่านอ้างจะไม่ปรากฏในปัจจุบัน หรือข้อความ
ที่อ้างไม่ตรงกับที่ได้แปลไว้ก็ตาม แต่ก็ยังคงถือได้ว่า เป็นสูตร
ที่มีก่อนท่าน และก็พอจะถือได้ว่า อย่างช้ามาถึงยุคท่าน
สูตรที่สำคัญของมหายาน ก็มีมากพอที่จะตั้งเป็นนิคายได้แล้ว

ค. จากสูตรเหล่านี้ ยังเห็นได้ว่า แม้จะเป็นมหา
ยานด้วยกัน แต่แบ่งออกเป็น ๒ สาย สายหนึ่งเลื่อมใสใน
ความเป็นโพธิสัตว์แล้วขยายออกไปถึงพุทธภูมิ สายหนึ่งถือ
ปัฏญาเป็นที่สุด แต่ทั้ง ๒ สายนี้ ต่างก็ยืนยันว่า จะต้องมี

ประธานของโพธิสัตว์ที่จะบรรลุถึงพุทธภูมิและเพื่อโปรดสัตว์
ก่อน แล้วมี “สรวพธรรมเป็นสูญ” เป็นจุดยืน

๒) บัญญาบารมีสูตร

ก. สูตรนี้ ถือว่าเป็นสูตรเก่าแก่และเป็นมูลฐาน
ของสูตรฝ่ายปัญญาทั้งหลาย มีฐานะเป็นตัวแทนของแนวคิด
ฝ่ายสูญ และสรุปแนวคิดของบรรดานิกายสูญ

ข. ชีวิตทัศน์และโลกทัศน์ของสูตรมหายาน ได้ก่อ
ตั้งขึ้นจากสูตรนิกายเถรวาท จึงพอจะถือได้ว่าเป็นมารดาของนิกาย
มหายาน และได้ถูกต่อเติมกระทั่งมาเป็น “มหาบัญญาบารมี
สูตร” มีจำนวนถึง ๖๐๐ เล่ม เป็นสูตรใหญ่ที่สุด ซึ่งพระ
เขียนจิ่ง (พระถังซำจั๋ง) ได้แปลไว้โดยละเอียด

ค. มูลฐานของฝ่ายปัญญา (อีกนัยหนึ่งคือฝ่าย
สูญ) ไม่มีอะไรมากนัก ที่สำคัญจะต้อง “มุ่งเพ่งเห็นความ
เป็นสูญของสภาวะแท้แห่งสรวพธรรม ผีก็ให้เกิดพลังแห่งชีวิตให้
เป็นอิสระและปราศจากความขัดข้อง ไม่ถูกกักอยู่ในขอบเขต
ใด ๆ”

ง. ปัญญาหรือความสูญ ความจริงก็คือสิ่งเดียว

กัน เพียงแต่การรู้เห็นในข้อเท็จจริงใดๆ โดยแง่จิตวิสัย เรียกว่าปัญญา และถ้าโดยแง่วัตถุวิสัย เรียกว่าความสัญญา

จ. เข้าถึงความสัญญาด้วยปัญญานี้ ไม่ใช่เป็นการเข้าถึงความสัญญาที่ดับสิ้น แต่เป็นการเพ่งที่ชอบ โดยไม่มีอะไรจะเป็นที่ได้มา ไม่ถูกกักอยู่ในการยึดถือว่ามีตัวเราของเรา (ตัวกูของกู) ได้ความเป็นอิสระอย่างยิ่ง ปราศจากความขัดข้องในทางจิตใจ และไม่ใช่นำเอาโลกอันเป็นข้อเท็จจริง มาหย่อนเข้ากับอุดมการด้วยการฝันทำ แต่ได้กำจัดความยึดมั่นในตัวตน แล้วบรรลุถึงความสัญญาและอย่างน้อย ในด้านจิตใจต้องเข้าถึงความไม่มีอะไรจะเสียใจน้อยใจ มีความแจ่มใสกว้างขวาง และจากมูลฐานนี้ จะต้องเห็นโลกที่เป็นอยู่ (และที่เป็นอยู่มาแล้ว) เปลี่ยนเป็นโลกที่สดชื่นน่าอยู่

ฉ. สูตรฝ่ายปัญญา ยกย่องพลังแห่งความสัญญาไว้มาก แต่ความจริงก็คือ ด้วยคำของชีวิตได้ถูกเปลี่ยนไปจากมูลฐานเดิม กลับมาตั้งตนให้อยู่เหนือความทุกข์สุข ความยากดีมีจน ความเป็นบาปบุญคุณโทษและความหลงความไม่หลง จึงมีความเป็นอยู่ในทำนอง “แล้วแต่จะเป็นไป” ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ย่อมมีความสบายใจความสงบอยู่ตลอดเวลา

ข. การเข้าถึงความสูญของฝ่ายปัญญา เป็นการ
บุกเบิกโลกใหม่อันเป็นอิสระ และโลกใหม่นี้ยังมี “ความมี
อยู่” ซึ่งเป็นความมีอยู่ที่ชอบ (สุตัตถิตา)

ข. แนวคิด “สูญแท้” กับ “ความมีอยู่ที่ชอบ”
(สัทสูญกับสุตัตถิตา) เป็นหลักของมหายานทั้งหลาย จะผิด
กันก็เพียงแต่จะเน้นหนักการปฏิบัติไปทางใด คือความสูญแท้
กับความมีอยู่ที่ชอบเท่านั้น

(การยึดมั่นว่า เรามีตัวตนอยู่จริง (ตัวกู) และมีสิ่ง
ของที่เป็นของเราจริง (ของกู) เป็นความยึดมั่นที่ผิด เพราะ
ตัวตนเราเป็นการปรุงแต่งของปัจจัย เป็นความสูญ ของของ
เรา (เช่นลูกเมียทรัพย์สิน) ก็เป็นการปรุงแต่งด้วยปัจจัย ก็
เป็นความสูญ การเพ่งเห็นตัวตนเราเป็นการสูญนั้น เป็น
ความคิดที่ถูกต้องก็จริงอยู่ แต่ยังไม่ดีพอไม่ประเสริฐจริง เพราะ
ทั้งที่เป็นการปรุงแต่งของปัจจัย ก็ยังคงมี “ความมีอยู่” ซึ่ง
เราจะต้องรับรอง การเห็นแจ้งในตัวเราของเราเป็นสูญแล้ว
ยังเข้าถึงการรับรอง “ความมีอยู่นั้น” เป็นความคิดที่ชอบ เป็น
ปัญญาที่ชอบ ตัวอย่าง การยึดว่ามีตัวเรา ตัวเรามีลูก ลูก
เป็นของเรา แล้วก็รักใคร่หลงใหล เป็นความคิดที่ผิด ครั้นใช้

ปัญญาเพิ่งเห็นความเป็นบุญของตัวเรา ความเป็นบุญของลูก
เรา แล้วไม่เอาใจใส่ลูก ไม่รักลูกนั้น ไม่ถูกเช่นกัน ต้องหัน
กลับมาจับ “ความมีอยู่” แห่งตัวเรา “ความมีอยู่ของลูกเรา”
ให้ความรักความเอาใจใส่ในฐานะพ่อ แต่ไม่ยึดมั่น ลูกมีชีวิต
อยู่ก็ไม่หลงรักดีใจ ลูกตายก็ไม่เสียใจน้อยใจ มีการปลงตก
ที่ขอบที่ถูกต้อง จึงเป็นการรับรอง “ความมีอยู่ที่ชอบ” ซึ่งผิด
กับ “ความมีอยู่” ก่อนที่เห็นแจ้งในความเป็นบุญของลูก)

๓) อวตังสกสูตร

ก. ฝ่ายปัญญาสูตร แม้จะมีแนวคิดในเรื่อง “ความ
มีอยู่ที่ชอบ” แต่ไม่ได้บรรยายให้เป็นหลักฐาน สูตรนี้จึงทำ
หน้าที่ขยายความออกไปให้เป็นโลกทัศน์ซึ่งให้เห็นว่าโลกนี้ มี
“ความมีอยู่ที่ชอบ”

ข. สูตรนี้จะมีอยู่ในยุคพระนาคาชุนหรือไม่ ไม่
อาจจะทราบได้ แต่ท่านได้อ้างถึงทศกมุขของโพธิสัตว์อันเป็น
วรรค (บท) หนึ่งในของสูตรนี้

ค. สูตรนี้เป็นมนโณคตินิยมซึ่งมีคาถาที่สำคัญคาถา
หนึ่งว่า “สรวพชรรมในโลกชาตุนี เนื่องจากจิตและจิตเสมอน
ข้างวาทภาพ ได้วาทภาพอันเป็นชั้นธของทุก ๆ สิ่ง”

ง. สูตรนั้บรรยายในแรกเริ่มว่า เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ภายใน ๒๑ วันนั้น ได้ปรากฏเป็นพระไฟโรจนะพุทฺธเจ้าแสดงสูตรนั้แก่บรรดาโพธิสัตว์ในขณะทีต่างเข้าอยู่ใน “สาครมุตฺตาสมาธิ” ข้อความนั้อ้างอิงประวัติศาสตร์ทีเราทราบกันผิดแต่ในส่วนทีพระองค์แสดงสูตรนั้ในขณะทีอยู่ในสมาธิ ซึ่งสามัญชนไม่มีทางทราบได้เท่านั้น

จ. สูตรนั้ถึ่ชื่อว่า บัจจยาการ (ปัจจุสมุปบาท) อันเริ่มด้วยอวิชาและจบด้วยขรามรณะนั้ เมื่อพระองค์ได้ดับอวิชาและตั้งอยู่ในจิตอันบริสุทฺธิแล้ว บัจจยาการย่อมเกิดจากจิตอันบริสุทฺธิ

ฉ. โลกทัศน์ของสูตรนั้ ถึ่ชื่อว่าโลกนั้เป็นการปรากฏนั้ของพระวรกายของพระไฟโรจนะพุทฺธเจ้า ทุกสิ่งในโลกนั้ แม้เล็กเท่าเด็ก ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนจากส่วนรวม กาลเวลาจะสั้นเท่าใดก็ตาม ก็เป็นส่วนหนึ่งของกาลเวลาที่ยาวทั้งหมด โลกนั้ประกอบด้วยบัจจยาการอันนับไม่ถ้วน กาลกับเทศะ ก็มีสวนสัมพันธ์กัน ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใด ทีไม่ต้องพึ่งพิงสิ่งอื่น โลกนั้ปรากฏนั้ด้วยความอลงกรณ์ทีนับไม่ถ้วน ธรรมหนึ่งๆ ก็อธรรมพหุรวม ธรรมพหุรวมก็คือธรรมหนึ่งๆ โลกนั้คือ

ธรรมกาย ผู้ซึ่งเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิต ผู้นั้นจะทราบถึง
ความจริง^๕ นี่คือการแสดงธรรมของธรรมกายของพระองค์ซึ่ง
กำเนิดจากเอกจิตอันหลุดพ้นแล้ว

ข. หลักระบวนในยุคพุทธกาลซึ่งมีปัจเจกการอัน
เนื่องด้วยจิตแท้และตอင့်ดับ แต่เมื่อได้เข้าถึงความสูญที่แท้จริง
แล้ว ก็จะได้เข้าถึงปัจเจกการซึ่งเนื่องจากจิตแท้และจะสืบเนื่อง
ไปโดยไม่มีความดับ

๔. วิมลเกียรตินิเทศสูตร

ก. มูลฐานของสูตรนี้ ยังคงเป็นฝ่ายปัญญา โดย
ถือว่า การเพ่งให้เห็นถึงความสูญโดยแง่ลบ รู้ถือว่าทุกสิ่ง
เป็นความไม่สูญด้วยแง่บวกจะดีกว่าหรืออีกนัยหนึ่ง การสร้าง
สุขาวิติโดยการเพ่ง ผู้ค้นพบพุทธมรรคจากชีวิตของคนเราจะ
ดีกว่า สูตรนี้ถือว่า ชีวิตของคนเรา ก็คือการปรากฏของ
“ภุตตถายตา” (ความจริงดังที่เป็นอยู่ณนั้น) โลกที่เราอยู่นี้
แหละ คือโลกที่บริสุทธิ์ การปฏิบัติธรรม ไม่ต้องไปอยู่ตาม
ป่า ไม่ต้องอยู่วัด การปฏิบัติธรรมภาวนาไม่ต้องทำงานที่ทำ
อยู่ เข้าสู่นิพพานโดยไม่ต้องตัดกิเลส เมื่อจิตมุ่งตรงยังพระธรรม

มุ่งตรงไปในส่วนลึกของพระธรรม มุ่งในโพธิภูมิแล้วขณะนั้น
และสถานที่นั้น ก็คือธรรมมณฑล

ข. พุทธนั้น ไม่ต้องได้มาโดยการหนีไปซ่อนเก็บ
ตัวในที่ใด พุทธจะปรากฏอยู่ในกองกิเลสและกรรม เสมือน
ดอกบัวเกิดขึ้นในโคลนตม

ค. ความยึดถือในการมีตัวเราของเรา เป็นเรื่อง
ธรรมดาของสัตว์โลก และแม้จะเป็นกิเลส แต่ในความมีตัวเรา
ของเรานั้น ก็มีความเป็นพุทธภาวะมีพุทธจิตอยู่ การฟอกจิต
ให้สะอาดบริสุทธิ์ ย่อมเปิดให้เห็นถึงชีวิตในอุดมการได้เช่นกัน

ง. หลักธรรมอัน “พูดกันง่าย ๆ” แบบนี้ ย่อม
ไม่เป็นที่รับรองของเถรวาท (ซึ่งสูตรนี้เรียกว่า “สาวกยาน”)
ฉะนั้น สูตรนี้จึงลงมือโจมตีบรรดา महाสาวกก่อน โดยนำเอา
ตัวเอกของสูตรนี้ซึ่งเป็นคฤหัสถ์มีนามว่า “วิมลเกียรติ” ออก
มาแสดงในบทแรก ท่านอยู่ในโลก แต่มีความเหนือโลกแล้ว
ก็แสดงถึงความ “ไม่เอาไหน” ของมหาสาวกซึ่งมีพระสารีบุตร
เป็นพระสาวกที่ ๑ โดยให้พระสารีบุตรได้ตอบปัญหาธรรมกับ
ท่านวิมลเกียรติ

จ. สูตรนี้พอจะถือได้ว่าเป็นสูตรที่เริ่มคัดค้านการ
ออกบวช ย้ำให้เห็นว่า การปฏิบัติธรรม ไม่จำเป็นต้องบวช

และก็ถือได้ว่า สุตร^๕มีความสำคัญมากสำหรับยุคเริ่มแรกของ
ขบวนการมหายาน

๕. คู่มือสมาธิสูตร

ก. คล้ายกับวิมลเกยวตินิกะสูตร แตกต่างกันก็
เฉพาะสูตร^๕ใช้พลังทางสมาธิเพื่อการหลุดพ้น

ข. มหายานมีสมาธิหลายประเภท แต่ที่มีพลังมาก
ที่สุด คือคู่มือสมาธิกับปัจจุบันสมาธิ (จะเห็นพระพุทธรูปเจ้า
ได้ทันทีเมื่อเข้าสู่สมาธิ^๕)

ค. สมาธิ^๕นี้มีปัญญาเป็นมูลฐาน มีความสุข
เป็นเนื้อความ บันดาลให้เกิดพลังแห่งสมาธิ นับว่าเป็นสมาธิ
ของมหายานโดยแท้

ง. คำว่า “คู่มือสมาธิ” แปลว่าความเข้มแข็ง คือ
การปรับจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ ให้บังเกิดพลังอันเนื่องมาจาก
ความสุข แต่จะต้องเป็นโพธิสัตว์ภูมิในภูมิที่ ๓๐ (ภูมิที่สูงที่สุด)
เท่านั้นที่จะเข้าถึงสมาธิ^๕ได้

จ. สุตร^๕บรรยายถึงความประเสริฐของสมาธิรวม
มีถึง ๓๐๐ ข้อเศษ ซึ่งรวมความได้ว่า ไม่ว่าจะออกบวชหรือไม่
อยู่บ้านหรืออยู่วัด หญิงหรือชาย ต่างจะเข้าถึงนิพพานได้โดย

ไม่ต้องละจากความเวียนว่ายตายเกิด เพราะมีความอิสระใน
ความเวียนว่ายตายเกิดอยู่แล้ว

ฉ. สุตฺรณํ มีแนวคิดที่จะปรองดองกับเถรวาท
โดยพุทธทำนายในสุตฺรณํ มีความคล้ายกับสังฆกรรมปฺนฺทริก
สูตรแต่ไม่ได้กล่าวถึงการรวมยานทั้ง ๓ มาเป็นยานเดียวกัน
ซึ่งก็หมายความว่า สุตฺรณํมีก่อนสังฆกรรมปฺนฺทริกสูตร

๖) สังฆกรรมปฺนฺทริกสูตร

ก. มหายานฝ่ายปัญญา ซึ่งเริ่มจากปัญญาสูตร
วิมลเกียรติคุณเทศสูตรและมาถึงคฺรฺวํสคสมฺมาธิสูตร ได้ค่อย ๆ
เอียงไปทาง “ความมีอยู่ที่ชอบ” แต่นอกจากปัญญาสูตรแล้ว
นอกนั้น ต่างก็ถือว่ามีแต่โพธิสัตว์เท่านั้น ที่สมควรจะเรียน
สูตรเหล่านี้ได้ และมีการทำนุรักษอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ มหา
ยานเอง ก็กลับจะขาดความเป็นยานใหญ่ กลายเป็นยานของ
คนกลุ่มหนึ่งไป มหายานซึ่งคิดจะโปรดสัตว์โลกให้บรรลุนิ
พฺพุตภูมิทั้งหมดนั้น ไม่ควรจะทำนุรักษอื่นซึ่งต่างก็มีความ
ตื่นตัวตามสมควร ฉะนั้น สุตฺรณํ จึงออกมาในรูปแบบ “เอก
ยาน” คือ “พุทธยาน”

ข. สุตฺรณํรวมมีอยู่ ๒๗ พรรค ใน ๑๔ พรรคแรก

ได้บรรยายเป็นนิทาน โดยมีความว่า สุตระที่พระองค์ทรงแสดง
ไว้นั้น แม้จะมีหลายประเภทด้วยกันก็ตาม แต่ก็เพื่อให้สัตว์
โลกได้เข้าถึงพุทธยานเท่านั้น หากแต่สัตว์โลกมีพื้นฐานไม่
เหมือนกัน จึงต้องแยกออกเป็นหลาย ๆ ยาน ทั้งนี้ เป็น
อุบายของพระองค์ ก้าวรวม ๓ ยานเป็นยานเดียวกัน เป็น
พระนิพานของพระองค์

ค. สุตระนี้ มีพุทธทำนายแก่บรรดาสาวก รวมทั้ง
ภิกษุณี พระเทวทัตและนางนาค ว่าต่อไปจะได้สำเร็จเป็น
พระพุทธเจ้า

ง. พุทธทำนายดังกล่าว เพียงแต่ทำนายบรรดา
ท่านที่อยู่ในที่ชุมนุมเท่านั้น สัตว์โลกที่เกิดขึ้นภายหลังพระองค์
นิพพานแล้ว จะได้รับการทำนายหรือไม่ประการใดปัญหานี้
สุตระได้ขยายออกไปเป็น “พระองค์สถิตอยู่เป็นนิตย์” จะมีพุทธ
ทำนายได้อีกทุกเมื่อ

จ. สุตระนี้ถือว่า แม้พระศาสดามุนีพุทธเจ้า จะ
ปรากฏให้สามัญชนเห็นว่านิพพานไปแล้วก็ตาม นั่นเป็นเรื่อง
“ปรากฏแก่สามัญชน” ตามความเป็นจริงแล้ว “พระองค์
สถิตอยู่เป็นนิตย์” ฉะนั้น ไม่ว่าผู้ใดต้องการจะเฝ้าพระองค์หรือ
ต้องการฟังธรรมจากพระองค์แล้ว ไม่ว่าจะเป็นเวลาอีกนาน

เท่าใด ย่อมจะเฝ้าจะฟังได้ และไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใดก็ได้
รับพุทธทำนายเช่นกัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการรับรองว่าสัตว์โลก
จะได้บรรลุพุทธภูมิได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ภายหลังที่คนธรรมดา
เห็นว่าพระองค์นิพพานไปแล้ว

ฉ. สุตระนี้ คงถือความเป็นโพธิสัตว์เป็นหลักเหมือนกับ
กับสูตรอื่น และตั้งหลักการไว้ว่าโพธิสัตว์จะต้องมีประธาน
เป็นเบื้องสูงกับเบื้องต่ำดังนี้

เบื้องสูง มีความชวนชวนที่จะบรรลุพุทธภูมิ

เบื้องต่ำ มีความเพียรพยายามที่จะโปรดสัตว์

ข. ความประสงค์ที่สำคัญของสูตรนี้ ก็คือการรวม
๓ ยาน (เท่าที่มีอยู่ในขณะนั้น) เป็นยานเดียวกันคือพุทธยาน
การที่สูตรนี้ถือว่าสัตว์โลกจะได้บรรลุเป็นพุทธเจ้าทุกรูปนาม
รวมทั้งการขยายความต่อไปว่า พระพุทธองค์สถิตอยู่เป็น
นิรันดร์นั้น ทำให้สูตรนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเจ้าแห่งสูตรของ
มหายาน

๗) สูตรของฝ่ายสุรวาท

ก. สูตรดังที่ได้อธิบายมา เป็นการบรรยายถึงความ
เพ่งแห่งปัญญา และมีที่ท่าจะขยายไปถึง “ความมีอยู่ที่ชอบ”

แต่คงถือเอาโลกในปัจจุบันเป็นหลัก ส่วนฝั่งโน้นอันเป็นดินแดน
ที่หลุดพ้นเป็นนิรันดร์นั้น ไม่ได้กล่าวถึง

ข. สูตรของฝ่ายสุชาวดีจึงมีขึ้นมาทำหน้าที่นี้ โดยมี
พระพุทธเจ้ากับพระโพธิสัตว์ร่วมสร้างสุชาวดีขึ้น ทั้งนี้ ไม่ใช่
จัดการกับปัญหาภายหลังการตาย แต่เป็นการรวมปัญหาภายหลัง
การตายไปเข้ากับสุชาวดี โดยมีเงื่อนไขที่แน่นอนว่า หาก
ผู้ใด ปฏิบัติอย่างใดในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่แล้ว เมื่อตายไป
ก็จะได้ไปเกิดในสุชาวดีนั้น ๆ

ค. จากแนวคิดอันซับซ้อนของมหายาน สูตร
ประเภทนี้ ได้เกิดขึ้นมาในทางเชิงง่ายตาย และขยายไปทุกแ
มุม โน้มไปทางโปรตัสต์ว เฉพาะอย่างยิ่งโปรตัสต์วที่ตายแล้ว
แนวคิดไปเกิดในสุชาวดีในยุคทำนนาการขุน มีอยู่

๓ ประเภท คือ

ก) ไปเกิดในสำนักพระเมตไตรยโพธิสัตว์บนสวรรค์
ชั้นสุคติ

ข) พระอภิชโยกะพุทธเจ้า

ค) พระอมิตายุพุทธเจ้า (หรือพระอมิตากะพุทธ
เจ้า พระองค์มีพระนาม ๒ พระนาม แล้วแต่จะออกนามใด
คืออายุอันประมาณไม่ได้และแสงสว่างอันประมาณไม่ได้)

ง) แนวคิดการไปเกิดในสำนักพระเมตไตรย คงเนื่องมาจากเรื่องพระเมตไตรยจะมาเกิดในโลกเรา นี้ จึงคิดจะไปอยู่กับท่านก่อน ส่วนการถือว่าต้องสวดนามท่านจึงไปเกิดได้นั้น คงเป็นการปฏิบัติตามแบบของพระอมิตายุในภายหลัง

จ. สุชาติของพระอัครโฆภะ อยู่ด้านทิศตะวันออกของโลกเรา แนวคิดที่ขอไปเกิดในดินแดนท่านนั้น มีปรากฏอยู่ตามสูตรมหายาน ดินแดนนี้ ถ้าเทียบกับของพระอมิตายุแล้ว ในด้านอุดมการ วัสดุจะต่ำกว่าของพระอมิตายุ แต่ในด้านสังคมและวัฒนธรรมดีกว่า การไปเกิด จะต้องอาศัยพลังของแต่ละคน ผิดกับของพระอมิตายุซึ่งพระองค์มีพระนิธานอยู่ว่า ถ้าใครคิดจะไปเกิด ท่านจะมาช่วยรับไปในขณะที่หมดลมหายใจ

ฉ) แนวคิดที่จะไปเกิดในดินแดนพระอมิตายุ คงเป็นแนวคิดที่ต่ำสุดในยุคนั้น และเป็นแนวคิดที่ถือว่า ทั้ง ๒ พระองค์ ต่างมีมลพระนิธาน (พระนิธานแรกเริ่ม) การโปรดสัตว์ที่ตายแล้วไปเกิดในดินแดนท่าน แนวคิดนี้ เพื่อให้การปฏิบัติธรรมง่ายขึ้นและโน้มไปในทาง “ความมีอยู่ที่ชอบ”

ช. ดินแดนของพระอมิตายุ มีคุณลักษณะพิเศษอยู่ ๒ ประการ คือผู้ที่ไปเกิด นอกจากมีอายุและมีแสงสว่างอัน

นับไม่ถ้วนแล้ว การปฏิบัติก็ง่ายมาก เพียงแต่ตั้งใจจะไปเกิดและสวดพระนามของพระองค์เสมอเท่านั้น เมื่อถึงเวลาหมดลมหายใจ พระองค์หรือพระโพธิสัตว์จะมารับวิญญาณของผู้ตายไปเกิด ณ ที่นั้น เนื่องด้วยการปฏิบัติง่าย ไม่มีหลักธรรมที่ต้องศึกษา จึงเป็นที่นิยมทั่วไปอย่างรวดเร็ว

ข. ในสุชาวดี ไม่ว่าในต้นใด ๆ ถือว่าเป็นสังคมที่สมบูรณ์ที่สุด และเป็นที่ไปเกิดของทุก ๆ คนด้วยวิธีที่ง่ายที่สุดมีความเป็นธรรมชาติและกว้างขวางกว่าสูตรใด ๆ

๕. ชีวิตประวัติและงานของพระนาคารพูน

๑) ชีวิตประวัติของท่านตามที่พระกุมารชีพแปลได้ปรากฏว่า ท่านเป็นชาวเมืองวิธรรก แรกเริ่มได้ศึกษาลัทธิธรรมของศาสนาต่าง ๆ ต่อมาบวชอยู่ในนิกายเถรวาทแล้วหันไปทางมหายาน ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะท่านมาพำนักอยู่ในแคว้นอันธระซึ่งนับถือมหายานเป็นส่วนมาก แต่นั้นมา ก็เริ่มรวบรวมข้อเขียนต่าง ๆ ที่เป็นมหายานแล้วประกาศธรรมนิกายมหายานขึ้น ท่านเคยเดินทางไปเกือบทั่วประเทศอินเดียและเป็นที่เคารพของกษัตริย์สุทฺถาพาทนะแห่งแคว้นโกศลมาก

ท่านได้สร้างพระอารามขึ้นที่ภูเขามรคิรีและพำนักอยู่ที่นั่นกระทั่งมรณภาพไป

๒) ยุคของท่าน ตามที่แปลไว้ว่า ภายหลังพระองค์นิพพานแล้ว ๑๐๐ ปี แต่ตามหลักฐานต่าง ๆ จะสันนิษฐานได้ว่า ควรเป็นระหว่าง พ.ศ. ๗๐๐-๘๐๐ จะถูกต้องกว่า

๓) ยุคก่อนท่าน แม้จะมีสูตรของมหายานอยู่มากพอสมควรก็ตาม แต่ในความรู้สึกของคณะสงฆ์และชาวพุทธยังคงถือว่า เพียงแต่แนวคิดซึ่งบรรยายในรูปวรรณคดีเท่านั้น และท่านเป็นผู้ปรับปรุงรวบรวมเสนอต่อสังคมในนาม “นิกายมหายาน”

๔) บทประพันธ์ของท่าน

ก. บทประพันธ์ของท่านมีมากเหลือเกิน และเป็นการยากที่จะตัดสินได้ว่า เรื่องใดเป็นของท่านและเรื่องใดเป็นเรื่องที่คนอื่นเขียนปลอมชื่อท่าน

ข. บทประพันธ์ที่เป็นของท่านแน่และสำคัญมากได้แก่

ก) มारยมิกศาสนาตร์ ๕๐๐ คาถา

ข) ทวาทศทวารศาสนาตร์

- ค) มหาบัญญัติธรรมศาสตร์
- ง) ทศภูมิภิกขุวิชาศาสตร์
- จ) ธรรมธาตุคาถาฆาณยาน
- ฉ) ธรรมเทศนาถวายพระราชาวม ๓ เรื่อง

๕) ทักษะต่อพุทธศาสนา

ก. เนื่องจากท่านได้ประพันธ์ศาสตร์ต่าง ๆ ไว้มาก จึงยากที่จะกำหนดทักษะของท่านลงได้แน่นอน บรรดาชาวพุทธที่ศึกษาหลักธรรมของท่าน ต่างก็ยึดเอาในส่วนที่ตนพอใจมาเป็นหลัก ท่านจึงกลายเป็นประมุขของนิกายต่าง ๆ รวม ๘ นิกาย ที่เป็นดังนี้ คงเนื่องด้วย

ก) แม้ท่านดำเนินเถรวัตร แต่ก็ใช้หลักธรรมของเถรวัตรไม่น้อย แม้ท่านจะอ้างอิงหลักธรรมมหายาน แต่ก็ใช้เฉพาะที่ท่านต้องการเท่านั้น ท่านส่งเสริมแนวคิดฝ่ายสุญ แต่ก็ไม่ส่งเสริมแนวคิดฝ่ายสรวาท

ข) ท่านได้ใช้คำว่า ๓ ยาน คือมหายาน มัชฌมยาน หินยาน แต่บางครั้งก็เพิ่มมนุชยยาน และเทวยาน แล้วก็รวมเรียกว่าพุทธยาน ท่านถือว่าทศภูมิสูตรเป็นหลักสูตรการเวียนของมหายาน

ข. พอจะสรุปได้ว่า ท่านได้นำเอาหลักธรรมของพระพุทธองค์ ซึ่งมีทั้งระดับสูงและระดับต่ำ มาขยายออกไปทุกทิศทางโดยวิธีการต่าง ๆ จึงทำให้มองไม่เห็นเอกลักษณ์ของท่าน

ค. รู้สึกท่านเน้นหนักในมนุษยยานและเทวยาน ซึ่งเป็นจริยธรรมของสังคมมนุษย์ในชั้นสามัญและชั้นสูง

ง. ในส่วนเป็นมหายานของท่าน ยังแยกเป็นสูญทัศนะ อูบายทัศนะ อดีตตาทัศนะได้ แต่ก็ปะปนกันไป

๖) มูลฐานแนวคิดของพระนาคารมณ์

ก. บทประพันธ์ของท่าน แม้จะมีจำนวนมากก็ตาม แต่หลักใหญ่ยังคงได้แก่มาชยมิกศาสตร์ เพราะท่านเขียนในวัยหนุ่ม เป็นการประพันธ์ที่มีชีวิตชีวาและพลังแรง ต่อมาจะมีการประพันธ์ใด ๆ ขึ้นอีก ก็ยังมีเค้าโครงของศาสตร์นี้อยู่

ข. มาชยมิกศาสตร์ เป็นข้อเขียนที่บรรยายหลักธรรมในเชิงง่าย โดยตั้งหลักไว้เป็น ๒ ประการ คือ

ก) ปรมัตถสัจ (สาระแท้)

ข) สมมุติสัจ (ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่)

และอธิบายว่า

ก) การวิเคราะห์สรรพธรรมของเถรวาท ไม่เป็น
ปรমัตตสังคแต่เป็กผลแห่งการสังเกตจากสมมุติสังคจะ

ข) ทศนภุตตตตาในแง่ปัญญานันจะดั้ผลจากการ
สังเกตของปรมัตตสังค เป็นสาระที่แท้จริง

ค. ท่านพยายามหักล้างการพินิจโลกโดยยัดเอาการ
เกตกับการดับ ความเป็นนิจจังกับความเป็นอนิจจังอันเป็นของ
ตายตัวมาเป็นมโนคติ

ง. ท่านถือว่ โลกที่แท้จริง ได้แก่การพินิจดวย
การไม่เกตดับ ความไม่นิจจังกับความไม่อนิจจัง ความไม่เป็น
เอกธรรตกับความไม่เป็นนนานธรรต ความไม่มีการไปกบความ
ไม่มีการมา ซึ่งรวมเป็น “๘ ไม่” คือการปฏิเสธสมมุติสังค
โดยสิ้นเชิง

จ. รวมความของศาสตรัน ได้แก่การโจมตีนิกาย
เถรวาท ที่นำเอาโลกอันเป็นความเคลือนไหวของปัจจุยายการ
มาวิเคราะห์ในหลาย ๆ ด้านแล้วถือว่เป็นสาระที่ตายตัวหรือ
รูปแบบของความสัมพันธ์ที่ตายตัว เพราะเป็นแนวคิดที่ขัดกัน
เอง

ฉ. ท่านถือว่า นามอันมีต่อทางโลกทั้งหลาย เกิดจากอิทธิบาทกับตัณหา รากะเป็นปัจจัยและการและอิทธิบาทกับตัณหารากะนี้ เป็นสิ่งที่ไม่มี แต่ไปยึดถือว่ามี ฉะนั้น ทุกสิ่งจึงเป็นความสูญ และความสูญนั้น เป็นอาเวคภาพ (ภาพอันแสดงออกมาโดยตรงจากสัจยชาติญาณ)

ช. แนวคิดของท่านไม่ได้หยุดอยู่ที่ความสูญ เมื่อได้พ้องเห็นเป็นความสูญแล้ว จะต้องกลับมาสู่สมมุตินามอันเป็น “ความมีอยู่ที่ชอบ” ซึ่งศาสตร์นี้ได้มีคำถ้อยบทหนึ่งว่า

“ธรรมอันเกิดจากเหตุปัจจัย เราว่าเป็นสูญ และเป็นสมมุตินาม และก็เป็นมาชยมิถอรรณ”

บทที่ ๓ มหาญาณยุคพระอสังกะกับพระวสุพันธ์ุ

๑) พระนาคารชุนได้รวบรวมและให้ธรรมอธิบายแก่สูตรมหายาน ก่อตั้งนิกายมหายานขึ้น แต่ก็ยังบกพร่องอยู่ คือ

ก. จิตเท็จ (จิตเท็จ-จิตที่ยึดมั่นในตัวเองของเรา) กับจิตแท้ (สัจจิต-จิตที่เห็นแจ้งใจความเป็นสูญและเห็นความมีอยู่ที่ชอบ) มีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ข. การรู้เห็นต่อปัจจัยการของจิตเท็จกับจิตแท้ แตกต่างกันอย่างใด

ค. ที่ว่ามีแต่เอกยาน ไม่มีการแบ่งเป็น ๓ ยานนั้น
ไม่มีการอธิบายที่ชัดแจ้ง

ง. เหตุใดสัตว์โลกจึงบรรลุปุทธภูมิได้ทั้งสิ้น

จ. ไม่มีการอธิบายว่า สัตว์โลกต่างมีพุทธจิต
(อันจะบรรลुเป็นพุทธได้) ด้วยเหตุผลใด

ฉ. เรื่องสามกาย ยังไม่อธิบายสมบุรณ์พธ คือ
พุทธเจ้าในร่างมนุษย์ (นิรมานกาย) พุทธในอุดมคติ (สัม
โภคกาย) สภาวะความเป็นพุทธเจ้าของพระพุทธเจ้า (ธรรม
กาย) มีความแตกต่างกันอย่างไรและมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

๒) กำเนิดสูตรใหม่

๑) สูตรที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคนี มีลำดับดังต่อไปนี้ คือ

ก. ตถาคตครุวัฐสูต

ข. “ไม่เพิ่มไม่ลดสูตร” (อสมบุรณ์อนุสูตร)

ค. มหาทุนทุกิสูตร

ง. ศรีมาลาสูตร

จ. อุตฺรสนฺตสูตร

ฉ. มหานิพพานสูตร

ข. สันนิรโมจนสูตร

ข. ลังกาวตารสูตร

๓) แนวคิดของสูตรใหม่

ก. ตถาคตครรณสูตร (มหาไพบูลย์ตถาคตครรณสูตร)

ก) คำว่าตถาคตครรณ มีปรากฏอยู่ในทศภูมิสูตร ก่อน แต่ไม่ได้อธิบาย มาถึงสูตรนี้ จึงให้ความละเอียดซึ่งพอสรุปได้ว่า ตถาคตครรณัน ก็คือพุทธภาวะ กล่าวคือจิตของคนธรรมดานั้น แม้จะถูกหุ้มห่อด้วยกิเลส แต่ภายในก็ยังมีภาวะเท่ากับพระตถาคตเจ้า และทั้งนี้ ไม่เกี่ยวกับโลกนี้ จะมีพระพุทธเจ้ามาปรากฏอยู่หรือไม่ ส่วนที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาปรากฏให้เห็นนั้น ก็เพื่อจะให้สัตว์โลกทราบถึงข้อนี้ คือให้ทราบว่า สัตว์โลกมี “พืช” ของ “พุทธ” อยู่แล้ว

ข) สูตรนี้แม้จะกล่าวว่า จิตมีความเป็นพุทธโดยกำเนิดแล้ว แต่ไม่ได้อธิบายถึงคุณลักษณะของตถาคตครรณ และตถาคตครรณัน มีความสัมพันธ์กับกิเลสอย่างไร รวมทั้งความสัมพันธ์กับการเวียนว่ายตายเกิดด้วย สูตรนี้จึงควรสันนิษฐานว่าเป็นสูตรเริ่มแรก

ข. ไม่เพิ่มไม่หย่อนสูตร (อสมบุรณสูตร)

ก) สูตรนี้ถือว่า สัตว์โลกย่อมเกิดดับอยู่ใน “ธรรมธาตุ” ขณะที่สัตว์โลกมีความ “หลงผิด” อยู่ ก็ไม่มีอะไรเป็นการเพิ่ม ในขณะที่สัตว์โลกนั้น เห็นแจ้ง (ตรัสรู้) แล้ว ก็ไม่มีอะไรที่ได้ลดหย่อนไป นี่คือความหมายของคำว่าไม่เพิ่มไม่หย่อน คือไม่มีการเพิ่มเติมหรือลดหย่อนในทางจิตที่กำลังหลงผิดอยู่หรือเห็นแจ้งอยู่

ข) สูตรนี้สรุปว่า สัตว์โลกธาตุ คือตถาคตควรภักตถาคตควรภักคือธรรมกาย ธรรมกายเป็นสิ่งที่สมบุรณ์โดยไม่มีอะไรเพิ่มและไม่มีอะไรหย่อนไป ฉะนั้น สัตว์โลกธาตุซึ่งมีธรรมกายนี้ เป็นภาวะแห่งปรมาตมธรรม ไม่เกิดไม่ดับ แต่เนื่องด้วยเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในสัตว์โลกธาตุ จึงแสดงออกเป็นความหลงผิดหรือเป็นความเห็นแจ้ง

ค) ที่สัตว์โลกมีความหลงผิดหรือเห็นแจ้งนั้น เนื่อง
จาก

ค. ๑. ปรับจิตให้เข้ากับตถาคตควรภัก ประกอบ
การที่เป็นวิสุทธิธรรม

ค. ๒. ไม่ปรับจิตให้เข้ากับตถาคตควรภัก ประกอบ
การที่เป็นกิเลส

ง) สูตรนี้ยังไม่ได้ปรับปรุงหลักธรรมที่กล่าวนั้นให้สมบูรณ์ ยิ่งพร่องมาก

ค. ศรีมาลาสูตร

ก) สูตรนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่า “มหาอุบายเอกยานสังฆนาทสูตร”

ข) กล่าวถึงเรื่อง ๓ ยานนั้น เป็นอุบาย ความจริงมีเอกยานเท่านั้น

ค) ตถาคตตรรกะนั้น คือโพธิจิต คือความต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ เพื่อได้มาซึ่งความสุข ความต้องการนี้เป็นพลังโดยกำเนิดของศาสนา

ง) สรรพธรรมไม่มีการเกิดการดับ

จ) ชาติ (หรือภาวะ) แห่งตน คือธรรมกายครวัฏ ธรรมธาตุครวัฏกับโลกตรธรรมครวัฏเป็นวิสัยของตถาคต เป็นนิพพาน เป็นนิจจัง สุขัง อิตตา แต่เนื่องจากมีกิเลสภายนอกมาหุ้มห่อจึงกลายเป็นวาระสกปรก กิเลสเหล่านั้น เป็นอวิชชาที่เกิดจากจิตที่ไม่ปรับให้เข้ากับธรรม อวิชชานี้ มีความละเอียดมาก จนไม่อาจทราบได้ และก็มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงทราบได้ จึงให้ชื่อว่า เป็นวิสัยของตถาคตเจ้าอันเป็นอจินไตย

ฉ. การเห็นแจ้งตถาคตธรรม^๕ จะเห็นได้โดย ๒
ทาง คือ

ก) จากภาวะแห่งตนที่ปราศจากกิเลส

ข) จากภาวะแห่งตนที่ตกอยู่ในกองกิเลส แต่ได้
พยายามกำจัดกิเลส

ง. อุดรสรณสูตร

ก) สูตรนี้^๕ถือว่า จะเป็นโลกธาตุของสัตว์หรือของ
พระตถาคตเจ้าก็ตาม ต่างมีภาวะที่บริสุทธิ์อยู่แล้วเช่นกัน และ
มีเท่าเทียมกัน สำหรับสัตว์โลกนั้น เนื่องจากถูกกิเลสหมักหม้ม
อยู่ จึงทำให้ภาวะอันบริสุทธิ์นั้นมัวหมองไป เมื่อหลุดพ้นจาก
กิเลสแล้ว นั่นก็คือตถาคตธรรม^๕ คือธรรมกาย คือตถาคต
คือความสงบ ความเป็นอนิจจัง สุขัง อัตตา และก็คือ
ปรมาตมธรรม

ข) สูตรนี้มีแนวคิดที่ไม่เคยปรากฏในสูตรอื่นมา
ก่อน คือแบ่งการปฏิบัติธรรมของคนเราออกเป็น ๕ โคตร
(๕ ประเภท) มี อิจฉันติกโคตร เตียรถียโคตร สวากโคตร
ปัจเจกโคตร และพุทฺธโคตร

ก) อิจฉันติกโคตร ประเภทนี้^๕คือนั้นอยู่ในไตรโลก

ธาตุ ใส่ร้ายตำหนิมหายานซึ่งไม่มีทางจะสำเร็จเป็นพระพุท
เจ้าได้ แต่ก็ถือว่า พุทธธรรมที่พระพุทเจ้าตรัสไว้นั้น เพื่อ
โปรดคนประเภทนั้นด้วย ฉะนั้น จึงอนุมานได้ว่า ประเภทที่มี
ทางจะสำเร็จเป็นพระพุทเจ้าได้

ข) เดียวถียโคตร เป็นประเภทที่ยึดมั่นในความมี
ตัวเราของเรา เพื่อกำจัดความยึดมั่นนี้ พระองค์จึงตรัสเรื่อง
ปัญญา

ค) สวากโคตร เป็นประเภทที่เกรงกลัวต่อการ
เกิดดับ พระองค์จึงตรัสสอนกะปิชาติสมาธิ

ง) บัฏเจกโคตร เป็นประเภทไม่เหลียวแลประ
โยชน์ของผู้อื่น พระองค์จึงตรัสมหากรุณาเมตตา

จ) พุทธโคตร คือประเภทศึกษามหายาน ซึ่ง
บรรลู่ในทางปัญญาและสมาธิคณะปิชาติ ปฏิบัติในความมี
มหากรุณาเมตตา แล้วจะบรรลู่ถึงความเป็นนิจจัง สุขขัง
อิตตาอันเป็นพุทธานุที่แท้จริง จุดหมายปลายทางของมหา
ยานนั้น ได้แก่การเข้าถึงพุทธานุอันไม่มีราคะไม่มีกำ
ยัดมั่น กิเลสไม่สามารถมาผูกมัดได้ สามารถเข้าสู่การเวียนว่ายตาย
เกิดได้โดยไม่ใช่เนื่องจากอวิชชา มีมหาอุบาย สถิตอยู่ใน

นิพพานโดยเสมือนไม่มีการสถิตอยู่ สามารถสำเร็จในความ
เป็นพระพุทธรูปได้โดยเร็ว

ค) สูตร^๕มากมายในเรื่อง นิพพานแล้วไม่สถิตอยู่
ในนิพพาน (นิพพานแล้วยังคงประกอบกิจกรรมในฐานะที่ยัง
ไม่นิพพาน) แม้จะเป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากตลาคตครรภ
แต่ก็เป็นลักษณะพิเศษของสูตร^๕)

จ. มหานิพพานสูตร

ก. แนวคิดของตลาคตครรภหรือพุทธภาวะของ
สูตรต่าง ๆ ดังกล่าว ล้วนแต่เป็นการค้นหาความสำเร็จใน
ความเป็นพุทธโดยสัญชาติญาณอันมีมาแต่เก่าก่อน ซึ่งเป็น
การเริ่มจากตรรกวิทยาหรือจิตวิทยา ส่วนที่พระองค์ยังทรง
สถิตอยู่ซึ่งถือเอาพระธรรมของพระองค์เป็นการสถิตอยู่ของพระ
องค์นั้น ทักนะแบบ^๕นี้. เพียงแต่เป็นการนำเอาพระธรรมของ
พระองค์ มาเป็นจุดที่จะให้ระลึกถึงบุคคลิกของพระองค์เท่านั้น
ไม่เป็นการเพียงพอสำหรับศาสนา ฉะนั้น สูตร^๕นี้ จึงถือเอา
พระองค์ในประวัติศาสตร์เป็นพระองค์ที่ยังทรงสถิตอยู่

ข. สูตร^๕นี้ ขยายความจากนิพพานสูตรของเถรวาท
มารวมกับแนวคิดของมหายานที่แตกต่างกับสูตร^๕นั้นนั้น ความ
จริงหลักธรรมเป็นแนวทางที่จะละความหลงไปสู่ความเห็นแจ้ง

เพื่อความหลุดพ้น แต่การหลุดพ้นอันอาศัยการละความหลงไป
สู่การเห็นแจ้งนั้น มีอยู่ทางเดียว คือด้วยจิตของเรา ที่ว่าถา
คตกรรม พุทธจิต ธรรมกาย พุทธกายหรือนิพพานก็ตาม
ล้วนเป็นการสังเกตจากจิต

ค. สูตรนี้ถือว่า การนิพพานของพระองค์ ไม่เป็น
แง่ลบตามที่เคยเข้าใจกัน แต่เป็นการแสดงออกของ “ความ
ใหญ่ยิ่งของมหาอัตต” (มหาภาคแห่งตน) เป็นนิมิตจึงเป็นสุข
เป็นวิสุทธิ แม้พระวรกายที่เราเห็นจะดับไปก็ตาม แต่พระวร
กายที่แท้จริงยังคงมีอยู่ และพระวรกายที่แท้จริงนี้ มีอยู่เพื่อ
จะโปรดสัตว์ จึงได้บันดาลให้มีเป็นนิรมานกายและสัมภเวสกาย

จ. จากแนวคิดพระวรกายยังสถิตอยู่ ดำเนินมา
ถึงพระวรกายในประวัติศาสตร์ก็ยังคงสถิตอยู่นั้น เริ่มด้วย
สัตถธรรมปุณทริกสูตร ต่อด้วยสูตรนี้ แล้วถูกขยายไปอีกใน
สุวรรณประภาสูตร

จ. สูตรนี้ เริ่มด้วยการถือว่าสัตว์โลกมีพุทธภาวะ
อยู่^๕ จนลงด้วยการถือว่าพระองค์ทรงสถิตอยู่เป็นนิมิต
เมื่อเช่นนั้นก็เป็นอันรับรองว่า สัตว์โลกจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า
ได้^๕ ดังนั้น ความจริงตามแนวคิดของสายตถาคตกรรม แม้จะ
ยืนยันว่าสัตว์โลกบรรลุถึงพุทธภูมิได้^๕ แต่ก็มีข้อแม้ว่า

ประเภทอิจฉันติกะสำเร็จไม่ได้ แต่สูตรนี้รับรองว่าอิจฉันติกะก็จะสำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าในที่สุด เพราะว่า อิจฉันติกะแม้จะไม่ประกอบกุศลกรรม แต่พุทธรภาวะที่มีอยู่เป็นกุศลกรรม เมื่อมีพุทธรภาวะ ย่อมต้องบรรลุนิพพานภาวะ ถึงพุทธรภูมิได้ในวันใดวันหนึ่ง

ฉ. แนวคิดดังกล่าว แม้จะไม่ใช้สูตรนี้สร้างขึ้นทั้งหมด แต่เนื่องจากเป็นสูตรใหญ่ จึงเป็นการสนับสนุนให้หลักธรรมเหล่านี้แน่นแฟ้นขึ้น และเป็นสาระสำคัญของพุทธศาสนาในอินเดียรวมทั้งมีอิทธิพลมากในจีนด้วย

ฉ. สันนิษฐานโมจนสูตร

ก. สูตรของมหายานดังกล่าว ต่างถือว่า สรรพธรรมในโลกธาตุ ล้วนเกิดจากจิต แต่จิตนี้ได้ให้กำเนิดแก่โลกได้อย่างไร โลกจึงมีสภาพเช่นนี้ ต่างไม่ได้อธิบายให้ชัด คงถือว่าเนื่องมาจากอวิชชา โลกอันเป็นความหลงจึงเกิดขึ้น หากจิตบริสุทธิ์ สุขาวดีก็จะเกิดขึ้นเช่นกัน

ข. อวิชชานั้น ต่างถือว่าเป็น “มูลอวิชชา” (ความไม่รู้อันเนื่องมาจากความไม่ปรับให้จิตเห็นชอบ) ส่วนจิตที่บริสุทธิ์ (สัตตจิต) ต่างรับรองว่ามีพุทธรภาวะอยู่และเป็นตถาคต

ควรก็ เมื่อเช่นนั้น อวิชชากับสัทจิต มีความสัมพันธ์กันอย่างไร และร่วมกันแสดงออกซึ่งโลกนี้ได้ด้วยประการใด ยังไม่มีการอธิบายและที่สุด ก็เกิด “วิญญานมาตรา” (ด้วยวิญญานเท่านั้น) ขึ้น เพื่ออธิบายในเรื่องเหล่านี้

ค. หลักธรรมวิญญานมาตรา ดำไว้ด้วยพระอสังกะ พระวสุพันธ์ุและพระอาจารย์อีกหลายท่าน แต่มีรากฐานมาจากสูตรนทงสนสูตร เป็นหลักธรรมของนิกาย “ธรรมลักษณะ” หรือที่เรียกว่า “นิกายโยคจารย์” หรือเรียกว่ามหายานสายพระอสังกะกับพระวสุพันธ์ุ

ง. แนวคิดพิเศษของสูตรนี้ได้แก่การเพิ่มวิญญาน ๖ ให้เป็นวิญญาน ๘ คือเพิ่มอาลัยวิญญาน (วิญญานที่ทำหน้าที่สะสม) หรืออทานวิญญานเป็นวิญญานที่ ๗ แต่ต่อมาได้ถือเอาอาลัยวิญญานเป็นวิญญานที่ ๘ ส่วนอทานวิญญานเป็นวิญญานที่ ๗ และเปลี่ยนชื่อวามันวิญญานซึ่งทำหน้าที่ยึดมั่นในความมีตัวตน

จ. สูตรนี้กล่าวเป็นคาถาในแรกเริ่มว่า “วิญญานมีความละเอียดลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง มีพีระ (พีระ-ในอันที่จะสร้างอะไรขึ้นได้) ทั้งหลาย ไหลหลั่งอย่างกระแสน้ำเชี่ยว เราไม่แสดงต่อคนที่โง่เขลา เพราะเกรงว่าชนเหล่านั้น จะยึด

วิญญาณนี้เป็นตัวตน (อัตต) และอธิบายว่า ที่เรียกว่าอาน
วิญญาณนั้น ก็เพราะวิญญาณสามารถสะสมเก็บรักษา
บรรดาพืชได้ กล่าวคืออาลยวิญญาณนั้น คือสภาพแห่งจิต
อยู่ภายในมนัสวิญญาณ ไหลหลั่งเป็นกระแสเหมือนกระแสน้ำ
เป็นเหตุที่สร้างสรรพธรรมขึ้น และเก็บสะสมประสบการณ์ทั้ง
หลายไว้ เป็นหลักในการเวียนว่ายตายเกิดและก็เป็นหลักใน
การที่จะเห็นแจ้งด้วย

ค. สูตรนี้ได้สร้าง “ไตรลักษณ์” ขึ้น เป็นการ
แยกสรรพธรรมทั้งหลายเป็น ๓ ประเภท

ก) ปฏิกल्पิตะลักษณะ (ภาพที่เห็นตามความหลง
ผิด) คือความหลงผิด ความผิด หรือสัญญาวิปลาส
เห็นผิดไปจากความจริง เช่นเห็นเชือกเป็นงู แล้วก็หวั่นกลัว
ไปเอง

ข) ปรมัตถลักษณะ (ภาพที่เห็นตามที่เกิดขึ้น)
เป็นการเห็นในสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัย เป็นความรู้ทั่วไปหรือ
ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่นเห็นเชือกเป็นเชือกและรู้ว่าเชือก
นั้นทำด้วยอะไร

ค) ปรินิษปันลักษณะ (ความที่เห็นตามความ

สมบูรณ์แท้จริง) เป็นการเห็นตามตถตา (ดังที่เบ็บนั่น) เป็นสมภาค (เสมอภาค)

ง) การแยกประเภทดังกล่าว ก็คือการเห็นที่เป็นความเท็จกับการเห็นที่เป็นความจริงเท่านั้น

ข. ลักษณะทั้ง ๓ นี้ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะใด ย่อมปราศจากจิตไม่ได้ ลักษณะอันเกิดจากการยึดติด เป็นอาเวคภาพ (ภาพภายนอก) ของจริง ไม่มีภาวะที่แท้จริง ลักษณะที่เกิดจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย ก็เป็นสิ่งที่เกิดจากจิต ไม่มีภาวะที่แท้จริง ส่วนลักษณะอันเป็นตถตา ก็เป็นสิ่งที่มิเหตุปัจจัยอันเกิดจากสัจจิต ปราศจากจิตแล้วต่างไม่มีภาวะแท้จริงแห่งตน ฉะนั้น หลักกรรมของนิกายวิญญูณมาตรวานี้ ก็มีบุญเป็นที่สุดเช่นกัน

ข. อริยสัจ ๔ ซึ่งพระองค์ตรัสไว้ในแรกเริ่มนั้น เป็นหลักกรรมของสาวกยาน (เถรวาท) เป็นสูตรประเภทปริยายธรรม คือการแสดงธรรมโดยทางอ้อม ยังไม่สิ้นเนื้อหาของธรรม ต่อมาพระองค์ได้แสดงถึงสรวพรหมปราศจากภาวะแห่งตน ไม่มีการเกิดการดับ มีความสงบมาแต่แรกเริ่ม เป็นนิพพานโดยภาวะแห่งตน เพื่อประทานแก่บรรดาโพธิสัตว์ แต่ก็ยังไม่สิ้นขอบเขตของพระธรรม สูตรนี้ได้บรรยายถึงลักษณะ

๓ และการปราศจากภาวะแห่งตน เป็นการแสดงธรรมแก่ยาน
ทั้ง ๓ เป็นเจตจำนงของพระองค์อย่างสมบูรณ์

ฉ. สูตรนี้เป็นสูตรล่าสุดของมหายาน และปรากฏ
ขึ้นในฐานะเป็นวิญญูณมาตรฐานิกายอื่นเป็นนิกายใหม่ ไม่
รวม ๓ ยานอย่างที่สุดที่ธรรมปฏฐทริกสูตร แต่กลับแยกเป็น ๓
ยาน

ญ. สูตรนี้ มาในรูปที่ควรจะเป็นศาสตร์มากกว่า
ที่จะเป็นสูตร

ข. ลัทธิการสูตร

ก. สูตรนี้มีมูลฐานได้แก่ ธรรม ๕ วิญญูณ ๘
อนัตตา ๒

๑. ธรรม ๕ นั้น คือ

ก) นาม ชื่อที่กำหนดไว้

ข) นิमित (ลักษณะ) ภาพที่จินตนาขึ้นจากนาม

ค) สังกัลป การกำหนดนามและนิमित

(ทั้ง ๓ นี้ เป็นการหลงผิดต่อธรรมและเป็นการเข้าใจ
ต่อการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย)

ง) สัตย์ฉาน บัญญาที่เห็นแจ้งในนามและ
นิमितซึ่งปราศจากภาวะ

จ) ตถตา ดังที่เป็นฉนั้นอันเป็นสมภาคและ
เป็นที่หมายของบัญญัติ

ค. ธรรมทั้ง ๕ นั้น ก็คือจิตวิสัยและวัตถุวิสัยใน
โลกของความหลงกับโลกของการเห็นแจ้งในธรรม เป็นระยะที่
จากการละความหลงแล้วเข้าสู่ความเห็นแจ้ง ซึ่งแบ่งออกเป็น
๕ ระยะ

ง. ลักษณะ ๓ นั้น คือ

ก) ปริกัลปิตลักษณะ (การรู้เห็นลักษณะด้วย
ความหลงผิด)

ข) ปรัตันตรลักษณะ (การรู้เห็นลักษณะด้วย
การรู้เห็นถึงการปรุงแต่งของปัจจัย)

ค) ปวินิชบันนลักษณะ (การรู้เห็นลักษณะด้วย
การรู้เห็นที่สมบูรณ์โดยถูกต้องแท้จริง)

ง. กล่าวละเอียด ในเรื่องพีช (พีช-เมล็ด
พีชในอาลยวิญญาณ) บันดาลให้เกิดพฤติในปัจจุบัน พฤติ
ปัจจุบันกลับมาเข้าสะสมสร้างสรวงศ์ให้เกิดพีชใหม่ในอาลยวิญ-

ญาณอีก พืชที่สะสมใหม่ บันดาลให้เกิดพฤติใหม่ พฤติใหม่
ก็สะสมเป็นพืชอีก สลับกันไปเรื่อยไม่มีที่สิ้นสุด

จ. วิญญาณทั้ง ๗ นั้น พอจะแบ่งเป็น ๓ ประเภท
ได้ คือ

- ก) สัตย์จิต จิตที่แท้จริง จิตภาวะดั้งเดิม
- ข) บัณฑิตจิต กิจกรรมของอาลัยจิต
- ค) วัตถุสังกัปจิต กำหนดแยกแยะสรรพ-
กรรม

ฉ. และก็แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทได้ คือ

- ก) บัณฑิตจิต
- ข) วัตถุสังกัปจิต

ช. ความสัมพันธ์ระหว่างอาลัยวิญญาณกับวิญ-
ญาณทั้ง ๗ นั้น ก็คือบัณฑิตวิญญาณเกิดขึ้นด้วยการแปร
เปลี่ยนจากการ “รวม” ของ อวิชชา (ต้นฉบับจีนใช้คำว่า “รวม”
และอธิบายว่า เหมือนกับเอาเส้นผ้าไปรวมด้วยค้อนไม้จันทน์)
จึงทำให้สัตย์จิตต้องพลอยเวียนว่ายตายเกิดและประกอบกิจ
การไปด้วยอวิชชา ส่วนวัตถุสังกัปวิญญาณ เนื่องจากการ
กำหนดแยกแยะสรรพกรรม (ซึ่งความจริงสรรพกรรมนั้น มี
ภาวะเป็นความสมภาคติดอยู่แล้ว) รวมทั้งการรวมของจิตแท้

(อสุภจิต วิตถจิต) มาแต่กาลก่อน มีการยึดในรูปนาม ซึ่ง
รูปนามเหล่านั้น มีอนุสัยในปางก่อนเป็นเหตุอยู่ จึงต้องเวียน
ว่ายตายเกิดเรื่อยไป

ข. การเกิดมีวิญญานที่ ๗ ก็เนื่องจากการแปร
เปลี่ยนวิญญานที่ ๘ คืออาลยวิญญาน ตามที่อาลยวิญ-
ญาน ต้องมีการเคลื่อนไหว มีกิจกรรมอันแสดงออกเป็น
ปัจจุบันวิญญานนั้น ก็เป็นเพราะมีข้อมูลทางโลกซึ่งวิญญาน
ที่ ๘ คอยบั่นเสนอให้

ฌ. รวมความได้ว่า จะโดยจิตวิสัยหรือวัตถุวิสัย
ก็ตาม การเคลื่อนไหวของอาลยวิญญานย่อมเกิดจากการแยก
แยะ (สังกัป) ของวิญญานทั้ง ๗ เฉพาะวิญญานที่ ๘ เอง
ไม่มีภาวะแห่งตนและก็สรุปได้ว่า สรรพธรรมก็คือระลอกคลื่น
ของมหาสมุทรวิญญานเท่านั้น

ญ. มูลฐานและการปฏิบัติเพื่อระงับระลอกคลื่น
ของวิญญานมหาสมุทรนั้น สูตรนี้กล่าวว่าเนื่องจากวิญญาน
ทั้งหลาย แบ่งออกได้เป็น

ก) สัตย์ลักษณะวิญญาน คือสาระแท้ของ
วิญญาน

ข) กรรมลักษณะวิญญาน คือการรวมของ
วิญญานที่ ๘

ค) ประวรรตวิญญาน (การแปรเปลี่ยน)
คือการเคลื่อนไหวของวิญญาน

วิญญานเหล่านี้ เป็นสัจยลักษณะของวิญญานที่ ๘
แม้จะมีสัมพันธ์กับวิญญานทั้ง ๗ แต่ด้วยปฏิบัติธรรม การ
เข้าถึงความสูญแห่งตนและสรรพธรรม ก็จะสามรถระงับ
กรรมลักษณะวิญญานและประวรรตวิญญานได้ อันเท่ากับการ
ระงับระลอกคลื่นของมหาสมุทรวิญญาน ผลของการระงับ ก็
คือตถาคตครรภ์ นิพพาน ธรรมกาย ความสูญ หรือวิมล
มีคามเป็นภาวะที่ไม่เกิดไม่ดับ บริสุทธิ์ ปราศจากมลทินทั้งปวง

๔. สรุป

๑) ตถาคตครรภ์ทัศนะ สืบเนื่องมาจากแนวคิดที่ว่า
“จิตมีภาวะบริสุทธิ์มาแต่ดั้งเดิม” ซึ่งเป็นแนวคิดของมหาสังฆิก
ส่วนอาลยวิญญานทัศนะ สืบเนื่องมาจาก “ชีวิตินทรีชีวิตันะ”
(ชีวิตเกิดขึ้นโดยมีอินทรีของชีวิตินัน) ของเถรวาท

๒) ตถาคตครรภ์ เพื่ออธิบายมูลฐานของสัญญา
ญาณที่จะสำเร็จเป็นพุทธเจ้าได้ ส่วนอาลยวิญญาน ก็เพื่อ

จะอธิบายรากฐานการปรุงแต่งโลกอันเป็นความหลงและระยะทางที่จะสำเร็จเป็นพุทธ

๓) ตถาคตควรภักได้เสนอว่า “พุทธกายสถิตอยู่เป็นนิตย” ก่อน แล้วก็ขยายมาถึง “ตรีกาย”

๔) มหานิพพานสูตร ศรีมาลาสูตรและลังกาवตารสูตร ให้เลิกกินเนื้อสัตว์ ความจริงไม่ใช่เหตุผลทางหลักกรรม แต่เป็นความต้องการของสังคมพราหมณ์ และก็เป็นการทำหายฝ่ายเถรวาท มีการทำตนให้ผิดไปจากเถรวาท

๕) ทุกสูตรจะถือว่าอนุปาติเสสเป็นขั้นสูงสุดก็ตาม แต่ผลแห่งความเจริญในแนวของสัมโณคกาย ก็เลยต้องขยายไปถึง “ความไม่สถิตในนิพพาน” (เมื่อนิพพานแล้ว ไม่เสวยสุขของนิพพานคงปฏิบัติเพื่อสัตว์โลกอยู่) คือความไม่ดับขันธ์นิรันตร

บทที่ ๔ พระพุทธศาสนาสายพระอัสสคะกับพระวสุพันธ์

๑. ความนำ

๑) สูตรมหายานภายหลังมหาบัญญัติบาบมีสูตร มีพระนาคราชได้รวบรวมและให้อรธอธิบายไว้เรียบร้อยแล้ว

ส่วนสูตรฝ่ายตถาคตกับวิญญานมาตรา ก็มีพระอสังกะกับพระ
อสุพันธ์ได้รวบรวมและให้อรรถาธิบายไว้เรียบร้อยเช่นกัน และ
ก็ทำได้ดีเท่า ๆ กัน ในขณะนั้น อย่างน้อย ก็พอจะถือได้ว่า
พระนาคารชนได้หักล้างแนวคิด (ในบางส่วน) ของนิกาย
เถรวาทและตั้งแนวคิดของมหายานขึ้นได้และพระอสังกะกับพระ
วสุพันธ์ก็ได้สร้างแนวคิดมหายานขึ้นใหม่ตามแนวคิดของเถร-
วาทอย่างเรียบร้อยแล้ว

๒) ตามหลักฐานปรากฏว่า พระสังกะกับพระวสุ
พันธ์เป็นชาวเมืองปุระปุระ อยู่ในวรรณพราหมณ์ พี่น้องทั้ง ๓
ต่างบวชในพระศาสนา พระอสังกะเป็นพี่คนโต พระวสุพันธ์
เป็นน้องคนกลาง ส่วนคนเล็กชื่อวิวินจิตต์ พระอสังกะได้หัน
ไปศึกษามหายานก่อน ต่อมาพระวสุพันธ์จึงศึกษาตาม ส่วนน้อง
เล็กไม่ปรากฏว่าได้ศึกษาตามหรือไม่

๓) ยุคของท่านพอประมาณได้ว่า เป็นปี พ.ศ. ๙๐๐
ถึง ๑,๑๐๐ งานประพันธ์ของท่านทั้ง ๒ มีอยู่เป็นจำนวนมาก
มีหลายสูตรที่พระอสังกะอ้างว่าขึ้นไปฟังจากพระเมตไตรยบน
สวรรค์ชั้นดุสิต แต่ก็มีผู้กล่าวว่า ในยุคนั้น มีพระอาจารย์
ท่านหนึ่ง มีฉายาว่าเมตไตรย ความจริงสูตรทั้งหลายนี้ จะ
ถือว่าท่านเป็นผู้ประพันธ์ทั้งสิ้นก็เห็นจะไม่ผิด เพราะปรากฏว่า

มีสูตรหนึ่งที่ฉบับแปลจีนอ้างว่าเป็นของพระเมตไตรย์ แต่ในฉบับภาษาสันสกฤตว่าท่านเป็นผู้ประพันธ์

๔) สูตรและศาสตร์ของท่านทั้ง ๒ มีดังนี้ คือในนามพระเมตไตรยมี มีโยคจารกัมมศาสตร์ มหายานสูตร ทศกัมมศาสตร์ มหายานลงกรณ์สูตร

๕) ในนามพระอสังคะ มีธรรมาวจาปกรณสูตร มหายานสัมปรีคศาสตร์ มหายาน อภิธรรมสังคตศาสตร์ จริยปัญญาศาสตร์ เป็นต้น

๖) ในนามพระพระวสุพันธ์ มี อภิธรรมโกศศาสตร์ วิตติกวิญญาณมาตราศาสตร์ มหายานวิญญาณมาตราศาสตร์ วิญญาณมาตราศาสตร์ พุทธภาวะศาสตร์ เป็นต้น

๒. นิกายโยคะ

๑) ลักษณะพิเศษของนิกายโยคะ ได้แก่การนำเอาอาลยวิญญาณมาแก้ไขปัญหามากหลาย คือการถือเอา อาลยวิญญาณ เป็นบ่อเกิดแห่งสรรพธรรม เป็นหลักของแต่ละคน และก็เป็นหลักของโลกด้วย ทั้งนี้ ย่อมเห็นได้ว่า โยคะมีมูลฐานเป็นมโนคตินิยม และก็อธิบายถึงการเข้าถึงและการบรรลุในอุดมการ

๒) พระอสังกะกับพระวสุพันธ์ ยึดมั่นในมโนคติ
ของพระพุทธศาสนายุคพุทธกาลเป็นจุดที่ตั้งผ่านวิญญานทัศน์
(วิญญานมฤติ) ของนิกายต่าง ๆ แล้วมารวมตั้งฐานอยู่ที่ว่า
“ไตรโลกธาตุเนื่องจากจิต” เช่นนี้ พอจะกล่าวได้ว่า ท่านได้
รวบรวมมโนคติของเถรวาทกับมหายานได้หมดแล้ว ฉะนั้น
พุทธศาสนาของท่านทั้ง ๒ แม้จะมีตำรามากมายซับซ้อนเท่าใด
ก็ตาม ก็ยังคงอยู่ในหลักอาลยวิญญาน ถ้าสามารถทราบ
หลักกรรมของอาลยวิญญาน ก็เป็นอันจะทราบถึงจุดที่ตั้งของ
ท่านทั้ง ๒ ได้ทันที

๓) หลักกรรมของอาลยวิญญาน แม้จะอ้างว่าเป็น
หลักกรรมของโลก แต่ความจริงคงยังเป็นของแต่ละบุคคล
เพราะสัตว์โลกทุกรูปทุกนาม ต้องแปรเปลี่ยนไปตามกรรมใน
โลกของเขา ในความหมายเช่นนี้ โลกทัศน์ของอาลยวิญญาน
ก็อนุโลมเป็นเอกัตตมโนนิยมได้ (ยึดหลักอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อ
อธิบายโลกและชีวิตสัตว์โลก)

๔) เนื่องจากอาลยวิญญานเป็นที่กำเนิดของกาม
ราคะ ฉะนั้น จำต้องถือว่าอาลยวิญญานเป็นกิเลสธาตุ ส่วน
ศุภวิญญานอันเป็นวิญญานที่บริสุทธิ์ซึ่งนิกายอื่นอ้างถึงนั้น เป็น

วิสัยของวิญญานที่ได้แปรเปลี่ยนเป็นบัญญัติวิญญานแล้ว
หาใช้วิญญานของคนธรรมดาไม่

๕) ที่ว่าอาลยวิญญานอันเป็นสาระแท้ของโลกและ
สืบเนื่องมาแต่อนันตกาลนั้น รู้สึกจะเป็นแบบ “อาตมัน” ของ
พวกเดียรถีย์ แต่ความจริง อาลยวิญญาน สืบเนื่องมา
จากกรรมในอนันตกาลแล้วบังดาลให้เกิดขึ้นอันเป็นวิบากผล
เสมือนกระแสน้ำที่ไหลติดต่อกันมาไม่มีช่วงว่าง หมุนเวียนอยู่
ในไตรโลกธาตุ ฉะนั้น ธาตุของอาลยวิญญาน จึงแตกต่างกัน
กับ “อาตมัน” ของพวกเดียรถีย์ และเนื่องด้วยวิญญานมีความ
ยึดมั่นในตัวตน จึงเป็นบ่อเกิดแห่งความหลงผิดทั้งหลาย

๖) อาลยวิญญานจะเป็น “วิชาน” (ความรู้รู้สึกตัว)
หรือเป็น “อวิชาน” (ความไม่รู้รู้สึกตัว) นั้น ขึ้นต่อบำบาก
เพราะในทางรูปแบบ เนื่องจากเป็นธาตุของวิญญาน จึงเป็น
หลักของวิชาน แต่เนื่องด้วย “กิริยา” (คนประกอบ การ
กระทำ กิจกรรม) ของวิชานนี้ ละเลียดอย่างยิ่ง ผิดกับคำว่า
จิตในความหมายทั่วไป ฉะนั้น ในวิญญานมาตรา จึงเรียก
บัญญัติว่า ไม่อาจจะรู้ได้

๗) อาลยวิญญาน เมื่อมีฐานะเป็นวิญญาน ก็
ย่อมต้องมีจิตวิสัยกับวัตถุวิสัย (มีการได้เห็นได้ยิน ฯ ต่อวัตถุที่

ได้เห็นได้ยิน ฯ) ในเรื่องนี้ ท่านอธิบายว่า วิญญาณทั่วไปนั้น มีส่วนที่เป็นทศณภาคคือจิตวิสัยและส่วนที่เป็นลักษณะภาคคือ วัตถุวิสัยเมื่อเป็นเช่นนั้นในอาลยวิญญาณก็ต้องมีทศณภาคและ ลักษณะภาคเช่นกัน ทศณภาคเป็นสิ่งที่ไม่อาจรู้ได้ ส่วน ลักษณะภาค ก็คือผัส และก็คือลักษณะอันจะเป็นไปของ สรรพธรรม

๘) พืชในอาลยวิญญาณ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้สะสมประสบการณ์มามากมายและเป็นเวลาช้านาน รวมทั้งการกระทำที่เป็นความเคยชินโดยไม่รู้สึกรู้สึสิ่งเหล่านี้ เมื่อรวมกันมากขึ้น ก็สามารถแปรเปลี่ยนกิริยา (กิจกรรม) ของอาลยวิญญาณ ทำให้เกิดเป็น “พฤติ” ขึ้นได้

๙) พืชดังกล่าว จะแบ่งเป็น “นามพืช” กับ “กรรมพืช” นามพืช คือมูลเหตุแห่งสรรพธรรมวิสัย กรรมพืช คือ มูลเหตุแห่งพลัง เมื่อสองสิ่งนี้รวมกันเข้า ก็เกิดการเคลื่อนไหวหรือปรากฏการณ์ขึ้นในรูปแบบที่กำหนดไว้ซึ่งเรียกว่า “ปัจจุบันพฤติ” (พฤติการณ์อันปรากฏขึ้นใหม่) พฤติปัจจุบันนี้ ก็ยังคงทำหน้าที่อบรมสะสมไว้ในอาลยวิญญาณต่อไปเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า “พฤติอบรมสะสมให้เกิดพืชใหม่” ที่ว่าพืชในอาลยวิญญาณ ไม่มีวันหมดสิ้นนั้น ก็เนื่องด้วยเหตุนี้ คือมีการ

อบรมสะสมให้เป็นพืชเพิ่มเติมอยู่เรื่อย คือพืชบนดาดฟ้าให้เกิด
พุดิ พุดิบนดาดฟ้าเกิดพืช เป็นการหมุนเวียนไปไม่หมดสิ้น
สุด ไม่อาจจะแยกได้ว่า พืชหรือพุดิใด เป็นเหตุหรือเป็นผล
ของพืชหรือพุดิใด

๑๐) มนัสวิญญาณ อันยึดมั่นในอาสยวิญญาณและ
ยึดมั่นในความมีตัวตนนั้น ความจริงเป็นการกระทำต่อภายใน
ไม่ใช่กระทำต่อภายนอก ฉะนั้น ในเรื่องกิเลส วิญญาณจะมี
ความสำคัญอยู่ก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่สำคัญเท่ากับอาสยวิญญาณ
ส่วนตา หู จมูก ลิ้น กายในวิญญาณนั้น เป็นตัวการแห่งการ
เคลื่อนไหวของจิต ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องบาปบุญคุณโทษเป็นอันมาก
แต่สิ่งเหล่านี้ ก็ขึ้นกับอาสยวิญญาณทั้งสิ้น

๑๑) ท่านได้พิสูจน์ให้เห็นว่า สรรพธรรมจะต้อง
แปรเปลี่ยนไปตามอาสยวิญญาณซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมใหม่
แต่เมื่อสืบค้นไปถึงอวตังสกะสูตร ซึ่งถือว่าไตรโลกชาติเกิดจาก
จิตแล้วก็ควรถือว่าท่านได้แนวคิดจากสูตรนี้ แต่มีพื้นฐานที่
เหมาะสมกว่า คือการสร้างลักษณะ ๓ ขึ้นได้แก่

ก. ปริกल्पิตลักษณะนั้น คือการเข้าใจ (ประธาน)
ของมโนวิญญาณกับมนัสวิญญาณในส่วนทัศนภาค (จิตวิสัย)
กับในส่วนลักษณะภาค (วัตถุวิสัย) ซึ่งไม่ตรงกัน เช่นการ

ยึดมั่นในความมีตัวตน การยึดมั่นในการมีสรรพธรรม อันเป็น
การยึดมั่นที่เป็นการคาดคิดใฝ่ฝันไป เป็นเรื่องที่มีแต่อาภรณ์
เพื่อฝันไม่มีการณะ (เหตุผล) เป็นวิสัยที่เกิดขึ้นในระหว่าง
วิญญานทั้ง ๒

ข. ปรีตันทรลักษณะ คือการเข้าใจต่อปรากฏการณ์
ที่เกิดขึ้นด้วยเหตุบังจย ในเนื้อหาแท้ไม่มีภาวะที่แท้จริง เพียง
แต่มีการสัมพันธ์ในระหว่างเหตุบังจย มีปรากฏการณ์อยู่ก็จริง
แต่ก็เป็นกาเนิดขึ้นด้วยอาศัย “เขา” (เหตุและบังจยต่างๆ)
เหล่านั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีอยู่แล้ว เป็นการ
เข้าใจของทัศนภาคกับขลักณภาคที่ตรงกัน

ค. ปรีนิษันนลักษณะ เป็นการเข้าใจที่สมบูรณ์แท้
จริง เป็นตถตาอันแจ่มใสของสรรพปรากฏการณ์ เป็นสาระ
ที่ยั่งยืนมีความสมภาค เป็นเป้าหมายที่วิญญานอันพึงเข้าใจ
ภายหลังการบรรลุนิสสัทปัญญาซึ่งหลุดพ้นจากกองกิเลสแล้ว

๑๒) เมื่อปรีกัลปิตลักษณะ อันเป็นภาพที่เกิดขึ้นจาก
การยึดมั่นในความหลงผิด เป็นเรื่องที่คิดฝันกันเอาเอง ไม่มี
เหตุผล ย่อมเป็นความสูญ เมื่อปรีตันทรลักษณะ เป็นภาพที่
เกิดจากการเห็นการปรุงแต่งของเหตุบังจย ก็ย่อมเป็นสูญ

เช่นกัน ส่วนปรีณิษบ้นลักษณะ แม้จะเป็นภาวะแท้แต่ก็เป็น
พุทธานุญาอันไม่มีรูปธรรม จึงเป็นความสูญเช่นกัน

๑๓) อาลยวิญญาณ เนื่องจากมีธาตุเป็นอาสวะอยู่
จึงไม่อาจจะแปรเปลี่ยนเป็นอนาสวะได้ ฉะนั้น จำต้องอธิบาย
ว่า ในมูลฐานของอาลยวิญญาณนั้น มีพืชที่เป็นอนาสวะอยู่
ด้วย เมื่อได้ปฏิบัติทางพระธรรมแล้ว ก็จะสามารถแปรเปลี่ยน
วิญญาณให้เป็นวิมลวิญญาณได้ เมื่อสรุปเช่นนั้น ก็เป็นอันว่า
อาลยวิญญาณของแต่ละคนนั้น ไม่ใช่เต็มไปด้วยอาสวะ แต่
อาจจะมีมากหรือน้อยแตกต่างกันไป แล้วก็เลยแยกเป็นโคตร
(พื้นฐาน) ต่าง ๆ กัน เช่น สวากโคตร บัจเจกโคตร โภธิ
สัตว์โคตร อิจฉันติกโคตรหรือเพิ่มอนิตยโคตรขึ้นอีกโคตรหนึ่ง
รวมเป็น ๕ โคตร อนิตยโคตรนั้น เป็นโคตรที่ไม่แน่นอน มีความ
เป็นสวาก บัจเจกหรือโภธสัตว์ปะปนอยู่ด้วย

๑๔) วิธีการแปรเปลี่ยนอาสวะในวิญญาณให้เป็น
อนาสวะนั้น ก็คือการเพ่งให้เห็นความสูญของตัวตนและสรรพ
ธรรม ทำลายความหลงผิดอันเนื่องจากอาารมณ์และเนื่องจาก
วิชาความรู้ที่หลงผิดของทางโลก ปราบปรามจำพวกพืชบาป
และอนุสัย เมื่อเช่นนั้น อาลยวิญญาณจะขาดวิเศษแห่งความ
ชั่วแล้วก็เลยขาดอาสวะไป เป็นอนาสวะปัญญาที่บริสุทธิ์ และ
นี่ก็คือการแปรเปลี่ยนวิญญาณให้เป็นพุทธานุญา

๑๕) ผลแห่งการปฏิบัติธรรมของนิกายวิญญาน
มาตรา เมื่อบรรลุดังภูมิที่ ๑๐ แล้ว จะแปรเปลี่ยนความหลง
ผิดทางโลกมาเป็นพุทธปัญญา โดยขณะนั้น จะประกอบด้วย
กาย ๓ และญาณ ๔ ที่ว่ากาย ๓ นั้น คือ

ก. ธรรมกาย กายอันเป็นภาวะแห่งตนที่แท้จริง

ข. นิรมาณกาย กายอันแสดงให้สัตว์โลกเห็น

ค. สัมโภคกาย กายอันรับใช้ตนเองและกายอันรับ
ใช้ผู้อื่น

ญาณ ๔ นั้น คือ

ก. กฤตยานุฐานญาณ คือญาณอันสมบูรณ์ด้วย
สิ่งที่กระทำ ซึ่งแปรวิญญานที่ ๑ ถึง ๕ จากอาสวะ มาเป็น
อนาสวะ

ข. ประตยเวทณญาณ คือญาณที่พิจารณาสรรพ
ธรรมไปทางที่วิสุทธิ ซึ่งแปรจากมโนวิญญาน

ค. สมตาทญาณ คือญาณอันเป็นสมภาค เห็นสรรพ
ธรรมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ซึ่งแปรมาจากมนัส
วิญญาน

ง. อาทรรคนวิญญาน คือญาณเสมือนกระจกเงา
ใหญ่สมบูรณ์ ซึ่งแปรมาจากอาลัยวิญญาน

บทที่ ๕ พระพุทธศาสนาภายหลังพระองค์กับพระวสุพันธ์ุ

๑. สรุป

๑) พระองค์กับพระวสุพันธ์ุซึ่งได้สร้างพระพุทธศาสนาในแนวใหม่นี้ แม้จะได้รับการยกย่องว่า เป็นแนวที่เข้าถึงชีวิตสัตว์โลกจริง แต่ก็ยังมีปัญหาอีกมากที่ต้องอธิบายให้สมบูรณ์ ซึ่งในต่อมา ก็มีพระอริยเทพ พระราหุภัทร พระนิลเนตรและพระอาจารย์องค์อื่น ๆ ได้เสริมต่อให้อีก แต่ที่สุดนิกายวิญญานมาตรานี้ กลับเกิดขัดแย้งกันเอง กลายเป็นสายมหายมิกของพระนาคารชุนกับสายโยคะของพระองค์กับพระวสุพันธ์ุ แล้วก็เกิดสายตลาคตครว้ขึ้นมาใกล้เคียงนิกายทั้ง ๒ อีก ต่างโต้เถียงและก็ต่างค้นคว้าเพิ่มเติม นับว่าได้ขยายเนื้อหาของพระศาสนาให้กว้างขวางออกไปอีกมาก เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีพระรารามนาถันทาซึ่งถือได้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น และมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะส่งเสริมให้มีการค้นคว้าพระธรรมและให้เสรีภาพแก่การค้นคว้าอย่างเต็มที่นั้น มีพระอาจารย์หลายองค์ที่ได้ประพันธ์ศาสตร์ต่าง ๆ ไว้มากมาย แต่น่าเสียดายที่การค้นคว้านี้ มุ่งไปทางปลีกย่อยเท่านั้น ทำให้พระศาสนากลายเป็น “ปรัชญา

จุกจิ” ขาดความเป็น “ธรรมตา” “ความเป็นกันเอง” ของ
พระศาสนาไป แม้จะมีสูตรใหม่เกิดขึ้นอีก แต่ไม่มีความยิ่งใหญ่หรือความมีใจกว้างขวางพอ ต่อมาผู้คิดสร้างนิกาย
“มนตร” ขึ้น โดยเอาแนวคิดของพราหมณ์มารวม ใช้พิธีกรรมของพราหมณ์ และมีส่วนคล้ายคลึงกับฮินดูด้วย แต่นิกายนี้ ไม่สามารถตั้งตัวอยู่ในอินเดียได้ แต่มาเจริญในธิเบต
ต่อจากนั้น คีตกกลางเมืองได้เกิดขึ้นตามภาคต่าง ๆ ทัพอิสลามซึ่งไม่ยอมให้มีศาสนาอื่นร่วมอยู่ในโลกนี้ ได้เข้าทำลายพระพุทธรูปศาสนาอย่างรุนแรง กระทั่งพระพุทธรูปศาสนาหมดไปจากอินเดีย

การเกิดขึ้นของมหายาน เป็นการเกิดขึ้นตามความต้องการของสังคมในแต่ละยุค การขยายความในหลักธรรมและนำเอาพระจริตรมารวมอยู่ในหลักธรรมนั้น ไม่มีอะไรที่นอกเหนือไปจากแนวคิดของอริยสัจย์ ๔ การเกิดของมหายานเป็นการวิวัฒนาการของแนวคิดทั่วไป เช่นเดียวกับกัณฑ์การเมือง ปรัชญา วัฒนธรรมเป็นต้น และการอนุรักษ์หรือการยึดขยายในวิชาดังกล่าว ย่อมเป็นความดีของแต่ละฝ่ายเท่า ๆ กัน

ภาคที่ ๒ ทฤษฎี

บทที่ ๑ เนื้อหาของพระพุทธศาสนา

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ

๑) พระพุทธศาสนา นับว่าเป็นศาสนาที่ชอบด้วยเหตุผลที่สุด และถือการปฏิบัติเป็นวัตถุประสงค์ที่หมาย การถือทฤษฎีเพื่อทฤษฎีนั้น เป็นที่ตำหนิของพระองค์

๒) พระพุทธศาสนาในต่อมาแม้จะมีการแตกแยกเป็นหลายนิกายก็ตาม แต่ก็มีแนวคิดในทำนองเดียวกัน คือ การ “เตรียมปฏิบัติ” มูลฐานของพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่าถือการปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

๓) พุทธศาสนาในแรกเริ่ม มีการโน้มเอียงไปทางจริยธรรมมากไปบ้างก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาเป็นที่สรรเสริญของบุคคลทุกประเภท ก็เนื่องจากพระพุทธศาสนามีจริยธรรมที่ดีงาม

๔) การมุ่งแต่ทฤษฎี หรือนำเอาหลักวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาเข้ามาทำกายอธิบายพุทธศาสนานั้น รัฐกิจจะไม่ค่อยถูกต้องนัก

๕) พระพุทธศาสนานอกจากให้ความอบอุ่นให้ความ
ความพอใจในทางอารมณ์แล้ว ยังให้ความอบอุ่นความพอใจ
ในทางเหตุผลด้วย ตลอดจนมีความสงบในด้านจิตใจ ฉะนั้น
ในด้านนี้ ทฤษฎีย่อมมีความสำคัญเช่นกัน

๖) อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงให้มีชีวิตใหม่ มี
ความสงบทางจิตใจ ดำรงชีวิตด้วยความปกติสุขนั้น ย่อมเป็น
จุดที่หมายของพระพุทธศาสนา

๒. ความต้องการศาสนา

๑) การเกิดขึ้นของศาสนา กล่าวง่าย ๆ ก็คือความ
ต้องการให้มีปรากฏการณ์ขึ้นในด้านจิตใจของคนเรา เรามีชีวิต
อยู่ได้ด้วยเงื่อนไข ๒ ประการ คือ

ก. เงื่อนไขตามธรรมชาติ

ข. เงื่อนไขทางจิตใจ

๒) เงื่อนไขตามธรรมชาติ คือกฎเกณฑ์ที่จะต้องเป็น
ไปตามธรรมชาติ เป็นการบังคับ ไม่อาจจะคัดค้านหรือหลีกเลี่ยงได้

๓) เงื่อนไขทางจิตใจ คือความต้องการความเป็น
อิสระ มีความอิสระในทุก ๆ สิ่ง

๔) ตามกฎธรรมชาติ คนเกิดมาแล้วต้องตาย และระหว่างมีชีวิตอยู่ ต้องมีเหตุการณ์และต้องพบกับสิ่งที่เราไม่ต้องการมากมายหลายสิ่ง เช่นความแก่ชรา ความเจ็บป่วย และความจนเป็นต้น แต่เราก็พยายามเรียกร้องขอให้อย่ามีเหตุการณ์หรือต้องพบกับสิ่งที่เราไม่ต้องการ

๕) กฎธรรมชาติกับความต้องการของเรา ส่วนมากจะต้องขัดกัน เรายังพิจารณาถึงการผูกมัดของธรรมชาติต่อเรามากเท่าใด ความทุกข์ร้อนก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ความคิดที่จะหลุดพ้นจากทุกข์เหล่านั้นก็ยิ่งมากขึ้นเช่นกัน นี่คือจิตในในการวิเริ่มของศาสนา

๖) ความคิดที่จะหลุดพ้นจากทุกข์เหล่านั้น มีขึ้นโดยธรรมชาติของคนเรา และการเรียกร้องความเป็นอิสระนั้น จะดำเนินไปเป็น ๒ ทาง คือในแง่ลบและแง่บวก

๗) ความต้องการนี้ เป็นเหตุให้มนุษย์คิดไปว่า มีสิ่งหนึ่งที่มีอำนาจเหนือไปจากมนุษย์คอยควบคุมความเป็นอิสระและธรรมชาติอยู่ ดังนั้น มนุษย์เราเรียกว่าเทพเจ้า

๘) ศาสนาที่มีเทพเจ้า เป็นเพียงรูปแบบของศาสนาทั่วไป ความจริงไม่ใช่เงื่อนไขของศาสนา ศาสนาไม่จำเป็นต้องมีเทพเจ้า

๘) พระพุทธศาสนาได้ตรวจพินิจแล้ว ประกอบด้วย การเพ่งพิจารณาต่อความเป็นจริง จึงถือว่า หากจะมีเทพเจ้า เทพเจ้านั้นก็คงมีบุคลิกอีกแบบหนึ่งเท่านั้น ยังต้องตกอยู่ใน กฎธรรมชาติเช่นกัน ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่ยกย่อง เทพเจ้า

๓. การเรียกร้องความหลุดพ้นจากทุกข์และการมีชีวิตอัน ไม่สิ้นสุด

๑) พระพุทธศาสนาถือว่า การเรียกร้องความพ้น จากทุกข์ทั้งหลายเนื่องมาจากจิต การแก้ไขก็จำต้องอาศัยจิต เราจะหลุดพ้นได้ด้วยการละความยึดมั่นในตัวตน และละตัณหา อันไม่ชอบของเรา

๒) ศาสนาอื่น โฆษณาชีวิตอันยั่งยืนโดยนำเสนอ เป็นรูปแบบที่แน่นอน ฉะนั้น จึงปรากฏว่าเป็นการขาดเหตุผล และมีความบกพร่องออกมาให้เห็นทันที

๓) พระพุทธศาสนาถือการหลุดพ้นเป็นหลัก, ไม่มี การนำเสนอในข้อที่ว่าชีวิตจะยั่งยืนไม่สิ้นสุดและปราศจากทุกข์ แต่ถือว่าทุกสิ่งเป็นเรื่องของจิต

๔) ในฐานะเป็นศาสนาด้วยกัน การตรวจพิจารณา ด้วยเหตุผลใด ๆ จะไม่พบว่าพระพุทธศาสนาขาดเหตุผล หรือ มีความบกพร่องประการใด พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็น ศาสนาที่มีเหตุผล

๕) แต่การที่ไม่นำเสนอศาสนาในรูปแบบ สำหรับ ผู้ที่ยังไม่เข้าถึงและไม่เห็นแจ้งในหลักธรรม ย่อมจะรู้สึก ว่าหลักธรรมนั้นเป็นความว่างเปล่า ไม่มีเนื้อหาอะไร

๖) อย่างไรก็ตาม พอจะสรุปได้ว่า ศาสนาอื่น เริ่ม ด้วยแง่บวก แต่ไปจบเอาแง่ลบ แต่พระพุทธศาสนาเริ่มด้วยแง่ลบ แต่ไปจบเอาแง่บวก

บทที่ ๒ ความหลุดพ้น

๑. ลักษณะพิเศษของความหลุดพ้นในพระพุทธศาสนา

๑) ทศณะการหลุดพ้นของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความนอกเหนือไปจากโลกอันเป็นต้นหา

๒) พระพุทธศาสนาไม่รับรองเทพเจ้า ไม่รับรอง ความเป็นนิजจังแห่งตน

๓) พระพุทธศาสนาถือว่า ทุกสิ่งเป็นความสัมพันธ์ ในระหว่างเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยนี้ มีที่อ้างอิงด้วยเจตนารมณ์

ของเรา และก็จิตใจของเรา หากได้ตัดค้นหาทางจิตใจแล้ว ก็ถือว่าเป็นการหลุดพ้น

๔) การหลุดพ้นนี้ ก็คือความไม่ต้องการอะไร ซึ่ง พระพุทธศาสนาเรียกว่านิพพาน

๕) คำว่านิพพาน ตามความหมายของตัวอักษร แปลว่า “เป่าให้ดับ” คือการเป่าดับค้นหาให้ดับ

๖) คำว่าหลุดพ้นในอินเดีย มักจะหมายถึงบุคคลที่เป็นอยู่ในป่าใหญ่ ไม่พูดจา ผิดกับพระพุทธศาสนา เมื่อหลุดพ้นแล้ว ไม่ได้อยู่ป่า แต่ออกมาบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก ประกาศหลักธรรมอยู่ตลอดเวลา เช่นพระพุทธเจ้าเป็นต้น

๗) ความหลุดพ้นที่ว่างเปล่า นั้น ความจริงไม่ใช่ ว่างเปล่า กลับมีความหมายต่อชีวิตส่วนตัวและสังคมมากที่สุด

๘) พระพุทธศาสนาในความหมายอีกอย่างหนึ่ง คือ อรรถนิยาม (ความเป็น “ความจริง”) ที่ว่าหลุดพ้นหรือ นิพพานก็ตาม หากไม่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตแล้ว ก็จะไม่มีความหมายอะไร พระองค์จะทรงหลุดพ้นแล้วก็ตาม พระองค์ก็ไม่ได้ห่างไปจากโลกเรา นี่คือการหลุดพ้นที่ต่างกันกับการ หลุดพ้นของศาสนาอื่น

๘) การหลุดพ้นของพระพุทธศาสนาโดยปฏิเสธค่าของโลก แล้วกลับมารบรองอีกนั้นได้ทำให้เป็นการหลุดพ้นที่แท้จริงสมบูรณ์

๓๐) การปฏิเสธโลกนี้ ทั้งที่อยู่ในโลกนี้ ย่อมเป็นการลำบาก ครั้นปฏิเสธได้แล้ว ยังกลับมารบรองค่าของโลกนี้อีก หากไม่ใช่ข้อยกเว้น ย่อมหลงผิดไปได้ง่าย

๓๑) มีผู้ที่ได้รับความหลุดพ้น แต่ไม่กลับมาทำประโยชน์ทำงานทางศาสนาให้โลกอีก นับว่าเป็นความคิดที่ผิดมหายานคัตถ์กันในเรื่องนี้มาก

๓๒) นิกายบัญญัติของมหายาน ซึ่งยึดความสูญเป็นหลัก และมหาบัญญัติบารมีสูตร แม้จะเน้นในความสูญปานใด แต่ก็ไม่ใช่ความสูญในแง่ลบ นิกายนี้ปฏิเสธทุกสิ่งอย่าง ถือว่าทุกสิ่งเป็นสูญ แต่เมื่อเห็นความสูญจนถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้น จะกลับมาอีก และคงสนองกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมเข้าสู่กิจกรรมด้วยบุคคลิกอันอิสระ ปราศจากความขัดข้องใด ๆ นี่คือนิยามพิเศษของการเพ่งเห็นความสูญด้วยปัญญา

๓๓) ดังได้กล่าวมา แม้จะไม่ปรากฏในพระโอวาททั่วไป แต่ตามประวัติศาสตร์ พระองค์ได้ทรงเห็นความเป็น

บุญของสรรพธรรม แต่แล้วพระองค์ก็ทรงเข้าสู่โลกนี้อีก เพื่อ
ทรงบำเพ็ญกิจกรรมต่อสังคมและเพื่อประกาศพระธรรมแก่ชาว
โลกต่อไป

บทที่ ๓ เจตนารมณ์ของมหายาน

๑. ความนำ

๑) การแบ่งเป็นนิกายหรือแบ่งเป็นยาน ไม่ปรากฏ
ว่าจัดแบ่งโดยพระองค์ ตามหลักธรรม ก็ไม่ปรากฏว่ามีนิกาย
โดยยานใด การแบ่งเป็นนิกายเป็นมหายาน เป็นเรื่องที่เกิดขึ้น
ภายหลังพระองค์นิพพานไปนานแล้ว

๒) การที่ต่อมามีการแบ่งเป็นยานใหญ่นานเล็ก ก็
เนื่องจากการตีความในหลักธรรมไม่ตรงกัน มหายานตีความ
ตามเนื้อความ ไม่ตีความตามรูปแบบ

๓) คณะสงฆ์ในแรกเริ่ม พระองค์ทรงรับบุคคลต่างๆ
ไม่เลือกชั้นวรรณะเข้ามาอยู่ในคณะสงฆ์ พระองค์ทรงระวัง
เรื่องวินัยมาก ในการอบรมสั่งสอนการแสดงธรรมทั้งที่เป็น
อุบายธรรมและที่เป็นสัจธรรม

๔) เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่นิพพาน หากการปฏิบัติ
ธรรมวงเวียนไปตามรูปแบบเดิมก็อาจจะทำให้เจตนารมณ์ของ

พระองค์ขาดตกไปบ้าง และหมดความผ่อนปรนกับความคล่องตัวต่อสังคม

๕) มหాయานถือเจตนารมณ์ของพระองค์เป็นหลัก ให้ความสำคัญและพิณิจพระธรรมโดยประกอบกับเจตนารมณ์ของพระองค์

๖) ระเบียบแบบแผนที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ในบางครั้งบางคราว การสั่งสอนที่มีต่อเฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมถือว่ามีค่าความสำคัญยิ่งเช่นกัน แต่ถ้าคำนึงถึงความยิ่งใหญ่ และความเป็นนิรันดร์ของพระองค์แล้ว การเทศนาในครั้งหนึ่งต่อบุคคลหนึ่งอันเป็นอุบายธรรมนั้น ย่อมไม่ใช่หลักธรรมทั่วไปของพระองค์

๒. รูปแบบของมหายาน

๑) นิยายอื่นก่อนขึ้นเป็นรูปคณะ ถือคณะเป็นหลัก แต่มหายนาก่อนขึ้นด้วยบุคคลแต่ละบุคคล เป็นพวกเสวรีชน ไม่เป็นรูปแบบที่แน่นอน ไม่มีระเบียบข้อบังคับในแบบคณะ

๒) นิยายอื่นถือพระภิกษุเป็นหลัก เป็นคณะสงฆ์ มหายนถือสามัญชนเป็นหลัก แต่มีพระภิกษุร่วมอยู่ด้วยที่มี

รูปแบบเป็นคณะ โดยที่นิกายอื่นจำกัดเฉพาะพระภิกษุ มีความ
เป็นอยู่ตามพระวินัย ก็เลยกลายเป็นคณะพุทธศาสนาคณะหนึ่ง
ที่ห่างไปจากสามัญชน

๓) มหายานกำเนิดจากความคิดของเอกชนที่ต้องการ
ความอิสระในการเข้าใจและตีความในพระธรรม ไม่ใช่เป็น
คณะในรูปแบบ

๔) โพธิสัตว์ ซึ่งเป็นบุคคลในอุดมการของมหายาน
คือผู้ที่แสวงหาพระธรรม เสียสละเพื่อคนอื่น และตั้งตนเป็นผู้
ดำรงพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ ก็พอจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง
มหายานกับสามัญชนว่าเป็นไปในทางใด และเห็นความต้อง
การการของมหายาน

๕) เถรวาทยกเลิกเรื่องวรรณะทั้ง ๔ ให้ทุกวรรณะ
เข้าอยู่ร่วมคณะสงฆ์ได้โดยมีความเสมอภาคกัน แต่นานเข้า
คณะสงฆ์เองก็เป็นคณะหนึ่งที่มีข้อจำกัดต่างๆ ที่คนอื่นเข้าร่วม
ไม่ได้

๖) มหายานรับบุคคลทุกประเภท ทั้งผู้ออกบวช ไม่
ได้บวช ชาย หญิง ให้อยู่ในหลักธรรมเดียวกัน และสามารถ
สำเร็จเป็นพุทธเจ้าได้ทุกคน

๗) หลักธรรมของเถรวาท เป็นวิชาเฉพาะ แต่หลักธรรมของมหายาน เป็นวิชาสามัญ วิชาเฉพาะของเถรวาทนั้น มีมาแต่ดั้งเดิม ไม่มีการสร้างสรรค์ ไม่มีการขยาย^๕ เนื้อความของหลักธรรม

๘) ที่มีผู้กล่าวว่า (แม้มหายานเอง) หลักธรรมของมหายานลึกซึ้งมากนั้น ไม่จริง ตามความจริงแล้วหลักธรรมของเถรวาทเรียนยากกว่า อภิธรรมของเถรวาท แม้แต่หลักธรรมเถรวาทก็ต้องอ่านด้วยความลำบาก ผิดกับหลักธรรมของมหายาน มีความแจ่มชัดกว่า อ่านง่ายกว่า เป็นคำสอนที่สามัญที่สุด

๙) สรุปได้ว่า หลักธรรมของเถรวาท เน้นหนักไปในทางรวบรวม การตีความ การอธิบาย ซึ่งมีขอบเขตจำกัดที่จะให้ทำ ส่วนมหายานถืออุดมการเป็นหลัก ยอมรับให้ความอิสระในการขยายความออกไปอย่างไม่สิ้นสุด

๓. ความแตกต่างในเนื้อหา

๑) กล่าวตามอุดมการ เถรวาทถือว่าพระมหาสาวกเป็นชั้นสูงสุดที่สามัญชนพึงจะบรรลุได้ ส่วนพระพุทธเจ้า สูงสุดจนกระทั่งสามัญชนไม่มีทางจะไปถึง แต่มหายานถือว่าแม้

สามัญชนก็บรรลุถึงขั้นพระพุทฺธเจ้าได้และก็ถือเป็นอุตมการในการศึกษาธรรม เพราะสัตว์โลกต่างมีพุทธภาวะอยู่ พระพุทฺธเจ้าก็คือการปรากฏของพุทธภาวะของผู้นั้น ๆ เอง ฉะนั้น ถ้าใครปรารภณาและมีความพยายาม ผู้นั้นจะสำเร็จเป็นพระพุทฺธเจ้าได้

๒) เถรวาทถือว่า พระพุทฺธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐยิ่งเป็นผลแห่งการบำเพ็ญบารมีมาเป็นอสงไขยกัลป์ ในสกลโลกอันกว้างใหญ่นี้ นาน ๆ จะมีพระพุทฺธเจ้ามาปรากฏสักครั้งหนึ่ง แต่มหายานถือว่า เมื่อทุกคนได้บุกเบิกความเป็นพุทธแห่งตนที่มีอยู่แล้ว ผู้นั้นก็จะเป็นพระพุทฺธเจ้าได้

๓) พระพุทฺธเจ้าไม่จำกัดว่ามีในปัจจุบันและมีองค์เดียว แต่มีอยู่ในมหาสกลโลกธาตุและมีอยู่ทุกเวลา รวมทั้งพระพุทฺธเจ้าแต่ละองค์ ต่างมีพระประณิธานต่าง ๆ ที่จะโปรดสัตว์ด้วยวิธีต่าง ๆ กัน เช่นพระอมิตายุพุทธเจ้ามีสวาวดีที่จะโปรดสัตว์ให้ไปเกิดในดินแดนของพระองค์ท่านเป็นต้น

๔) โภธิสัตว์นั้น ความจริงก็คือพระนามของพระพุทฺธเจ้าก่อนทรงผนวชเท่านั้น มีความหมายเป็น “นักศึกษาโพธิ” วิชาโพธิศาสตร์ ก็คือวิชาโปรดสัตว์

๕) ตามความในชาตก พระพุทธเจ้าเคยเสวยชาติเป็นสัตว์ต่าง ๆ เพื่อสะสมพระบารมีแล้วมาบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในโลกเรา

๖) การบำเพ็ญบารมีแบบนี้ ไม่ใช่จะทำได้เฉพาะพระพุทธเจ้าในกาลก่อน ๆ หรือองค์ปัจจุบัน ใครจะบำเพ็ญก็ได้ ส่วนจะบำเพ็ญนานเท่าใด จึงมีโอกาสบรรลุพุทธภูมินั้น ก็แล้วแต่บุญวาสนาของแต่ละคน

๗) โภธิสัตว์เป็นผู้สวามิภักดิ์พระพุทธเจ้า ทุกคนจึงต้องบำเพ็ญบารมีแบบโภธิสัตว์

๘) โภธิสัตว์ไม่จำเป็นต้องบวช ไม่จำกัดเป็นหญิงหรือชาย ไม่จำกัดประเภทอาชีพ โภธิสัตว์ต้องเข้าสังคมได้ทุกชั้น ขอให้บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่อสะสมบารมีเท่านั้น ก็พอ

๙) นิพพานเป็นอุดมการสูงสุด เป็นดินแดนที่มีความอิสระ อบอุ่น ปราศจากการผูกมัด และทุกข์ยากใดๆ ของโลกปัจจุบัน มีความคล่องตัวที่จะช่วยเหลือสัตว์โลกได้มาก มีกิจกรรมในแง่บวก ไม่ใช่ดินแดนของความดับ

๑๐) สรุปได้ว่า มหายานพยายามปกครองตนเอง ไม่ใช่ปกครองโดยวินัย มหายานมุ่งไปตามพระเจตจำนงของ

พระองค์ ไม่ได้เป็นไปตามรูปแบบ มหายานนิยมการขยายตัว มีการสร้างสรรค์ ไม่ใช่แบบอนุรักษ์และการสืบเนื่อง มหายานเป็นการสังเคราะห์ เป็นรหัสนิยม เป็นความเชื่อถือ

๔. ความสูญแท้กับความมีที่ชอบ

๑) เนื่องจากมหายานเป็นศาสนาของสามัญชน อาจจะไม่เป็นปรัชญาที่สมบูรณ์ แต่ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาอยู่ ถึงเบื้องนอกของมหายาน จะไม่เป็นปรัชญา แต่ส่วนลึกยังคงเป็นปรัชญาอยู่

๒) ในมโนคติของมหายาน ก็คือความสูญแท้และความมีที่ชอบ (ความไม่สูญที่ถูกต้อง)

๓) สูญแท้ คือไม่ว่าสิ่งใด แม้จะเป็นความสูญ แต่ในความสูญนั้น มีความ “มีอยู่” ของสิ่งนั้น ๆ อยู่

๔) ความสูญที่ไม่มีมีความมีอยู่ เป็นความสูญที่ “คือเหมาเอาเอง” ส่วนความมีอยู่ที่ไม่มี “ความสูญ” นั้น เป็น “ความมีอยู่ที่จอมปลอม”

๕) ในหลักธรรมของมหายาน แม้จะเน้นหนักการเพ่งในความสูญหรือเพ่งในความมีอยู่ (ไม่สูญ) ก็ตาม แต่

ต่างก็ถือว่า ที่สุดแห่งความสูญญะนั้น คือความมีอยู่ (ไม่สูญญ)
และที่สุดแห่งความมีอยู่ (ไม่สูญญ) นั้น คือความสูญญ

๕. มูลฐานของสูตรมหายาน

๑) มูลฐานของสูตรมหายาน ได้แก่มหาปรัชญาสูตร
สูตรนี้มีความสำคัญอยู่อย่างเดี๋ยวก็คือกล่าวถึงความสูญญ ความ
สูญญนี้ ไม่ใช่ความสูญญสิ้นหมดสิ้น แต่เป็นความสูญญแห่งความ
สูญญ เป็นพลังแห่งการปฏิเสธ แล้วแสดงออกเป็นพลังที่มีความ
อิสระ คือกิจกรรมอันบริสุทธิ์แห่งพลัง เป็นสภาวะที่เกิดขึ้น
ด้วยเจตจำนงที่สมบูรณ์ ไม่สามารถบอกกล่าวด้วยวาจา
สรรพธรรมในโลกนี้ล้วนปรากฏด้วยพลังแห่งความสูญญนี้ โลก
ธาตุคือความสูญญ ความสูญญคือโลกธาตุ ซึ่งเป็นการตีความไป
ทางอภิปริชญา ยากที่สามัญชนจะเข้าใจได้

๒) ความสูญญอันเกิดจากปรัชญานี้ ไม่ใช่ความสูญญ
ที่ยึดมั่นด้วยความตอตั้ง แต่เป็นความสูญญที่มีความไม่สูญญอยู่
หรือความสูญญที่มี “ความมี” อยู่ เป็นผลงานของแต่ละคนที่ได้
มาด้วยการบำเพ็ญศีล ฆันติและวิริยะเป็นต้น

๓) วิมลเกียตินิเทศสูตร สัทธรรมปุณทริกสูตร และ
อวตังสกะสูตร ล้วนมีแนวคิดในทำนองนี้คือ บรรลุถึงที่สุดแห่ง

ความสูญ แล้วกลับมาสู่ “ความมีอยู่” โดยแสดงออกเป็นการ
โปรดสัตว์ เช่นพระศากยมุนีพุทธเจ้า พระอวโลกิเตศวรโพธิ
สัตว์ (พระกวนอิม) และพระอมิตายุพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งล้วน
ได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังประกอบกรโปรดสัตว์อยู่
อีกเช่นเดิม

๔) พระอมิตายุพุทธเจ้าซึ่งโปรดผู้ที่ทอสมตพระนาม
ของท่าน ถ้าคิดผิด อาจารู้สึกว่าไม่ใช่กายนัญญา แต่
ความมืดแสงสว่างและอายุอันไม่สิ้นสุดนั้น ก็คือความสูญที่แท้
จริงและเป็นกิจกรรมในอนาคตกาล หากไม่เข้าใจในเชิงนี้แล้ว
ก็จะเห็นว่าเรื่องพระอมิตายุพุทธเจ้า เป็นเทพนิยายไป

๕) การเข้าใจในความหมายคำว่าสูญของมหายาน เป็น
สิ่งจำเป็น เพราะถ้าเข้าใจว่า ความสูญคือความหมดสิ้นว่าง
เปล่า ก็จะเป็นการเข้าใจที่ตรงข้ามกัน แนวคิดของมหายาน
เป็นแง่บวกไม่ใช่แง่ลบ ความสูญต้องร่วมอยู่กับความมีอยู่
ในความรู้สึกทั่วไป ความสูญอาจจะถูกเข้าใจว่าเป็นความว่าง
เปล่า แต่เมื่อเห็นแจ้งและเข้าถึงความสูญของมหายานแล้ว
จะเป็นรูปธรรมที่สมบูรณ์ เป็นชีวิตที่เป็นความจริง รวมทั้ง
ความคิดในอนัตตา ความคิดในการหลุดพ้น ก็เป็นไปในทำ

นองนี้ แม้ในระหว่างที่ดำเนินอยู่ จะเป็นแง่ลบ แต่ในที่สุด การปฏิบัติและทฤษฎี ต้องเป็นแง่บวก เข้าถึงชีวิตที่เป็นความจริง

๖. การประจักษ์ของเจตนารมณ์มหาธาน

๑) วิธีการที่จะให้เจตนารมณ์กับปรัชญาปรากฏเป็น ความจริงชั้นนี้ มหาธานเองก็แบ่งออกเป็นหลายวิธีบ้าง มุ่งเพ่งด้วยปัญญา บ้างมุ่งเข้าถึงด้วยความเชื่อมั่นที่แรงกล้า โดยอารมณ์ที่บริสุทธิ์ บ้างปฏิบัติด้วยเจตจำนงอันแน่วแน่ เป็นต้น

๒) แต่วิธีการจะเป็นประเภทใดก็ตาม ต่างก็คงยึดหลักว่าด้วย ๑. ต้องมุ่งเข้าถึงพุทธภูมิ ๒. ต้องโปรดสัตว์โลก คือในด้านหนึ่งต้องสืบค้นอุดมการณ์ยิ่งใหญ่เพื่อความสมบูรณ์ของตน อีกด้านหนึ่ง ต้องตั้งอยู่ในพระนิทานที่จะช่วยเหลือสัตว์โลก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ถือการสังคมสงเคราะห์เป็นการ สงเคราะห์ตนเอง ถือการโปรดสัตว์ เป็นบารมีที่จะให้ตนบรรลุ เป็นพระพุทธรเจ้าได้

๓) บุคลิกอันเป็นตัวอย่างนี้ ได้มาจากนิทานชาดก อันเป็นพุทธเจ้าในปางก่อน ๆ มหาธานถือว่าพระจิตเหล่านั้น

เป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับที่ทุกคนจะกระทำตามในขณะนี้ มหา
ยานถือว่า ทุกชีวิตเป็นโพธิสัตว์ จะต้องปฏิบัติตามแบบอย่างนี้
ต่อ ๆ ไป และไม่ใช้กระทำเฉพาะในโบสถ์ แต่กระทำในทุก
สถานที่ทั้งในชีวิตทุกแบบ ต้องขยายขอบเขตนี้ให้กว้างขวาง
ออกไปให้มีความเป็นสามัญที่สุด ไม่ว่าจะเป็นนักการเมือง
นักธุรกิจ กรรมกร ถือเป็นกิจกรรมประจำวันได้ด้วยเจตนารมณ์
นี้ และถือว่า การประกอบอาชีพ ก็คือการประกอบพุทธกิจ

๔) สรุปได้ว่า มหายานได้พยายามให้ปรัชญาและ
ประเพณีของตน ไปปรากฏในแง่มุมชีวิตต่างๆ แม้ในบาง
อย่างจะเป็นมโนคติ แต่มหายานถือว่า มโนคติคือ “การเตรียม
ปฏิบัติ”

๕) ที่มหายานถือว่า ต้องบำเพ็ญประโยชน์เพื่อตน
และผู้อื่นนั้น ถ้าจะขยายความให้ชัดยิ่งขึ้น ก็คือต้องช่วยคน
อื่นก่อนช่วยตนเอง

๖. มหายานถือว่า ผู้บำเพ็ญตนเป็นโพธิสัตว์ จะ
ต้องมีประเพณีนั้น ก็คือ การมี “สังคมในแบบตามความ
ปรารถนาของตน” การสร้างนี้ จะกินเวลาเท่าใด มีใครเห็น
ด้วยมากน้อยเพียงใด เป็นสังคมที่ต้งามเพียงไร ย่อมเป็นอีก
เรื่องหนึ่งที่ยังไม่ต้องพูดถึงมากนัก

บทที่ ๕ ตถตาทัศนะ

๑. ความนำ

๑) คำว่าตถตาในมหายาน โดยทั่วไป หมายความว่าถึงลักษณะที่แท้จริง (สัตยลักษณะ) คือความไม่แปรเปลี่ยนของปรากฏการณ์หรือกฎแห่งความไม่แปรเปลี่ยนของปรากฏการณ์

๒) ปรัชญาของพราหมณ์ในยุคแรกเริ่ม ชอบใช้คำว่า “ตตา” (ตต, นั้น) สำหรับเอ่ยถึง “สวาระแท้แห่งโลกธาตุ” พราหมณ์สมมุติว่า สวาระแท้ของโลก คืออัสติ (ความมีอยู่) พรหม และอตตตาเป็นสวาระแท้ของโลกที่ไม่มีการแปรเปลี่ยน แล้วก็ใช้คำว่า “นั้น” หมายถึงสวาระแท้

๓) พุทธศาสนาในแรกเริ่ม ถือการแสดงออกของปรากฏการณ์ เป็นข้อเท็จจริงที่เราจะต้องรับ ต่อมาจึงได้อธิบายถึงพลัง กฎเกณฑ์และความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังของการแสดงออกสำหรับปรากฏการณ์นั้น และเพื่อจะเสนอหลักกรรมอันซ่อนเร้นอยู่ภายใน จึงใช้คำว่า “ตถตา” ซึ่งหมายถึง “ปรากฏการณ์ย่อมมีลักษณะที่แท้จริงดังที่เป็นอยู่ ฉะนั้น”

๔) คำว่าตถตาในยุคแรกเริ่ม แม้จะถือว่าเป็นกฎแห่งปรากฏการณ์ก็ตาม แต่เมื่อการขยายตัวของพุทธปรัชญาล้ำเข้าถึงอภิปรัชญาและตถตตากลายเป็นอรรถนิยาม ก็เท่ากับรับเอา “พรหม” ของพระเวท มาเปลี่ยนเป็น “ตถตา” ของพระพุทธานุศาสนาท่านั้น

๕) ตถตา แม้จะมีบ้างในยุคพุทธกาล แต่มาเจริญขึ้นในยุคพระนาคาชุนและยุคพระอัสสักระ ยังมีผู้เห็นว่า จีนก็ได้ช่วยส่งเสริมแนวคิดตถตตาทาย่มาก

๒. แนวคิดตถตาสู่คตินิกายปัญญา

๑) ตถตาในพุทธกาล

ก. แนวคิดตถตา มีในพุทธกาลแน่นอน จุดมุ่งหมายที่สำคัญของพระองค์ ได้แก่มลแห่งความหลุดพ้นและนิพพาน

ข. การจะได้รับผลนี้ ย่อมต้องมีความเข้าใจอันถูกต้องต่อสรวพธรรม คือต้องเห็นความแท้จริงและยึดมั่นในความแท้จริงนั้น ต่อจากนั้น ต้องใช้สติปัญญาทางโลกเป็นหลักสร้างอุดมการณ์ขึ้น แล้วกำหนดวิธีการที่จะให้อุดมการณ์ปรากฏ

ชั้น ด้วยหลักธรรมนี้ พระพุทธศาสนาจึงสามารถปฏิเสธหลักที่ว่าด้วยเทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลก และก็สามารถยืนยันได้ว่า ทุกสิ่งต้องเวียนว่ายตายเกิด มีนิพพานเท่านั้นที่เป็นนิจจัง

ค. ในพระสูตรต้นปิฎก มักจะใช้คำว่า “ยถาตถา” หรือ “ยถาภตม” ซึ่งต่อมาได้ประกอบกันเป็น “ตถตา” (ตัง ฉะนั้น) ทั้งนี้ เนื่องด้วยการสังเกตต่อความเป็นจริงที่ได้มาก็คือลักษณะที่แท้จริงของสรรพธรรม พระองค์ทรงกล่าวถึงคำว่า “ธรรมตา” เสมอ เพราะจะเป็นธรรมภาวะก็ตาม หรือตถตาก็ตาม ก็เช่นเดียวกัน คำว่าธรรม คือกฎหรือมรรค และการที่สรรพธรรมมีกฎเช่นนั้น ก็เพราะไม่เป็นไปตามกฎเช่นนั้นไม่ได้ จึงใช้คำว่า “ตถตา”

ง. ตามที่พระองค์ทรงเห็นแจ้งในภาวะแท้จริงของสรรพธรรมนั้น ไม่ใช่การค้นพบสาระแท้ในทางปรัชญา และก็ไม่ใช่การค้นพบกฎของธรรมชาติวิทยา การเห็นแจ้งของพระองค์ ได้แก่การเห็นโลกที่เราเป็นอยู่นี้ จะให้มีค่านิยมแก่เราได้อย่างไร จะบรรลุถึงความหลุดพ้นได้ประการใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ก็คืออริยสัจ ๔ อันเป็นหลักธรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง

จ. โลกที่เป็นดังนี้ คือโลกแห่งทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ คือสัตว์โลกมีตัณหาอันไม่มีที่สิ้นสุด การกำจัดตัณหาแล้วไปสู่ความสงบนั้น คืออุดมการของเรา คือนิโรธ เพื่อให้อุดมการนี้ปรากฏขึ้น คือมรรค การปฏิบัติจะทำได้โดยอย่างไรนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เมื่อปฏิบัติได้ผลแล้ว ก็จะได้ฉานอันเป็นมาตรฐานของศาสนา

ฉ. สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนา เป็นชีวิตคณะที่ตั้งอยู่บนญาณ การเห็นแจ้งในธรรมและการเห็นแจ้งในความหลง ผู้ใดเห็นแจ้งในความหลงและเห็นความไม่หลงแล้ว ก็จะเห็นกฎแห่งความไม่แปรเปลี่ยน ความเป็นนิรันดร์ ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า อริยสัจ ๔ นี้ คือ “ตถาณิ” “อวิตถาณิ” “อนันนยถาณิ”

ข) อริยสัจ ๔ นี้ แบ่งเป็น ๒ ประเภทได้ คือทุกข์ กับสมุทัย คือโลกอันเป็นข้อเท็จจริงของเรา นิโรธกับมรรค คือโลกในอุดมการของเรา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทุกข์กับสมุทัยเป็นตถตาของโลกในข้อเท็จจริง นิโรธกับมรรค เป็นตถตาของโลกในอุดมการ

ข) ทุกข์กับสมุทัยนั้น พระองค์ตรัสถึงเรื่องปัจจุการ กล่าวคือสัตว์โลกทั้งหลาย ต่างยึดมั่นในเจตนารมณ์ของ

ตน สร้างข้อเท็จจริงของสัตว์โลกขึ้น ส่วนนิโรธกับมรรค
พระองค์ตรัสมรรค ๘ ไว้ กล่าวคือ ไม่ว่าสัตว์โลกใด ได้ปฏิบัติ
ตามมรรค ๘ แล้ว ก็จะได้รับความสุขพ้นจากทุกข์

ณ) อย่างไรก็ตาม กฎแห่งข้อเท็จจริง และกฎแห่ง
อุดมการณ์ ที่สุดก็รวมอยู่ในจิตของเรา และกฎทั้ง ๒ ก็คือเป็น
กฎอันเดียวกันได้ เป็นกฎแห่งเจตนารมณ์ของเรา

ญ) มีข้อเท็จจริงอีกหลายประการที่เราปฏิเสธไม่ได้
คือ

ญ. ๑. การเวียนว่ายตายเกิด มีกฎอันแน่นอน
อยู่

ญ. ๒. การเวียนว่ายตายเกิดนี้ มีนิพพานอันเป็น
ความนิรันดร์อยู่

ญ. ๓. จะเป็นการเวียนว่ายตายเกิดก็ตาม จะเป็น
ความนิพพานก็ตาม ย่อมอยู่ในจิตของเรา

ญ. ๔. หลักธรรมดังกล่าว เราจะเห็นแจ้งได้ด้วย
การละความเห็นผิดและการยึดมั่นในตัวตน
ของเรา การเห็นนี้ จะเห็นได้ด้วยสมาธิ
สติกับสมาธิ

๒) ตดตาในนิกายเถรวาท

ก. ขยายแนวคิดตดตาในยุคพุทธกาล คือมหายาน แต่ก่อนจะถึงมหายาน ได้ผ่านยุคนิกายซึ่งเชื่อมโยงกัน นิกายอันมีจำนวนมากในยุคนิกายนี้ พอแบ่งออกเป็น ๒ สายได้ คือ สายเถรวาทและสายมหาสังฆิกะ

ข. สรรพธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา ปกติแบ่งเป็นสังฆต (การกระทำขึ้น) กับอสังฆต (การไม่ได้กระทำขึ้น) สังฆตเป็นธรรมที่มีการเกิดดับ อสังฆตเป็นธรรมที่ไม่มีการเกิดดับ

ค. อสังฆตในแนวคิดของมหาสังฆิกะ ได้ถูกขยายออกไป โดยมุ่งจะให้กฎแห่งข้อเท็จจริงกับกฎแห่งอุดมการ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือต้องการให้สภาวะแท้ที่ไม่เกิดดับนั้น ไม่ใช่เป็นมูลฐานของปรากฏการณ์ แต่เป็นการร่วมอยู่กับปรากฏการณ์ คืออสังฆตจะร่วมอยู่กับสังฆต

ง. แนวคิดตดตาในหลักนี้ ต่อมาได้ขยายออกไปอีก กระทั่งเป็นปรัชญาตดตา และลัทธิดาวตตได้เสริมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๓. มูลฐานตถตาของฝ่ายปัญญา

๑) แนวคิดของฝ่ายปัญญา

ก. ดังที่กล่าวมา หลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้แก่ อริยสัจ ๔ ซึ่งพอจะแยกเป็น ๒ คู่ได้ คือ ทุกข์ กับ สมุทัย คู่หนึ่ง ที่จะชี้ให้เห็นถึงการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยในโลกปัจจุบัน ส่วน นิโรธ กับ มรรค อีกคู่หนึ่ง ที่จะชี้ให้เห็นอุดมการณ์ในอนาคต

ข. ตามความเข้าใจ ผู้ที่เห็นแจ้งในการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย ก็ จะเห็นแจ้งในอุดมการณ์ นั้น อริยสัจ ๔ จึงแยกออกจากกันไม่ได้

ค. อริยสัจ ๔ แยกออกจากกันไม่ได้ก็จริง แต่ลำดับการศึกษา จะเน้นหนักไปทางใด ย่อมเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล และของแต่ละนิกาย แล้วในที่สุด ฝ่ายเถรวาทได้เน้นหนักไปทาง จะแก้ปัญหานี้ในเรื่อง เวียนว่ายตายเกิด มหาสังฆิกะเน้นหนักไปทาง จะแก้ปัญหานี้เรื่อง อุดมการณ์

ง. เถรวาทต้องการอธิบายการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งก็คือการรับรอง “ความมีอยู่” มหาสังฆิกะต้องการจะอธิบายความหลุดพ้น ซึ่งก็คือมุ่งไปทาง “สูญ”

จ. แนวคิดฝ่ายปัญญา ความจริงก็สืบเนื่องมาจากความไม่ยึดมั่นในตัวเราของเรา (ตัวกู-ของกู) อันเป็นแนวคิดของยุคแรกเริ่มแล้วเจริญมาถึงฝ่ายมหาสังฆิกะ กลายเป็นเหตุที่นำพระพุทธศาสนาไปสู่แนวมหายาน และก็เป็นมูลฐานสำคัญของนิกายต่าง ๆ ในสายมหายาน

ฉ. หลักธรรมของฝ่ายปัญญา ปฏิเสธความแตกต่างของสรรพธรรม และถือว่าสรรพธรรมเป็นความสูญตลอดมา

ช. ตามความรู้ลึกอย่างสามัญชน สรรพธรรมโลกเรา^{นี้} แม้จะมีความแตกต่างกันไปด้วยลักษณะต่าง ๆ กันก็ตาม แต่ถ้าดูในฐานะอันเป็นปรมาตตัตถ์ธรรม เห็นแจ้งในสัจยลักษณะแล้ว ก็เห็นว่าสรรพธรรมเป็นการปรากฏขึ้นชั่วคราวตามเหตุปัจจัย มีความเป็นสูญในที่สุด

ซ. ปัญญาในที่นี้ ไม่ใช่ปัญญาที่สามารถแยกแยะความแตกต่างของสรรพธรรม แต่เป็นปัญญาที่สามารถปฏิเสธความแตกต่างของสรรพธรรม และมุ่งเพ่งให้เห็นสาระแท้ของโลก

ฌ. ตามความเห็นของฝ่ายปัญญา ไม่ใช่เพียงแต่โลกในความรู้ลึกทั่วไปเท่านั้นที่ไม่ใช่ลักษณะที่แท้จริง ยังรวมถึง

ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ ก็เพียงแต่เป็นนามที่ให้กับ
ปรากฏการณ์เท่านั้น กฎหรือขอบเขตของการรวมหรือการ
แยกของธาตุเหล่านี้ ก็เพียงแต่เป็นนามที่ปราศจากความแท้
จริง รวมทั้งที่ว่าอดีต ปัจจุบัน อนาคตซึ่งเป็นกาลเวลาทั้ง ๓
เหตุกับผล เกิดกับดับก็คงเป็นการปรากฏการณ์เช่นกัน รวม
ทั้งโลกในอุดมการ การภาวนา การปฏิบัติธรรม ก็เป็นปรากฏ
การณ์ เป็นความสูญญ และก็เลยไปถึงอรหัตผล พระตถาคต
เจ้า พุทธเกษตร ซึ่งถ้าเพ่งตามลักษณะที่แท้จริงแล้ว ก็จะต้อง
กล่าวว่าเป็นความสูญญเช่นกัน เพราะเหตุทุกสิ่งเป็นภาพที่วาด
จากจิตเรา เป็นปรากฏการณ์ เป็นความสูญญ

ญ. สรุปได้ว่า สรรพธรรมทั้งหลาย ก็คือสภาพจิต
ของเรานี้เอง ทุกสิ่งจึงเป็นสูญญ ความจริงแม้แต่กล่าวคำว่า
“สูญญ” ก็เป็น “การยึดถือที่มีผิด” ไปแล้ว ไม่สามารถจะเห็นสภา
วะแห่งสรรพธรรมได้ ฉะนั้นข้อสำคัญจึงได้แก่ “การปฏิเสธ
แห่งการปฏิเสธ” ซึ่งอาจจะคล้ายกับอุปนิษัตใช้คำว่า “เนติ
วัต” คือ “การกล่าวปฏิเสธ” นี่แหละจึงเป็นลักษณะของ
ธรรมที่แท้จริง

ด. เหตุใดจึงต้องปฏิเสธ “ความแตกต่างของสรรพ
ธรรม” แล้วจึงกล่าวถึงความสูญญได้ ทั้งนี้ เนื่องจาก

ก) จากทัศนะของมโนคติกล่าวว่ โลกนี้ คือการนำแสดงออกด้วยจิตของเรา โลกที่เราอยู่ เราเป็นผู้กระทำขึ้นเอง

ข) การเพ่งให้เห็นถึงความสุญของสรรพธรรม เป็นอุดมการของความหลุดพ้นหรือนิพพานที่เหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะความหลุดพ้นหรือนิพพาน เป็นอาณาจักรที่นอกเหนือไปจากการปฏิเสธความเป็นอยู่ด้วยตัณหา ฉะนั้น การเพ่งในความสุญ จึงเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุดสำหรับความหลุดพ้นหรือนิพพาน มหาปัญญาสูตรเน้นมากในเรื่อง “ไม่ยึดในเรื่องสรรพธรรม” ซึ่งก็คือการเพ่งในความเป็นสุญ

๒) ความสุญแท้กับความมีที่ชอบ (สัทธัตถิ)

ก. โลกทัศนะฝ่ายปัญญา ไม่ใช่ “ความไม่มีโลกนี้” หรือความสุญสิ้น ฝ่ายปัญญาถือว่าสรรพธรรมเป็นความสุญก็จริง แต่เป็นการนำเสนอเท่านั้น ไม่ใช่จุดที่หมาย

ข. ฝ่ายปัญญาถือว่า สรรพธรรมทั้งหลาย เป็นภาพแห่งจิต นอกจากจิตแล้วมีความสุญเป็นที่สุด แต่รากฐานของสรรพธรรมมีอะไรที่เป็นนิจจังอยู่นั้น ฝ่ายปัญญาถือว่า

เป็นความจริง และความมีอะไรอยู่นั้น ไม่สามารถบรรยาย
ด้วยวาจา อักษรหนังสือและไม่อาจคิดค้นได้นอกจากเรียกว่า
“ความสูญ” ความสูญนี้ ไม่ใช่ความสูญอย่างที่เราเข้าใจกัน
ไม่ใช่ความสูญสิ้น ไม่มีอะไร

ค. ความสูญเป็นการปฏิเสธ เมื่อบรรลุถึงความเห็น
แจ้งในความสูญแล้ว จะย้อนกลับมารับรอง “ความมีอะไรที่
อยู่ในความสูญ” นี้ก็ นี่คือการความสูญที่แท้จริงซึ่งประกอบ
ด้วย “ความมีอยู่ที่ชอบ”

ง. ทักษะตถตาของฝ่ายปัญญา ความจริงก็คือการ
รับรองความมีอยู่ภายหลังที่ได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงแล้ว

จ. การปฏิบัติธรรมของฝ่ายปัญญา อาศัยการเพ่ง
ในความสูญ เพื่อเข้าถึงความไม่ยึดมั่นในสรรพธรรม แต่
ความไม่ยึดมั่นนี้ ไม่ใช่หนีไปอยู่ป่า แต่เป็นความไม่ยึดมั่นโดย
มีจิตใจที่เป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดขัดขวางด้วยประการใดๆ เป็น
การเพิ่มพูนพลังแห่งความเป็นอิสระทางจิต

ฉ. ฝ่ายปัญญายังหนีไปทางโปรตัสต์ เพราะโลก
ทัศน์ของฝ่ายปัญญา เห็นโลกมีความเสมอภาคกันหมด ไม่มี
ความแตกต่างกัน ถ้าพูดในทางจริยธรรม ก็คือมีความเมตตา
กรุณาต่อสัตว์โลกทั้งหลาย ฝ่ายปัญญายังถือว่า จริยธรรมที่

แท้จริง ถ้าไม่เข้าถึงความสูญที่แท้จริงก่อนแล้ว ก็ไม่เกิดความเมตตากฎาที่แท้จริง

ข. สรุปได้ว่า การปฏิบัติเพื่อความสูญของฝ่ายปัญญา ไม่ใช่แง่ลบของพลัง แต่เป็นแง่บวก อาศัยพลังนี้ให้สรรพธรรมซึ่งมีความแตกต่างกัน มีความเสมอภาคกันหมด แต่ก็จะประกอบกิจกรรมอยู่ในความต่างต่างนี้โดยเป็นไปตามปัจจัยการ เพื่อบรรลุถึงความสูญที่แท้จริงซึ่งก็คือเป็นความมี “ความไม่สูญที่ขอบ” ตถตาของฝ่ายปัญญา ก็คือการประกอบกิจกรรมที่ชอบโดยปราศจากความขัดข้องใดๆ

๔. ตถตาที่ชนะของฝ่ายปัญญา

๑) สูตรอันเป็นที่มาของฝ่ายปัญญา

ก. มหาปัญญาบารมีสูตร เป็นที่มาของทัศนะนี้ สูตรที่มีจำนวนอักษรมากมายนี้ ที่เชื่อถือได้และแปลได้ก็คือฉบับแปลของพระเถียนจั่ง (พระถังซำจั๋ง) รวมมีจำนวนถึง ๖๐๐ เล่ม ในจำนวนนี้กล่าวถึงตถตาเสมอ และที่อธิบายได้ดีที่สุดก็คือ “ตถตาวิเฉท”

ข. สูตรนี้ มีความสำคัญมากก็คือจุฬารัตนปัญญา หรืออัสตาสาทสวักขาปัญญา และเมื่อมาถึงชินเทพราชวรค ก็

เริ่มกล่าวถึงความมีอยู่ที่ขอบอันเนื่องจากความสูญ กล่าวโดยสรุป ในด้านตกตาทันทีของสูตรนี้ เริ่มด้วยอุพพรรคและจบในชินเทพราวรรค

๒) ความหมายของตกตา

ก. ฝ่ายปัญญาถือว่าสรรพธรรมเป็นความสูญ และอธิบายว่า ความสูญนี้ ไม่ใช่ความหมดสูญ ความไม่มีอย่าง ที่เข้าใจกัน แต่เป็นความสูญที่มีการเคลื่อนไหวในแง่บวก ซึ่งแม้จะอธิบายความเคลื่อนไหวนี้ด้วยวาจาด้วยหนังสือไม่ได้ก็ตาม แต่เมื่อได้เข้าถึงได้เห็นแจ้งแล้วก็จะทราบว่า มันมีการเคลื่อนไหว มีกิจกรรมที่ใหญ่ยิ่ง

ข. ฝ่ายปัญญาได้ใช้นามต่าง ๆ เรียกความสูญนี้ เพื่อให้มีความชัดยิ่งขึ้น เช่นเรียกว่าธรรมธาตุ สัททภาวะ ธรรมอนิยมัต (ธรรมอันไม่แปรเปลี่ยน) ภูตโกฏี (ขอบเขตอัน แท้จริง) และสวสภาวะ (สภาวะอันเป็นกติ) แต่ก็นิยมใช้คำว่า ตกตา เพราะตกตามีความหมายว่า “อันมีอยู่ดังฉนั้น” ซึ่งเป็นคำที่เหมาะสมที่สุด อย่างไรก็ตาม ศัพท์เหล่านี้คงมีความหมายว่าเป็นความสูญ

ค. ทักนะสัญญาแห่งปัญญา เพื่อฝึกให้เรียนรู้ถึง
อภิปราย และเขตที่บรรลุถึงนั้น คือเขตแดนที่เป็นสัทภาวะ
ในแง่บวก คือธรรมชาติแห่งตถตา ดังที่ปรากฏอยู่ในชิน
เทพราชวรกว่า เมื่อมีการเพ่งในความสัญญาแล้ว จึงจะละทสิ
และเมื่อละจากทสิได้แล้ว จึงเข้าถึงอวิมรรค และจาก
อวิมรรค จะเห็นแจ้ง ในธรรมชาติ

ง. อย่างไรก็ตาม มูลฐานของฝ่ายปัญญา แม้จะ
เป็นความสัญญาที่แท้จริง แต่ถ้าเน้นหนักเกินไป ก็จะไปทาง
แง่ลบ จึงต้องส่งเสริมใน “ความมีอยู่”

จ. สูตรทั้งหลายของฝ่ายปัญญา พอจะสรุปได้ว่า
สืบเนื่องมาจากคำว่า “ตถตา” แล้วขยายไปตามแนวคิด “ความ
มีอยู่ที่ชอบ” ของสรวพรธรรม ซึ่งมีองในฐานะเห็นแจ้งในความ
สัญญาแล้ว

๓) ลักษณะตถตา

ก. ตถตาอันเกิดจากปัญญา ย่อมเป็นการบรรลุด้วย
การปฏิเสธสรวพรธรรมโดยสัญญาทัศนะ และเน้นไปทางตถตาอัน
เป็นนิจจัง ไม่ได้กล่าวถึงตถตาอันเป็นปัจจุการ โดยถือว่า

ตถตาแห่งสรรพธรรม เป็นภาวะอันแท้จริง ไม่มีการแปรเปลี่ยน เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะเข้าใจได้ด้วยความเข้าใจของสามัญชน

ข. ตถตาในแรกเริ่ม ถือว่าทุกสิ่งมีความเป็นตถตาของแต่ละสิ่ง ต่อมาจึงได้ถือว่าตถตานี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังได้กล่าวว่า “ตถตาของตถาคต คือตถตาแห่งสรรพธรรม มีเพียงตถตาเดียว ไม่มีตถตาที่สอง”

ค. ตถตามีความสัมพันธ์กับจิตประการใด ความสูญของตถตากล่าวว่า ตถตาเป็นการทรงอยู่โดยอจินไตย (ไม่อาจคิดได้) ฉะนั้น จะกล่าวว่าเป็นจิตหรือเป็นอะไรไม่ได้

ง. แต่มูลฐานตถตาของปัญญา คือตถตาแห่งจิต ไม่ใช่ภาวะที่นอกไปจากจิต และยังตีความไปอีกว่า ตถาคตคือการปรากฏของตถตา และตถตาคือธรรมกาย ฝ่ายปัญญายังถือว่า สภาพของปรากฏการณ์ ก็ต้องเป็นสภาพแห่งจิตอันตัวเรายึดมันอยู่ เมื่อปรากฏการณ์แห่งโลก ถูกสร้างขึ้นด้วยจิตของเราแล้ว ตถตาของปรากฏการณ์ นอกจากจะเป็นตถตาของจิตแล้ว ก็ไม่มีทางอื่นที่จะเป็นได้ ตถตาของฝ่ายปัญญาจึงต้องลงเอยด้วยว่า จิตเป็นความสมบูรณ์อย่างยิ่งดังที่ได้กล่าวว่า “เอกจิตเท่านั้น จึงได้ชื่อว่าตถตา”

บทที่ ๖ ประเภทของ “เซ็น” และความหมายทางปรัชญา

๑. ความหมายของคำว่า “เซ็น”

๑) คำว่าเซ็น ก็คือคำว่า “ชยาน” ในภาษาสันสกฤต หรือคำว่า “ฌาน” ในบาลี จีนตัวย่ออ่านว่า “ฉานน่า” ซึ่งตรงกับคำว่าฌานะ เรียกย่อว่าฉาน ภาษาแต้จิ๋วออกเสียงว่าเซียมหรือเซียง ภาษาญี่ปุ่นออกเสียงอักษรจีนคำนี้ว่าเซ็น ญี่ปุ่นซึ่งนิยมนิกายเซ็นมาก และแนะนำต่อชาวตะวันตกก่อน ทวีปจึงนิยมออกเสียงตามภาษาญี่ปุ่นว่าเซ็น

๒) เซ็นในภาษาสันสกฤต มีรากศัพท์มาจาก “ชโย” (ชโย) ซึ่งแปลว่าคิดค้น คำนี้ในอินเดียมีความหมายหลายอย่าง แต่เนื้อหา ก็คือการทำจิตให้อยู่ในอารมณ์หนึ่งหรือเหตุการณ์หนึ่งซึ่งมีความหมายเหมือนกับคำว่า “สมาธิ”

๓) การปฏิบัติของเซ็น มีทั้งทางกายและทางจิต และแบ่งเป็นประเภทรูปแบบกับประเภทเนื้อความได้

๔) ประเภทรูปแบบได้แก่ทำให้ร่างกายให้มีความสงบเพื่อให้จิตเป็นเอกรูป รูปแบบนี้มีความสำคัญมาก ถ้าปราศจากรูปแบบ ฌานจะไม่เกิดขึ้น

๕) ตามความหมายของเซ็น ไม่เพียงแต่ความเป็น
เฮก रूपของจิตเท่านั้น ยังต้องมีการมุ่งพุ่งไปทางใดทางหนึ่ง
เพราะถ้าเพียงแต่ความสงบของร่างกายกับจิต จะไม่เข้าถึง
ความเห็นแจ้งได้

๖) สรุปได้ว่า เซ็นคือการให้อุดมการณ์นั้นปรากฏขึ้น
ในจิต

๗) พระพุทธศาสนา นอกจากใช้คำว่าเซ็นแล้ว ยัง
ใช้คำว่าสมณะกับวิปัสณาอีก ซึ่งเป็นคำที่แสดงเจตนารมณ์ของ
คำว่าเซ็นได้ดี

ก. สมณะ คือความนิ่งสงบของจิต

ข. วิปัสณา คือการให้จิตตั้งอยู่ในความสงบและเพ่ง
ต่ออารมณ์ที่กำหนดไว้

๘) พระพุทธศาสนาถือสมณะกับวิปัสณาเป็นของคู่กัน
หากให้จิตสงบจนกลายเป็นนอนหลับ ย่อมไม่ใช่ความสงบ
หากให้จิตพิจารณาจนกลายเป็นความยุ่งเหยิงทางจิต ก็ไม่ใช่
วิปัสณา

๙) เซ็นจะต้องให้จิตตั้งอยู่ในความสงบแน่วแน่ มุ่ง
พุ่งไปทางอุดมการณ์

๒. ประเภทของเซ็น

๑) เนื่องจากการปฏิบัติของเซ็น ไม่เพียงแต่เพื่อความ เป็นเอกภาพของจิตเท่านั้น ยังมีมีโนคติร่วมอยู่ด้วย ฉะนั้นเนื้อความของมโนคติ ย่อมทำให้การปฏิบัติแตกต่างกันไป ซึ่งมีพระอาจารย์จงบิณฑุรราชวงศ์ถังแห่งประเทศจีน ได้กำหนด ประเภทไว้ดังนี้

ก. เซ็นพวกเดียวยัถย ทำจิตให้เกิดความเมื่อน่าย ต่อโลกนี้ และขอไปเกิดในโลกของเทพเจ้า

ข. เซ็นสามัญชน อาจจะเป็นพุทธศาสนิกชน เชื่อ ในเรื่องบาปบุญคุณโทษและเรื่องกรรมสนองกรรม แต่ยังไม่ได้ ศึกษาพระธรรม

ค. เซ็นเถรวาท เชื่อในความเป็นอนัตตา ปฏิบัติเพื่อ ความดับของตัวตน

ง. เซ็นมหายาน เชื่อในความเป็นสูญของตัวตน เพ่งให้เห็นความเป็นสูญของสรรพธรรม

จ. เซ็นของพระพุทธเจ้า เชื่อนั่นในความเป็นพุทธะ ของตนเอง และปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งใน ข้อนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า เห็นแจ้งในความบริสุทธิ์ของจิตตน อันปราศจากกิเลสมาแต่ดั้งเดิม พร้อมเพียงด้วยเซ็นอันเป็น

อาสวักขยญาณ จิตนี้คือพุทธะ ผู้ปฏิบัติแบบนี้ เรียกว่าปฏิบัติ
อุตตรยานขึ้น บุรพจารย์ขึ้น หรือตถาคตวิสุทธิขึ้น

๒) การแบ่งประเภทดังกล่าว ทำให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ง่าย
ขึ้น แต่ก็ไม่ตรงกับความเป็นจริงทีเดียว และการปฏิบัติของ
แต่ละคน ก็มีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

ก. ผู้ปฏิบัติเพื่อปฏิเสธความเป็นอยู่หรือโลกในข้อเท็จ
จริง ย่อมเป็นฝ่ายเบียดโลก

ข. ผู้ปฏิบัติเพื่อไปเกิดในสวรรค์ เป็นไปทางอารมณ์
ย่อมเป็นการพึ่งพระผู้เป็นเจ้า

ค. ผู้ปฏิบัติโดยถือว่า ตนเองเป็นสาระแท้ของชีวิต
ตน ย่อมเป็นผู้ที่จะประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้ตามปกติ และ
มีความว่าเริงและความสนุกที่จะอยู่ในโลกนี้ต่อไป

๓) ที่กล่าวมานี้ เป็นความหมายทั่วไปของขึ้น
ต่อไปก็ต้องพูดถึงปรัชญาศาสนา คือปัญหาชีวิตและปัญหา
อัตตา เพราะปัญหาใดๆ ของคนเรา ถ้าไม่เข้าถึงปัญหาชีวิต
กับปัญหาอัตตาแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์มากนัก อนึ่ง ปัญหาชีวิต
ก็คือปัญหาอัตตา กล่าวคือปัญหาชีวิตของตัวเอง และก็คือ
ปัญหาของตัวเองนั่นเอง

๓. อัตตานั้น คืออะไร

๑) วัตถุประสงค์ของศาสนาทั่วไป ได้แก่การปรับปรุงตัวเราเอง อัตตาในความรู้สึกสามัญ ก็คือร่างกายของเรา ครอบครวัเรา ชาติประเทศเรา เป็นต้น

๒) อัตตาที่ว่านี้ มีความยืดหยุ่นเป็นอันมาก บางครั้งถอยเข้าภายในเหลือแต่ความรู้สึก บางครั้งก็ขยายออกไป ภายนอกอย่างกว้างขวาง

๓) บางเวลา เราดำนึกกันคิดว่าเรา โดยเริ่มจากร่างกายเราเป็นเรา แล้วเข้าสู่การหายใจให้เบาลง แล้วเข้าสู่ภายในของเรา แล้วก็พบตัวเรา คืออัตตา

๔) อัตตาหรือตัวเราที่ซ่อนลึกอยู่ภายในของเรานั้น ทำให้ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับภายนอกไม่ และก็ไม่ไ้จะบังคับด้วยร่างกายของเราได้

๕) อัตตาที่แท้จริง ต้องเป็นบริสุทธิ์นิยม เป็นการเคลื่อนไหวที่บริสุทธิ์ ส่วนความรู้สึกนั้น ได้มาจากประสบการณ์ มีความไม่เป็นอัตตาอยู่แล้ว ฉะนั้น อัตตาอันได้มาจากมโนภาพนั้น ไม่ใช่อัตตา

๖) อัตตาที่แท้จริง จะต้องเป็นอัตตาที่สมบูรณ์ เป็น

การเกิดขึ้นด้วยการเพ่งซึ่งไม่อาจจะอธิบายได้ด้วยวาจาหรือหนังสือ

๗) มีชีวิตที่จะสำรวจอดีตได้ด้วยการเริ่มสำรวจแต่ร่างกายเรา แล้วตัดสิ่งที่ไม่ใช่อดีตออก ก็พอมีทางจะเห็นได้คือร่างกาย อันอดีตโดยรู้สึกสามัญ การหายใจเข้าออก เป็นอดีตทางชีววิทยา

๘) จิตที่บริสุทธิ์ คือภายในที่สุดของอดีต

๙) อดีตไม่เพียงแต่จะค้นหาได้จากภายในถ้อยเดียวยังมีการยืดขยายออกอีก จากร่างกายเรา ไปถึงครอบครัวเรา ชาติประเทศเรา บางครั้งเรายอมเสียสละแม้แต่ชีวิตเพื่อครอบครัวเรา ชาติประเทศเราหรือเพื่อสัตว์โลก เหล่านี้ ไม่ใช่เป็นการละอดีต แต่เป็นการขยายอดีตให้กว้างขวางใหญ่ยิ่งออกไป

๑๐) การค้นหาอดีตจากภายใน จะต้องตัดสิ่งที่ไม่ใช่อดีตออกเสีย แต่การขยายอดีตให้เป็นอดีตที่ใหญ่ยิ่งจะต้องรวมเอาสิ่งที่ไม่ใช่อดีตตามความสำนึกสามัญเข้ามารวมอยู่ด้วย

๑๑) อดีตเป็นไปได้ ๒ ทางซึ่งตรงข้ามกัน คือเป็นสิ่งที่เล็กที่สุดกับใหญ่ที่สุด ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องขัดแย้งกัน แต่

ความจริงเมื่อได้มีการฟังในสาระแท้แล้ว จะเห็นได้ว่า ไม่มี
ความแตกต่างกัน

๔. สมบูรณ์อัตตา (ตัวเราที่สมบูรณ์)

๑) การตีความคำว่าอัตตา มีหลายวิธีด้วยกัน การ
ถือว่าร่างกายเราก็คืออัตตานี้เป็นความคิดที่ต่ำสุด เพราะร่าง
กายเรา^{นี้} มีความจุเพียงไม่กี่ฟุต มีอายุเพียงไม่กี่สิบปี ถ้า
อัตตานี้เป็นอัตตาจริงของเรา เราก็สู้ช่างและสัตว์อีกหลาย
อย่างไม่ได้ มนุษย์จะต้องมีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ในด้านจิตใจ
ผู้ยึดเอาร่างกายอันประกอบด้วยตณฺหานั้นมาเป็นอัตตาที่แท้จริง
ย่อมเป็นมนุษย์ที่น่าสงสาร เขาจะไม่ยอมอภัยแก่ใคร ไม่มี
การสำรวจตนเอง ตรงข้ามกัน ถ้าเราจะจากตณฺหา เข้าหา
ความลึกในด้านจิตใจ ขอบเขตที่เราจะทำอะไรได้ ก็จะกว้าง
ขวางยิ่งขึ้น มีความเห็นอกเห็นใจคนอื่น เห็นคนอื่นเป็นส่วน
หนึ่งของเรา อาศัยการสำรวจการสำนึกในอัตตา กระทั่งเข้า
ถึงอัตตาอันสมบูรณ์และก็ใช้อัตตาสมบูรณ์^{นี้} ขยายออกไป
ภายนอก ก็จะได้ความเป็นเอกภาพในระหว่างอัตตากับมหา
จักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล

๒) เมื่ออัตตาของเรา ได้ขยายออกไปเช่น^{นี้}แล้ว
เนื้อแท้ของอัตตานี้จะเป็นอย่างไร เราก็ต้องสมมุติเอาว่า

อิตตาในแบบ^๕ มีความสัมพันธ์กับมหาอิตตา มหาอิตตาน^๕
จะไม่ขาดไปจากมูลภาวะของอิตตา เพราะถ้าขาดมูลภาวะก็จะ
ไม่เป็นอิตตาของเรา แต่เป็นอิตตาของคนอื่น ชนกับคนอื่น

๓) ผู้เข้าถึงมหาอิตตาและญาณ ก็คือผู้ที่สามารถ
ควบคุมความรู้สึกได้ ตั้งมั่นอยู่ในอุตมการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง
ก็คือเข้าถึงฌานในรูปแบบและฌานในเนื้อความ คือความมี
สมณะกับวิปัสณา ความสามารถที่ควบคุมความรู้สึกได้และ
ตั้งมั่นอยู่ในอุตมการได้ คือการเข้าถึงฌาน

๔) นิภายเซ็นมีคาถาบทหนึ่งว่า “ฌานของพระโพธิ
ธรรม มุ่งตรงไปยังจิต ให้เห็นภาวะ (แห่งตน) แล้วสำเร็จ
เป็นพุทธ” มีความหมายดังกล่าวเช่นกัน

๕) การเข้าถึงเซ็น คือพลังแห่งจิตเข้าถึงอิตตาที่
แท้จริง ในอภินิหารเรียกอิตตาน^๕ว่า “ความสขอย่างยิ่ง” เพราะ
เมื่อเข้าถึงเซ็นแล้ว จะเกิดความปีติยินดีที่ไม่อาจอธิบายได้
โดยการได้ละทิ้งชีวิตอันกระจัดกระจายยุ่งเหยิง เข้ามาสู่ความ
เป็นเอกภาพและสมบูรณ์ จิตได้เข้าสู่ในสภาพอันปราศจาก
ความแตกต่าง ปราศจากความสูงต่ำ มีแต่ความเสมอภาค
ทั้งนี้ นอกจากความรู้สึกของตนเองแล้ว ไม่อาจบรรยายให้
ใครเข้าใจได้

๖) การเข้าถึงเช่นนั้น ถ้าจะพยายามอธิบายคำอธิบายนั้น ก็จะเป็นคำอธิบายที่นอกเหนือไปจากความเข้าใจของสามัญชน คือยังคงไม่อาจเข้าใจอยู่นั่นเอง

๕. ลักษณะพิเศษของ “โพธิธรรมเซ็น” (ฉานของพระอาจารย์โพธิธรรม)

๑) เซ็นเป็นทางสำคัญที่จะเข้าถึงอัตตาที่สมบูรณ์ ได้รับความได้รับการหลุดพ้นจากเซ็น คือการได้มาซึ่งความเชื่อมั่นในความสงบของจิตและการสร้างสรรค์ชีวิตใหม่ของตน

๒) ความเชื่อมั่นและการสร้างสรรค์นี้ เมื่อนำมาใช้กับชีวิตประจำวัน ก็อาจจะแตกต่างกันไปได้ บางคนต้องการเก็บตัวหรือไปอยู่ป่า บางคนทำตนไม่เอาธุระใคร บางคนเข้าสู่งานสังคมซึ่งมีการแสดงออกไปในแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ ก็เนื่องด้วยผลของการค้นหาอัตตาจากภายในหรือขยายออกไปภายนอกเท่านั้น

๓) การสืบค้นอัตตาและการขยายอัตตาไปเป็น ๒ ทางของเซ็นนี้ มีชื่ออีกหลายชื่อ เช่น “เซ็นของพระโพธิธรรม” “ธรรมเซ็น” “ตถตาเซ็น” “บุรพาเซ็น”

๔) คุณลักษณะพิเศษของเซ็น คือความเห็นแจ้ง ภายใตของตนแล้วนำไปใช้ต่อชีวิตประจำวัน เป็นการใช้ปัญญา ที่เห็นแจ้งในความสูญ แล้วแสดงออกในแบบอิตตาที่สมบูรณ์

๕) นิกายเซ็นตำหนิการเห็นแจ้งจอมปลอม คือ การยึดมั่นในความเห็นแจ้งซึ่งแม้จะเป็นแนวทางไปสู่ความเป็น มหาอิตตาก็ตาม แต่ถ้าหยุดเพียงแค่เห็นแจ้ง ก็จะหมดโอกาส ในการขยายออกไปสู่ภายนอก เป็นเซ็นที่ไม่สมบูรณ์ เป็นเซ็น ของนิกายต่าง ๆ ที่อื่นเดียวกััน เป็นการเจริญทางจิตวิสัย แต่ละทิ้งวัตถุวิสัยไป และแม้ในพระพุทธศาสนา ก็มีผู้ทำแบบนั้น

๖) นิกายเซ็นอาศัยความเห็นแจ้งนั้น มุ่งตรงต่อบุคลิกของพระองค์ นำมาใช้ในชีวิตประจำวันต่อทุกสิ่งทุกอย่าง นี่คือเซ็นที่ถูกต้องอันเรื่องนาม และได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในจีน

๗) ถ้ามองในแง่อภิปรัชญา สรรพธรรมย่อมมี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และถ้ากล่าวตามหลักธรรมของ อิตตาอันสมบูรณ์ โลกก็ตาม บุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม ย่อม เป็นไปตาม “ฉันนั้น” เพราะด้วยเหตุ “ฉันนั้น” สิ่งใดที่ไม่มี ความสัมพันธ์กับอิตตาอันสมบูรณ์ สิ่งนั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ นิกาย โพธิเซ็น ถือว่า เซ็นนั้น เป็นผลแห่งพลังอันเต็มเปี่ยมไปด้วย ความสมบูรณ์แห่งอิตตา

๘) ความจริง ถ้าเราได้พิจารณาภายในของเราโดยละเอียด กระทั่งได้พบอิตตาอันสมบูรณ์ เห็นแจ้งใน “ฉันทัน” แล้ว เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสรรพธรรมแล้ว แทนที่จะหาความสุขจากความสงบแห่งจิต ยังคงกลับมาเข้าสู่โลก อันทุกคนถือว่ามีความแตกต่างอีกด้วย นี่คือเซ็น

๙) เซ็นถือว่า ถ้าเรามองไม่เห็นความแตกต่างของสรรพธรรม เช่นเดียวกับที่ทุกคนเห็น จะเรียกว่าเป็นผู้เห็นแจ้งในเซ็นได้อย่างไร เซ็นได้เห็นมหาอิตตาจากใบไม้ที่เป็นสีเขียว เห็นจากดอกไม้ที่เป็นสีแดง เห็นธรรมกายจากภูเขา ได้ยินเสียงตรัสของพระองค์จากสายน้ำ นี่คือการช่วยให้เห็นถึงพลัง ภายหลังที่เข้าถึงเซ็นและกลับมาสู่โลกของสามัญชน

๑๐) มีความจริงอยู่บ้าง ที่บางคนหลงผิดไป เมื่อเห็นแจ้งแล้วกลับหนีโลก แต่เซ็นต้องการให้เห็นแจ้งแล้วในความสมบูรณ์แห่งมหาอิตตา นำมาแสดงออกต่อชีวิตประจำวันอย่างคนธรรมดา มีกิจกรรมอย่างคนธรรมดา แต่มีความใหญ่ยิ่งทางจิต

๑๑) ผู้ปฏิบัติเซ็นและผู้เห็นแจ้งในเซ็น ก่อนจะดับจะรู้สึกมีความเป็นอิสระอย่างยิ่ง ก็เนื่องด้วยเหตุนี้เอง เซ็นมีความเป็นอิสระยิ่งในเรื่องเกิดดับ หรือจะเรียกว่ามีความนอกเหนือไปจากการเกิดดับก็ได้

๑๒) “คำคม” (เหตุการณ์ คำตอบ หรือโอวาทของ พระอาจารย์เซ็น) ในนิยายเซ็น มีเนื้อความที่ปราศจากเหตุผล ฟังไม่รู้เรื่อง ก็เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความหมายของเซ็น ด้วยวิธีต่าง ๆ เท่านั้น หากเราอ่านคำคมประเภทนี้ด้วยความเข้าใจเช่นนี้ก็อาจจะได้รับความสนุกบ้างจากคำคมเหล่านั้น

๑๓) สิ่งสำคัญอย่างยิ่งของเซ็น ก็คือคนที่เข้าใจว่า ตนได้เข้าถึงเซ็นแล้ว หรือเข้าใจว่าเห็นแจ้งภายในของตนแล้ว แล้วก็ถือเอาการแสดงออกที่แปลกกว่าคนอื่นเป็นลักษณะของ เซ็นนั้น เป็นการเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวงและก็เป็นภัยแก่ตนเองอย่างยิ่ง เพราะเซ็นจะเป็นประเภทใดก็ตาม ย่อมถือการ เห็นแจ้งภายในของตนเอง เป็นสิ่งที่จำเป็น ถ้าไม่มีการเห็น แจ้งภายในของตนแล้ว การแสดงออก แม้จะเหมาะสมเพียง ใด ยังคงไม่ใช่เซ็น มูลฐานของเซ็น จะต้องอยู่กับการนั่งสมาธิ ผีกลสมาธิ จากสมาธินี้จึงเกิดประโยชน์ของเซ็น นี่เป็น หลักของโพธิเซ็นซึ่งผู้ปฏิบัติจะเว้นเสียไม่ได้

๑๔) เซ็นที่แท้จริง เมื่อนำออกมาใช้แล้ว จะต้อง เป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและสังคม มิฉะนั้น ไม่ใช่เซ็นของ โพธิเซ็น

บทที่ ๗ แนวคิดของพระพุทธศาสนากับนิกายเซ็น

๑. ฐานะของเซ็นในพระพุทธศาสนา

๑) เซ็นหรือฉานหรือสมาธิในพระพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของไตรสิกขา มรรค ๘ และบารมี ๑๐ และถ้ากล่าวตามรูปนิกาย ก็มีฐานะเป็นรูปนิกายหนึ่ง นับว่า มีความสำคัญมากในศาสนา ทั้งที่จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการปฏิบัติเท่านั้น

๒) พิจารณาให้ลึกไปจากที่กล่าว เซ็นเป็นมูลฐานที่สำคัญของพระพุทธศาสนา แนวคิดของพระพุทธศาสนา เป็นผลแห่งการตรวจพิจารณาจากเซ็น และด้วยการคิดค้นของเซ็น จึงได้ก่อตัวเป็นศาสนาขึ้น เพราะพระพุทธศาสนา เป็นเชิงประสบการณ์ของตนเอง หากไม่มีเซ็น พระพุทธศาสนาจะขาดชีวิตชีวาของโลกไป รวมทั้งขาดความคล่องตัวต่อสังคมอีกด้วย

๓) เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ให้มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดไปหลายแง่หลายมุม เกิดแยกเป็นนิกายหลายนิกายไป บางนิกาย เน้นหนักไปทางอธิบายหลักธรรม ทำให้พระธรรมเป็นวิชาการไป บางนิกาย ตั้งใจจะสร้างทฤษฎีขึ้น ก็เลยกลายเป็นนิกายทฤษฎีไป

๔) ตามความเป็นจริง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่จะเข้าถึงด้วยประสบการณ์ของตน จึงต้องอยู่กับเซ็นสมาธิองค์แห่งหลักธรรม ต้องได้มาจากเซ็น ไม่ว่าการปฏิบัติหรือการเรียนรู้ จะขาดเซ็นสมาธิไปไม่ได้ทั้งนั้น

๒. เซ็นอันเป็นบ่อเกิดแห่งหลักธรรม

๑) พระพุทธศาสนาแม้จะเป็นศาสนาที่ชอบด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม แต่ก็ไม่อยู่ในฐานะ “มีทฤษฎี” หรือ “มีวิชาการเพื่อวิชาการ” แต่เพื่อให้ทุกคนมีประสบการณ์ของตนเองในทางศาสนา ซึ่งประกอบด้วยการตรวจพิจารณาจากเซ็นและหลักธรรม

๒) เซ็นมีทั้งแง่ลบและแง่บวก ในแง่ลบนั้น คือการบังคับความรู้สึกและละทิ้งจิตทั้งหลาย ในแง่บวกนั้น ด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของจิต รวบรวมมุ่งเพ่งอยู่กับปัญหาหนึ่ง หรือคำถามหนึ่ง หรือคำคมหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในแง่ลบ คือสมณะ ในแง่บวก คือวิปัสณา

๓) อาศัยสมณะ สกตกันไม่ให้จิตฟุ้งซ่าน อ่อนไหวในเวลาเดียวกัน ให้รู้สึกถึงความหลุดพ้น แล้วเข้าถึงความปิติในธรรม และเมื่อมีวิปัสณาเข้ามาช่วย มีความเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวของมโนคติ ในขณะนั้น ในจิตจะปราศจากการเห็น
ความแตกต่างระหว่างภายนอกและภายในร่างกาย ไม่มีการ
เผชิญในระหว่างจิตวิสัยกับวัตถุวิสัย ทั้งทั้งจักรวาลเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกัน เป็นปัญหาเดียวกัน เป็นคำคมอันเดียวกัน
เป็นความรู้สึกที่ได้เข้าถึงปรมาตตัตถยธรรม มีจิตของเราเป็นที่
อ้างอิง

๔) ส่วนทฤษฎีนั้น แม้จะเรียบร้อยแหลมคมปานใด
อุดมการจะสูงเพียงไร ก็เพียงแต่เป็นแบบแผนเท่านั้น การที่
จะให้แบบแผนนั้นปรากฏเป็นความจริงขึ้น หากไม่เปลี่ยนแปลง
จิตของเราแล้ว ก็จะไม่สามารถแสดงออกเป็นรูปธรรมได้ แนว
คิดของพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ทฤษฎี แต่มีความเป็นศาสนา
ที่ถือการเกิดใหม่ของจิตเป็นที่ยึด และถืออาศัยสมณะกับวิปัสณา
ทำให้จิตใหม่นั้นเกิดขึ้น

๓. เนอความของเซ็น

๑) เนอความของเซ็น มีความสำคัญยิ่งในเรื่องการ
ขยายตัวของเซ็น กล่าวโดยทั่วไป เนอความของเซ็น ก็คือ
การตรัสรู้และเทศนาของพระองค์ แต่คำว่าเซ็นที่กล่าวต่อ ๆ
มา อาจจะเป็นการพูดตามความเข้าใจกันเขาเอง ฉะนั้น จึง
ต้องมีการพิจารณากันใหม่ กล่าวคือ

ก. เมื่อเราได้เข้าถึงเซ็นและบรรลุถึงประสบการณ์อันมีเนื้อความตามที่เราได้กำหนดไว้แล้วนั้น เหตุใดจึงเกิดความเป็นปิตินันท์ ปัญหานี้ ตอบได้ง่าย เพราะเราถือว่า เราได้ชีวิตที่ยั่งยืน และได้หลุดพ้นจากความทุกข์แล้ว

ข. กล่าวตามความหมายของการเห็นแจ้ง ย่อมเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งมาก เป็นสิ่งที่คนอื่นไม่อาจทราบได้ นอกจากระหว่างพระพุทธรเจ้า แต่ตามที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ก็คือพระองค์ทรงพิจารณาอริยสัจ ๔ บัณฑิตการ ๑๒ พรหมวิหาร ๔ และสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งต่อมาเซ็นของพุทธศาสนา ไม่ว่าในทางรูปแบบหรือทางเนื้อความ ก็มีแนวไปตามที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้

ค. เนื้อความแห่งเซ็นกับพระธรรมที่ทรงแสดง น่าจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ทั้งนี้เนื่องด้วย

ง. เนื้อความของเซ็น เป็นประสบการณ์ของแต่ละคน และผู้ที่ได้ประสบการณ์นั้นแล้ว ก็ยากที่จะแสดงความรู้สึกที่ได้ประสบการณ์นั้นออกมาได้ หากจะนำมาแสดงออกเป็นหลักธรรมเป็นองค์รูป ก็ต้องเพิ่มเติมความหมายของประสบการณ์ลงไปอีกหรือบรรยายออกด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งผิดไปจากการแสดงธรรมตามแบบฉบับ อันทำให้ผู้รู้เห็นการแสดงนั้นไขว้เขวไป

จ. การตีความในหลักธรรม ปกติก็มีหลักที่จะยึดถือได้ แต่การบรรยายเช่นจะเป็นไปตามนิสัยและความรู้สึกของผู้นั้น เพราะในด้านจิตใจ มีความเป็นอิสระมาก และก็จะเป็นเพราะได้ความสว่างแห่งจิตอันต่างไปที่ได้จากหลักธรรม

ฉ. แม้จะมีการยึดในหลักอริยสัจ ๔ บัจจายการ ๑๒ พรหมวิหาร ๔ และสติปัฏฐาน ๔ เป็นแนวของเซ็นก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติอาจจะหยิบยกเอาบางส่วนมาเป็นจุดที่เพ่งตามที่ตนถนัด เช่นเพ่งในเมตตากัมมัชฌิภาในพรหมวิหาร ๔ หรือเพ่งในจิตกัมม่อนิจจังในสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น

ช. สรุปได้ว่า หลักธรรมของพระองค์กับเซ็นที่บรรดาสาวกได้มา แม้จะต้องมีเนื้อความอันหนึ่งอันเดียวกันก็ตาม แต่ในส่วนต้นลึกหนาบาง รวมทั้งการแสดงออก อาจผิดเพี้ยนกันไปบ้าง ก็เป็นเรื่องธรรมดา

ซ. หลักธรรมซึ่งโดยแรงคั้นของเซ็น ได้ค่อยแตกแขนงออกไปและซับซ้อนยิ่งขึ้น เฉพาะอย่างยิ่ง มหายานซึ่งถือการสร้างสวรรค์เป็นเรื่องสำคัญว่าการอนุรักษ์ ก็ยิ่งแตกกิ่งก้านไปได้อย่างง่ายดาย

ณ. มหายานซึ่งจากทัศนะบัจจายการ ของพุทธกาล มาเป็นทัศนะในความสูญ จากความสูญด้วยปัญญามาเป็น

ความไม่สูญ รวมทั้งทัศนะต่อพระองค์ ทัศนะในสุชาวดี ก็อาจ
จะกล่าวได้ว่า เป็นการได้มาจากเซ็นสมาธิ เซ็นสมาธิเหล่านี้
เมื่อนำมาแสดงออกเป็นหลักธรรมเป็นองค์รูป ก็คือความเป็น
นิกายชั้นอีกนิกายหนึ่งนั่นเอง

ย. การพิจารณาการวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา
โดยทางเซ็น จะเห็นได้ว่า โดยหลักการสร้างสรวงศ์จากเซ็น
จึงได้เกิดแนวคิดเป็นนิกายต่าง ๆ ขึ้น

๔. เนื้อความเซ็นในเชิงทั่วไป

ก. เนื้อความของเซ็น จะให้เป็นเชิงหลักธรรมเชิง
ทั่วไปได้อย่างใดหรือไม่ เพราะเซ็นเป็นประสบการณ์ของแต่ละ
คนและเป็นจิตวิสัย พระอานนท์ไม่อาจทราบเซ็นสมาธิของพระ
มหากัสสปะ และพระมหากัสสปะก็ไม่อาจทราบเซ็นสมาธิของ
พระอานนท์

ข. อย่างไรก็ตาม การนำเอาอารมณ์ที่เรวพอใจ
เพื่อให้อีกคนหนึ่งพอใจด้วย หรือเอาความปีติยินดีในความ
หลุดพ้นของเรา ให้อีกคนหนึ่งได้รับความปีติยินดีด้วยนั้น ก็
เป็นสิ่งที่พอจะทำได้ คือการทำให้เนื้อความของเซ็นเป็นเชิง
ทั่วไปโดยแบ่งเป็น ๒ ประเภทได้

ค. ให้เนื้อความแห่งเชื่อนั้น เป็นวัตถุวิสัย การนำเสนอข้อความจริงนั้น หากถือเป็นความคิดนึกของจิตวิสัยเรา ข้อความจริงนั้นก็กลายเป็นของส่วนตัวเรา แต่ถ้าสามารถทำให้เป็นเชิงทั่วไป ผู้อื่นก็จะมีทางรับทราบได้ เช่นโลกทัศน์ และสภาวะดีที่ทัศนะเป็นต้น ที่ว่าโลกธาตุทั้ง ๓ มีสภาพของเชื่อนี้เป็นหลักนั้น ก็เนื่องจาก “ปัจจุบันตมาธิ” และสภาวะดีอันมีกำหนดทิศทางที่แน่นอน ก็พอจะอนุมานได้ว่าเป็นการมีอยู่ของวัตถุวิสัยได้

ง. จิตสืบจากจิต ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งของการสืบต่อของเชื่อนี้โดยเชิงทั่วไป ก็นับว่าเป็นวิธีที่ดีวิธีหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องนำเอาประสบการณ์จากสัญญาชาติญาณของคนหนึ่งมามอบให้แก่อีกคนหนึ่ง โดยให้ผู้รับได้ประสบการณ์ที่เหมือนกัน การมอบนี้ แม้จะเป็นทฤษฎี แต่ก็ยังเป็นการให้การปฏิบัติและพิจารณา

จ. ที่ว่า นิกายเชื่อนี้ไม่มีหนังสือให้เรียน เป็นการประกาศธรรมนอกแบบนั้น ความจริงไม่เฉพาะนิกายเชื่อนี้เท่านั้น ไม่ว่านิกายใด ก็มีการสอนเชื่อนี้ด้วยวิธีนี้ คือไม่มีหนังสือจะให้เรียน เพียงแต่นิกายเชื่อนี้ถือปัญญาเป็นพื้นฐานที่สำคัญ และถือการ “จิตสืบจากจิต” เป็นหลักใหญ่เท่านั้น

ภาคที่ ๓ ปฏิบัติ

บทที่ ๑ ความหมายของศีลธรรม

๑) ความนำ

๑) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ตั้งอยู่ในจริยธรรม พระโอวาทที่สำคัญที่สุด คือ การไม่กระทำความชั่วทั้งปวง การยังความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้หมดจดผ่องแผ้ว และตรัสอีกว่า นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๒) ในทางปฏิบัติ พระองค์ตรัสถึงการปกครองบ้านเมือง ความสามัคคีในครอบครัวอยู่เสมอ ด้วยความเป็นศาสนาที่เข้ากับชีวิตประจำวัน มีศีลธรรมที่งดงาม จึงเป็นศาสนาที่อยู่ในความนิยมนับถือได้ง่าย ตามที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสนับสนุนพระพุทธศาสนา รวมทั้งจีนและญี่ปุ่นได้รับพระพุทธศาสนาอย่างรวดเร็วทั่วถึงนั้น ก็เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีศีลธรรมอันดีงาม

๓) แต่เนื่องจากพระพุทธศาสนาถือว่าโลกนี้เป็นความทุกข์ และถือว่าทุกคนจะต้องพยายามหลุดพ้นจากทุกข์ คำว่านิพพาน จะแปลว่าอย่างไรก็ตาม แต่ก็ต้องเป็นเขตแดน

พ้นนอกเหนือไปจากโลกนี้ และก็ต้องสละอะไรอีกหลายอย่าง
รวมทั้งต้องสละศีลธรรมอันเป็นเรื่องของโลกนี้ด้วย

๔) จริยธรรมในพระพุทธศาสนา ถ้าดูในแง่ศาสนา
จะมีระดับสูงต่ำประการใดก็ตาม ก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญมากนัก
เพราะในฐานะเป็นศาสนา ศีลธรรมย่อมเป็นส่วนประกอบของ
ศาสนา เพื่อประโยชน์ในด้านสังคมเท่านั้น

๕) อย่างไรก็ตาม การอบรมสั่งสอนในด้านศีลธรรม
แม้จะไม่ใช่วัตถุประสงค์ของพุทธศาสนาในการปฏิบัติธรรมทั้ง
หมดก็ตาม แต่ก็**เป็น**มูลฐานที่สำคัญของพระพุทธศาสนา

๒) ความหมายของศีลธรรมในยุคพุทธกาล

๑) พระพุทธศาสนาไม่รับรองการมีอยู่ของพวกเทพ
เจ้าที่สามารถบันดาลให้เราเป็นมาและเป็นไปตามชอบใจ และ
ถือว่า การมีชีวิตของเรา เนื่องจากเรามีตัณหาเป็นมูลฐาน
และมีอวิชชาเป็นมูลภาวะ

๒) การกำจัดตัณหาและกระทำความดีนั้น ก็เพื่อ
ความหลุดพ้น ขอบเขตของศีลธรรมในพระพุทธศาสนา ยังคง
ถือการบรรลุดุจความเป็นอนัตตามากกว่า โดยนัยนี้ เราจะเห็น
ได้ว่า

- ก) ศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนานี้ เป็นอุบายที่จะบรรลถึงความหลุดพ้น
- ข) เมื่อหลุดพ้นแล้ว ยังคงประกอบกิจกรรมในด้านศีลธรรมต่อไป

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในข้อ

- ก) ถือความหลุดพ้นเป็นมาตรฐาน
- ข) ถือการบำเพ็ญของพระพุทธเจ้าเป็นมาตรฐาน

๓) ศีลธรรมอันเป็นอุบายธรรม

ก. การหลุดพ้น มีทางจะทำได้หลายทาง เช่นการทำให้เข้าสู่อนัตตาหรือความเชื่อมั่นในพระธรรม รวมทั้งการปฏิบัติตามศีลธรรมกับการดำรงใจในจิต ก็เป็นการปฏิบัติที่ได้ผลดี ซึ่งพระองค์ก็ทรงเน้นเรื่องนี้อยู่เสมอ

ข. บัญญัติมีอยู่ว่า เรื่องดำรงใจในจิต ถ้าจิตหลุดลง ชุ่มตื้นหา ให้จิตหลุดพ้นเข้าสู่อนัตตา เห็นแจ้งในทางหลุดพ้นแล้ว เรื่องศีลธรรมจะมีความหมายประการใด การหลุดพ้นมีความสัมพันธ์กับศีลธรรมอย่างไร

ค. โลกในแง่ศีลธรรม ย่อมเป็นโลกที่มีความแตกต่างกันในระหว่างสรวพรธรรม ไม่มีความเสมอภาคในระหว่าง

กัน แต่โลกอันหลุดพ้นแล้ว ต้องเป็นโลกที่ไม่มีความแตกต่าง
กันในระหว่างสรรพธรรม มีความเสมอภาคกันหมด

ง. ตามความรู้สึกลักษณะธรรมดา คือธรรมอาจจะมีความสัมพันธ์กับการหลุดพ้น ก็ต้องเป็นไปแง่ลบ กล่าวคือไม่ใช่การประกอบกุศลกรรมในแง่บวก แต่เป็นการไม่ทำบาปในแง่ลบ เพราะว่าการทำบาปทั้งหลาย ย่อมเกิดจากความโกรธโลภหลงอันเนื่องจากการยึดมั่นในตัวตนและตัณหา หากจะละบาป ก็ต้องกำจัดความยึดมั่นในตัวตนและตัณหาก่อน นี่แหละคือความสัมพันธ์ระหว่างการหลุดพ้นกับศีลธรรม ฉะนั้นผู้มุ่งการหลุดพ้น แม้จะไม่ประกอบการกุศลอันเป็นแง่บวก แต่ก็ต้องละบาปในทางแง่ลบ

จ. พระพุทธศาสนาถือว่า การประกอบกุศล การสำรวมจิตและการละบาป เป็นส่วนหนึ่งของการละกิเลส ซึ่งเป็นความเห็นที่มีเหตุผล แต่การละบาป ไม่ใช่การกำจัดความยึดมั่นในตัวตนทีเดียว ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นการยึดมั่นในตัวตนอยู่ภายในอีก การกำจัดความยึดมั่นในตัวตน เพื่อเข้าสู่อาณาจักรอันเป็นความอิสระนั้น ต้องได้แก่การประกอบกุศลกรรมเพื่อสัตว์โลก คือให้ทัศนะในแง่ลบ มาเป็นแง่บวกที่แท้จริง

ฉ. เพื่อความสุขของสัตว์โลกและเพื่อบรรลुพระนิพพาน เป็นหัวข้อที่พระองค์ตรัสอยู่เสมอในนิทานชาดก ควรจะเป็นแบบฉบับและเป็นอุดมการของชาวพุทธทั่วไป

ข. การบรรลุนัตถานั้น ไม่ใช่ของง่าย จำเป็นต้องอบรมจากศีลธรรมก่อน ให้ต้นหาค่อยๆ เบาลงลง จนกระทั่งเข้าถึงแนวทางหลุดพ้น

ค. ชาวตะวันตกทักท้วงพระพุทโธศาสนาว่า เป็นศาสนาที่ถือประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง ความจริงการละบาปและประกอบกรกศลนั้น เป็นการเตรียมเพื่อเข้าถึงอนัตตา ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวอย่างเดียว

ฉ. มีผู้จัดแบ่งค่าของมนุษย์เป็น ๓ สภาพ ซึ่งพอจะเทียบกับหลักธรรมของพระพุทโธศาสนาได้ คือ

ก) สภาพธรรมชาติ คือบุคคลธรรมดาอันประกอบด้วยวิชา ตัณหาราคะ

ข) สภาพศีลธรรม คือผู้ที่เกิดความเลื่อมใสในพระพุทโธศาสนา มีการปฏิบัติธรรม มีการปฏิบัติด้านศีลธรรมอันถือประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก

ค) สภาพเหนือศีลธรรม คือการเข้าถึงสภาพหลุดพ้น

๔) คีลธรรมภายหลังหลุดพ้น

คีลธรรมดังกล่าว ยังไม่ใช่คีลธรรมในพระประสงค์ ภายหลังที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว หลุดพ้นแล้ว นิพพานแล้ว พระองค์ก็ยังทรงโปรดสัตว์อยู่ เป็นเวลาต่อมาถึง ๔๕ ปี ในด้านคีลธรรม พระองค์ยังทรงเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ ทรงใกล้เคียงการสงครามระหว่างเจ้านคร ทรงใกล้เคียงการวิวาทในครอบครัว รวมทั้งทรงตกเตือนให้มีการอบรมทรัพย์เรื่องเหล่านี้ เป็นที่สนใจของนักศาสนาอื่นมาก

๕) โปรคสัตว์และประกาศพระธรรม

ก. การทรงประกอบกิจกรรมของพระองค์ในต่อมา เป็นเวลาถึง ๔๕ ปีนั้น ไม่ใช่เพื่อความหลุดพ้นแน่ เพราะพระองค์ทรงหลุดพ้นแล้ว การที่ทรงใกล้เคียงการสงครามหรือการวิวาทก็ตาม ก็ไม่ใช่พระองค์ทรงร่วมในการนั้น เพียงแต่ทรงทรงแนะนำเท่านั้น และก็เป็นการปฏิบัติด้านคีลธรรมที่ภายหลังพระองค์หลุดพ้นแล้ว

ข. พระองค์ยังตรัสถึงเรื่องชาติก แม้ชาติกจะเป็นไปในรูปนิทานก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่าเป็นพระจิตในปางก่อน

ได้ พระองค์ได้ตรัสถึงพระจิตในปางก่อนๆ ภายหลังที่พระองค์ได้หลุดพ้นแล้ว บรรลุถึงพระพุทโธภูมิแล้ว

ค. ฉะนั้น ศีลธรรมในยุคพุทธกาล นอกจากเป็นอุบายที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นแล้ว ยังถือได้ว่าเป็นศีลธรรมที่พระองค์ทรงประกอบภายหลังที่ได้หลุดพ้นแล้ว

๓. การสังเคราะห์ของมหาธาน

๑) ศีลธรรมในพระพุทธศาสนา พอจะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทได้ คือ

- ก. ศีลธรรมอันเป็นอุบายเพื่อการหลุดพ้น
- ข. ศีลธรรมภายหลังการหลุดพ้น อันเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสัตว์โลก

แต่ทั้งนี้ ก็ยังมีปัญหาอีกหลายข้อที่ยังไม่ได้ให้ความสนใจชัด เช่น

ก. ยังไม่ได้กำหนดเนื่อความของการหลุดพ้นให้แน่นอนลงไป

ข. ผู้ที่หลุดพ้นแล้วยังต้องปฏิบัติด้านศีลธรรมนั้น ยังไม่มีข้ออ้างที่เหมาะสม

ค. การปฏิบัติศีลธรรมภายหลังการหลุดพ้นแล้ว, ศีลธรรมเหล่านั้น ผู้ที่ยังไม่หลุดพ้น ก็พอจะปฏิบัติได้ เหตุใดผู้ที่หลุดพ้นแล้ว ยังต้องมีหน้าที่ปฏิบัติอีกด้วย

๒) มหายานตั้งอยู่ในจุดที่ค้นคว้าเจตนารมณ์ของของพระองค์ ถือเอาโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตำแหน่งดำรงพระพุทธานุภาพเป็นอุดมการณ์ มหายานตรวจพิจารณาพระพุทธานุภาพด้วยการสังเคราะห์ การสรุปรวบยอด

๓) ฝ่ายปัญญาซึ่งถือความสูญเป็นหลักใหญ่นั้น ก็ยังคงถือศีลธรรมเป็นงานด้านหนึ่งที่จะบรรลุถึงความสูญ เช่น ในบารมี ๖ มีทาน ศีล ขันติ เป็นต้น และยังมีห้าหนักต่อไปอีก คือให้ถือว่า ต้องอาศัยความหลุดพ้นแล้ว จึงประกอบกิจกรรมด้านศีลธรรมได้แท้จริง ทำนองเดียวกับที่กล่าวว่า การบำเพ็ญบารมี ๖ จะต้องเข้าถึงความสูญก่อน หากการบำเพ็ญบารมีเพื่อได้มาซึ่งการตอบแทน จะไม่เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ถูกต้อง

๔) ความหมายของศีลธรรมในมหายาน คือต้องการขยายบุคลิกของตนให้บรรลุถึงอุดมการณ์อันใหญ่ยิ่ง การขยายตัวนั้น จะต้องเป็นไปตามศีลธรรม เป็นเหตุผลของสังคม

๕) มหายานถือว่า การประกอบกุศลกรรมเพื่อคนอื่นนั้น ความจริงก็เพื่อตัวเราเอง เพราะคนอื่นเป็นส่วนหนึ่งของเรา เรามีความซื่อสัตย์ต่อตัวเรา ก็คือเรามีความซื่อสัตย์ต่อคนอื่น

๖) มหายานยังได้นำเอานิพพานมาอธิบายเพิ่มเติมอีก คือ “อสังขนิพพาน” (ไม่ตั้งอยู่ในนิพพาน) แม้จะนิพพานแล้ว ก็ยังไม่ตั้งอยู่ในนิพพาน หรืออีกนัยหนึ่ง ไม่ต้องการนิพพานโดยเร็ว ยินดีจะอยู่ในโลกอันมีการเวียนว่ายตายเกิดนี้ต่อไป เพราะมีความอิสระในการโปรดสัตว์ แม้จะเป็นโลกที่มีการเวียนว่ายตายเกิดของคนอื่น แต่ก็ เป็นโลกที่หลุดพ้นสำหรับเรา นิพพานไม่จำเป็นต้องหันหลังให้โลก แต่เป็นการอยู่ในโลก อยู่เพื่อโปรดสัตว์ ถือความเกิดดับเป็นนิพพาน การประกอบอาชีพคือการแสดงพระธรรม และไม่จำเป็นต้องบวช เช่นนี้จึงเป็นการรวบรวมศีลธรรมกับการหลุดพ้นมาร่วมปฏิบัติกันได้อย่างแท้จริง และกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๔. สรุป

ดังได้กล่าวมา พอสรุปได้ว่า

๑) อุทธการของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะมองในแง่

มโนใด ก็ยังคงเป็นการนอกเหนือไปจากโลกนี้ เป็นสิ่งโน้น
เป็นโลกที่นอกเหนือไปจากศีลธรรม

๒) การปฏิบัติธรรมไม่ว่าในเชิงใด ๆ ต้องถือศีล
ธรรมเป็นหลักสำคัญ เพราะจากศีลธรรมนี้ จะได้กำจัดการ
ยึดมั่นในตัวตนและสิ่งที่เป็นของตัวตน เพื่อบุกเบิกโลกใหม่
อันเป็นโลกอิสระ เป็นทางที่จะไปสู่ความหลุดพ้น

๓) ความหลุดพ้น แม้จะเป็นอุดมการของพระพุทธ
ศาสนาก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ให้เกาะติดอยู่กับการ
หลุดพ้น โดยไม่เหลียวแลโลกที่เป็นอยู่ กล่าวคือ ยังต้องอยู่
โลกนี้ ทำงานให้โลกนี้ เพื่อแนะนำชักจูงให้สัตว์โลกมุ่งไปตาม
อุดมการ ซึ่งข้อนี้เป็นแนวคิดพิเศษอย่างยิ่งของพระพุทธศาสนา
คือความไม่เอาตัวรอดแต่ผู้เดียว

๔) ตามที่กล่าวไว้ว่า ศีลธรรมในพระพุทธศาสนา
เป็นไปโดย ๒ ทาง คือศีลธรรมในเชิงอุบายเพื่อการหลุดพ้น
และศีลธรรมปฏิบัติเมื่อหลุดพ้นแล้ว การปฏิบัติเพื่อหลุดพ้น
เมื่อไปถึงขอบเขตการหลุดพ้นแล้ว ย้อนมาปฏิบัติอย่างเดิมอีก
นั้น เป็นการซ้ำซ้อนวกเวียนมาก เพื่อตัดความยุ่งยากนี้ จึง
มีแนวคิด “อสถิตนิพพาน” ขึ้น คือการปฏิบัติเพื่อถาวรหลุด
พ้นและก็เป็นการปฏิบัติเมื่อหลุดพ้นแล้วด้วย

๕) แนวคิดนี้ เกิดจาก “ความสูญเสียที่แท้จริง” กับ “ความไม่สูญเสียชอบ” แล้วมาถึงแนวคิดตถาคตกรรม และ ตถาอันเป็นปรัชญาของมหายาน ซึ่งมีแนวคิดว่า ในตัวเรา แม้จะมีความยึดมั่นในตัวตน มีตัณหาหวนระลึกตาม แต่ก็มิพลง ของพระตถาคตเจ้า จากนั้นจะได้ขยายความเมตตากว้างอันใหญ่ ยิ่ง เห็นโลกมีความเสมอภาคกันหมด

๖) ผู้ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นจริยธรรม ล้วน ๆ นั้น เพราะผู้นั้นไม่ทราบว่า พระพุทธศาสนาถือการ หลุดพ้นเป็นอุดมการ ผู้ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาหย่อนใน ศีลธรรมนั้น เพราะผู้นั้นไม่ทราบความหมายของศีลธรรมใน พระพุทธศาสนา

๗) การสังคมสงเคราะห์ของชาวพุทธ จะต้องกระทำโดยความเลื่อมใสและความเห็นแจ้งในธรรม

บทที่ ๒ กรรมที่สัมพันธ์กับเจตจำนงอิสระ

๑. ความนำ

๑) ตามที่พระองค์ตรัสว่า ชีวิตของคนเรา มีตัณหา เป็นฐานที่ตั้ง ประกอบด้วยภวะตัณหา (ความอยากเป็น) กามตัณหา (ความอยากได้) กับวิภวะตัณหา (ความไม่อยาก

ให้เป็น) รวมกิจกรรมต่างๆ แล้วเกิดเป็นปรากฏการณ์ของชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ในเนื้อแท้ แม้จะไม่ใช่เป็นไปโดยความรู้สึกตัว แต่เป็นไปโดยไม่รู้สึกรู้หา และคำอธิบาย ก็คือ “แรงดันอันปราศจากความรู้สึกตัว” หรือจะเรียกว่า “เจตจำนงซึ่งตามอด” ก็ได้ อวิชชาอันเป็นเจตจำนงที่ตามอดนี้ ประกอบไปด้วยวัตถุคือรูป รวมทั้งจิต คือเวทนา สัญญา สังขารโดยเริ่มด้วยวิญญาณ

๒) อวิชชาที่มีเจตจำนงต้องการจะให้มีชีวิตอยู่ต่อไป อันมีวิญญาณเป็นองค์บัญชาการเคลื่อนไหวของชีวิตและจิต โดยไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นจุดที่ถึง แต่เป็นสภาพที่หลั่งไหลไปไม่ขาดสาย ไม่หยุดนิ่ง เป็นการเชื่อมติดต่อกันไปเป็นสายเป็นแนวตรงดำเนินไป เป็นประสบการณ์ที่เชื่อมติดต่อกันและเป็นอัตตลักษณะที่ได้จากประสบการณ์

๓) การเคลื่อนไหวของเรา ไม่ว่าจะโดยความรู้สึกหรือไม่รู้สึกก็ตาม จะต้องเกิดเป็นผลสะท้อนต่อจิตของเรา ทำให้อัตตลักษณะของจิตเพิ่มความเข้มข้นอีกครั้งหนึ่ง จากการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นี้ จะเป็นข้อกำหนดของการเคลื่อนไหวของเราในครั้งต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้นการกระทำได้ผสมกันเข้าไปอยู่ใน

อัตตลักษณะ แล้วอัตตลักษณะก็เข้าไปผสมกับการกระทำอีก
การหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ คือประสบการณ์ของชีวิตและกิจกรรม
ของจิต

๔) เจตจำนงของเรา แม้จะเหมือนกระแสน้ำที่ยาว
และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่ก็มีภาวะที่เป็นอัตตลักษณะของ
เราอยู่ กรรมก็คืออัตตลักษณะซึ่งเข้มข้นทุกครั้งเพราะการ
กระทำของเรา และความสัมพันธ์ในระหว่างการกระทำกับ
อัตตลักษณะซึ่งก็คือเหตุกับผล

๕) ความสัมพันธ์ในระหว่างเหตุกับผล แสดงออก
โดยกิจกรรมของจิตและการได้รับการสนองที่เป็นทุกข์หรือเป็น
สุข คนที่ประกอบกุศลกรรม จะรู้สึกว่าได้ทำความดีและ
และจะได้รับการสนองที่เป็นความสุข ที่ทำบาป จะมีความรู้
สึกที่ตรงข้ามกัน ความสัมพันธ์ในระหว่างบาปบุญสุดลึบซับซ้อน
กันต่าง ๆ นานา ก็คือสาเหตุที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่าง
กันมากมาย

๖) ความเป็นอยู่ของเราทุกวันนี้ แม้จะขึ้นกับกิจ
กรรมของจิต แต่ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจแห่งกรรมในครั้งกระโน้น
ด้วย และก็พอจะกล่าวได้ด้วยว่า ชีวิตของเราถูกกำหนดไว้

แน่นอนแล้ว เพราะเหตุว่า แม้เราจะได้ประสบการณ์มาตลอด
เวลา แต่ประสบการณ์นั้น ๆ ก็เป็นผลแห่งอดีตลักษณะในปาง
ก่อน ตัวอย่างเมื่อมีเรื่องที่จะต้องตัดสินใจในระหว่าง ๒ ทาง
เรามีสิทธิ์ที่จะเลือกทางใดทางหนึ่งได้ แต่ในที่สุด เราก็เลือก
ตามอดีตลักษณะที่เราผ่านมาแต่ปางก่อน

๑) ตามที่กล่าวข้างต้น ภูตจะไม่ตรงกับพระประ
สงค์ทีเดียว พระองค์ทรงค้ำพวกที่ยึดถือวินัยนิยม (การถูก
กำหนดไว้แน่นอนจากปางก่อน) และพวกยึดถือเรื่องโชคชะตา
และทรงถือว่า ชีวิตของคนเรา ไม่ใช่อยู่ในบังคับของเทพเจ้า
(อิศวรนิมานเหตุ) และก็ไม่ใช่อยู่นับกับปางก่อนอย่างเด็ดขาด
(บุพพเหตุ) ในมหาสังฆิกนิกาย มีคาถาบทหนึ่งว่า

ธรรมบางสร้าง^ขขึ้นด้วย^ขตนเอง บางสร้าง^ขด้วย^ขผู้อื่น
บางสร้าง^ขขึ้นด้วย^ขการร่วมสร้าง^ข บางสร้าง^ขจาก^ขปัจจัย

หลาย ๆ อย่าง

ซึ่งเป็นคาถาที่เข้าใจได้ยาก แต่ก็มี^ขความหมายอยู่
ว่า ความสุขของเรานั้นไม่ใช่มาจากปางก่อนเพียงทางเดียว
มันเป็นเหตุปัจจัยของหลาย ๆ อย่างด้วยกัน

๘) เจตจำนงของคนเรา มีส่วนหนึ่งที่ถูกจำกัดด้วย
กรรมในปางก่อน อีกส่วนหนึ่งเกิดจากตนกระทำ^ขขึ้นเอง ดังที่

พระองค์ตรัสไว้ว่าหังกิริยา หรือหังวิริยเป็นต้น ฉะนั้น
ถ้าจะยึดว่าทุกสิ่งเป็นกรรมเก่า ก็ไม่ถูกต้องนัก

๘) เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจะถืออะไรเป็นหลักในเรื่อง
ชีวิตเรา คือถือทฤษฎีกรรมเก่า หรือทฤษฎีเป็นอิสระของตัว
เรา ทั้งนักเห็นจะมีขัณสีมาทางเดียวที่จะเป็นหลักได้

๒. อัตตลักษณะกับเจตจำนง

๑) ตามที่พระองค์ตรัสไว้ ชีวิตของคนเรา แม้จะ
เป็นเจตจำนงที่ไม่มีความรู้สึกตัวก็ตาม แต่เมื่อขยายออกไป
โดยทางจิต มีการเคลื่อนไหวของจิต ก็จะเป็นความรู้สึกที่เป็น
ไปตามปัจจัยการ ๑๒ ช่วง คืออวิชชา (มูลเจตจำนง) สังขาร
(เจตจำนง) วิญญาณ (จิตวิสัย) รูปนาม (วัตถุวิสัย) เป็นต้น

๒) สังขารเป็นภิกขกรรม ซึ่งก็คือเจตจำนง ที่สำคัญ
กว่านั้นคือวิญญาณ เพราะสังขารเป็นเจตจำนงในปางก่อน แต่
วิญญาณในส่วนที่เคลื่อนไหวอยู่เป็นปัจจุบัน ดังพระองค์ตรัส
ไว้ว่า “ทุกสิ่งเกิดจากวิญญาณ”

๓) มีข้อสังเกตว่า การตัดสินใจของบุคคลหนึ่งซึ่งก็
ได้ค้นคิดทบทวนอยู่เป็นเวลานานนั้น ที่สุด ก็คงตัดสินใจไปตาม
อัตตลักษณะในปางก่อน เพราะอัตตลักษณะในปางก่อน คือ

กรรมเก่า ยังคงมีอำนาจซ่อนเร้นอยู่นั่นเอง พระองค์ตรัสไว้ว่า
“กรรมเป็นกำลังที่ใหญ่ยิ่ง” และทรงยกตัวอย่างในเรื่องกรรม
เก่าไว้มาก

๔) พระองค์ได้ตรัสให้รู้เห็นในสรรพธรรมตามความ
เป็นจริงโดยละจากการยึดมั่นในตัวตน ส่วนความหลุดพ้นนั้น
ย่อมได้จากยถาภูตญาณ (ญาณอันเห็นตามความเป็นจริง)
และสามารถแก้ไขอดีตลักษณะในปางก่อนได้

๕) ตัณหาของสัตว์โลก มีตัณหาที่ต้องการให้มีชีวิต
อยู่ ตัณหาในทางงาม และตัณหาในลาภยศ ความจริงตัณหา
มีทั้งทางสูงและทางต่ำ เจตจำนงของเรา มักจะถูกชักจูงไป
ทางต่ำโดยอดีตลักษณะในปางก่อน แต่ก็สามารถใช้ตัณหาทาง
สูงด้วยความเพียรพยายาม ระวังตัณหาทางต่ำได้ เรื่องนี้ เป็น
การปฏิบัติที่สำคัญ ความจริงในโลกนี้ มีความบาปความชั่ว
อยู่มาก การตัดสินของเรา บางครั้งก็ตัดสินผิดพลาดไป

๖) พระองค์ตรัสว่า อวิชชาเป็นรากฐานแห่งความ
ชั่ว หรือจะเรียกว่าอวิชชาคือปัญญาที่ชั่วก็ได้ ฉะนั้น การที่จะ
หลุดพ้นในแง่ลบ จะต้องกำจัดอวิชชา ส่วนในทางแง่บวก
จำต้องมียถาภูตญาณ และที่จะทำได้เช่นนี้ ก็คือการภาวนาทาง
ปัญญา ญาณ สมาธิ และเข้าถึงความเห็นแจ้งและนิพพาน

๗) พระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้า ในขณะที่ท่านได้รับการหลุดพ้นจากกรรมเก่า ในด้านจิตของท่าน จะรู้สึกว่ามีอิสระเป็นอย่างยิ่ง ในโลกนี้ไม่มีอะไรจะบังคับท่านได้

๓. แนวคิดมหายานกับธรรมทัศน์

๑) ถ้าเป็นดังที่กล่าวมา คือชีวิตของคนเรา พอเกิดมา ก็มีอัตตลักษณะอันแน่นอนอยู่แล้วเช่นนั้น หากเราไม่มีการอบรมสะสมอะไรใหม่ขึ้น ชีวิตของเรา ก็จะเป็นไปในแบบที่แน่นอน แต่ความจริงในวิญญานของเรา ไม่เพียงแต่มีอัตตลักษณะซึ่งคอยกำหนดเจตจำนงของเราเท่านั้น เรายังมีพลังที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน คือความเป็นอิสระของเจตจำนง การกระทำใหม่ อันเป็นกรรมใหม่นี้ ต่อไปจะประกอบให้เรามีอัตตลักษณะใหม่ขึ้นได้ และก็จะกำหนดเจตจำนงใหม่ในครั้งต่อไปได้

๒) ในหลักกรรม เรายังพบอริยสัจ ๔ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้อีก กล่าวคือ ทุกข์กับสมุทัยอันเป็นคู่แรก ซึ่งเริ่มจากการมีอวิชชา จึงเกิดสังขาร อันเป็นแนวที่ถูกกำหนดแน่นอนด้วยเหตุกับผล ตรงข้ามกัน คือนิโรธกับมรรคซึ่งเป็นคู่หลังโดยเริ่มจากการดับอวิชชา แล้วดับสังขารอันเป็นแนวที่จะไปสู่ความเป็นอิสระ สองคู่นี้ คือคู่หนึ่งถูกกำหนดแน่

นอนว่า จะต้องมียะไรเกิดขึ้น อีกคู่หนึ่ง เป็นการปฏิบัติเพื่อให้มีอะไรได้เกิดขึ้น

๓) นิพพานเป็นเขตแดนสูงสุด แต่ก็ไม่ใช่หมายความว่า ต้องทำลาย “ความมีอยู่” ของโลกให้หมดไปแล้ว นิพพานจึงเกิดขึ้นได้ นิพพานสามารถเกิดขึ้นได้ในขณะที่ปฏิบัติธรรมอยู่ เช่นพระองค์เมื่อตรัสรู้แล้ว ก็ยังบำเพ็ญประโยชน์แก่สัตว์โลก ฉะนั้น การไม่ตั้งอยู่ในทุกข์สมถัย และก็ไม่ได้ตั้งอยู่ในนิโรธมรรค โดยอนุโลมตาม ๒ คู่นี้ ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ทั้งนี้ จะไม่ปรากฏอยู่ในพระโอวาทก็ตาม แต่ก็พอเข้าใจจากพระวจิตที่ได้แสดงออกมาให้เราเห็น และความคิดนี้ก็คือความคิดโพธิสัตว์ในมหายานซึ่งกล่าวว่า “ไม่สถิตอยู่ในนิพพาน” นิพพานแม้จะเป็นอุดมการณ์ที่สูงสุด แต่มีประณิธานที่จะโปรดสัตว์อยู่ ฉะนั้น แม้จะก้าวเข้าสู่นิพพานแล้ว ก็ไม่อยู่ในนิพพาน คงประกอบกิจการทางโลกต่อไป

บทที่ ๓ ความหมายของชีวิต

๑. บทนำ

๑) เมื่อพูดถึงความหมายของชีวิต ก็ต้องพูดถึงคำของชีวิต ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และพิจารณาได้หลายแง่มุม แต่

ที่ควรจะต้องก่อน ก็คือชีวิตของคนเรา เป็นชีวิตที่เป็นความ
สุขหรือเป็นความทุกข์ กล่าวคือธาตุแท้ของคนเรา เป็นความ
สุขหรือเป็นความทุกข์ และพระพุทธศาสนาตั้งอยู่ในความ
เห็นใด

๒) ข้อนี้ ไม่มีปัญหาอะไรมา เพราะพระพุทธ
ศาสนาถือทางทุณิคม คือความเบื่อหน่ายโลก และถือว่าชีวิต
เป็นทุกข์ การที่จะจัดการกับทุกข์ด้วยประการใดนั้น ก็คือเรื่อง
ของพระพุทธศาสนา

๓) แต่ความทุกข์ในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่หมายความว่ามีความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ เพราะความรู้สึกของคนเรา
บางครั้งก็เป็นความสุข บางครั้งก็ไม่ทุกข์ไม่สุข คำว่าทุกข์ใน
พระพุทธศาสนา หมายความว่าถึงความทุกข์ที่นอกเหนือไปจาก
ความรู้สึก เป็นการเห็นแจ้งในเหตุผลของชีวิตนี้ มีความขัด
แย้งกัน แล้วเกิดเป็นความทุกข์ขึ้น

๒. ความขัดแย้ง ๒ ประการ

๑) ความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตั้งอยู่บนฐานที่ขัดแย้ง
กัน มนุษย์เป็นอยู่ได้โดยธรรมชาติ เสมือนธรรมชาติหล่อ
เลี้ยงมนุษย์ไว้ แต่บางครั้ง ธรรมชาติก็ทำร้ายมนุษย์อย่างไม่

ปราณี เช่นแผ่นดินไหว น้ำท่วม พายุ เป็นต้น และธรรมชาติ
ยังให้มนุษย์มีความเจ็บป่วย มีความชรา มีความตายจาก ซึ่ง
มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้

๒) ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงคิดจะคัดค้านธรรมชาติ
สร้างโลกที่มีความอิสระสำหรับมนุษย์เรา แต่ธรรมชาติก็เป็น
สิ่งที่หลีกเลี่ยงเรา เราขาดธรรมชาติไม่ได้ ทั้งที่เราไม่พอใจ
ธรรมชาติที่ขัดขวางผูกมัดเราหลาย ๆ อย่าง นี่คือเหตุแห่งทุกข์
ของเรา เราต้องทุกข์ทรมานอยู่กับ ๒ ประการนี้ คือจะเป็น
อยู่ตามธรรมชาติหรือจะสร้างความเป็นอิสระให้เกิดขึ้น

๓) ในด้านจิตใจของมนุษย์ ก็มีอะไรขัดกันอยู่ ใน
ทางอารมณ์ เราถือเราเป็นหลักตัดสินความผิดถูกตามความ
เห็นของเรา แต่ทางเหตุผล บางครั้งเราก็ยอมเสียสละส่วนตัว
เรา ยอมสนองความต้องการของโลก เราต้องไกล่เกลี่ย
อารมณ์ทางตัวเรากับเหตุผลทางโลกอยู่เสมอ จิตของเราเอง
แท้ ๆ ก็มีการขัดแย้งกันเรื่อย ทำให้ภายในของเรา เกิดความ
บั่นบั่นยุ่งเหยิง ชนิดที่อธิบายไม่ถูก นี่เป็นเรื่องชีวิตประจำ
วันของเรา ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นความทุกข์ที่เราต้องรับอยู่

๔) คนเรายังคิดถึงความทุกข์ดังกล่าวมากเท่าใด
ความต้องการที่จะพ้นทุกข์ก็มากขึ้นเท่านั้น แต่ทั้งนี้ เป็นเพียง

มนุษย์ที่มีความเจริญในด้านเหตุผลเท่านั้น ส่วนจำพวกสัตว์
หรือคนปัญญาอ่อน จะไม่มีความทุกข์เช่นว่า

๕) คนเราเมื่อมีความเจริญมากขึ้น ก็มีเหตุผลมาก
ขึ้น และในความรู้สึกผิวนั้น จะเห็นว่ามนุษย์มีความสุขพอ
สมควร แต่ความจริงภายในใจของทุกคน มีความทุกข์กลัด
กลุ้มซึ่งไม่อาจจะบรรยายออกมาได้อีกมากมาย ทั้งนี้ ย่อมสืบ
เนื่องมาจากเหตุดังกล่าว บีบบังคับเราอยู่ ความเจริญในทาง
วัตถุขาด แม้ดูเหมือนจะลดความทุกข์ได้บ้าง แต่ความ
จริงกลับเพิ่มความทุกข์ขึ้นอีก ก็เนื่องด้วยเหตุนี้เช่นกัน

๖) ที่พระองค์ตรัสว่า ชีวิตเป็นทุกข์นั้น เพราะ
พระองค์ทรงพิจารณาถึงซึ่งไปกว่าที่เราคิดกัน

๓. คุณค่าชีวิตมนุษย์ในพระพุทธศาสนา

๑) พระพุทธศาสนาแม้จะถือว่าชีวิตเป็นทุกข์ แต่ก็
ถือว่าชีวิตมนุษย์ มีความหมายมาก การที่ได้เกิดเป็นมนุษย์
นั้น เป็นสิ่งประเสริฐยิ่ง เป็นโอกาสที่ทำได้ยาก แล้วทรงย้ำ
อีกว่า การเกิดในโลกที่มีความทุกข์นั้น ดีกว่าไปเกิดในโลกที่
มีแต่ความสุข เช่นคนในอสุรกายทวีป ทุกคนมีอายุถึงหนึ่งพัน
ปี ไม่มีประมุขปกครอง ไม่มีกฎหมาย ไม่มีการเงินเศรษฐกิจ

ไม่มีการซื้อขาย ไม่มีความสัมพันธ์ในเรื่องเพศ นับว่ามีความ
เป็นอยู่ที่น่ารื่นเริง แต่พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นดินแดนสำหรับ
คนที่โชคไม่ดี เพราะไม่มีความทุกข์ จึงไม่มีความเจริญในด้าน
คุณธรรม ผู้ดินแดนที่มีความทุกข์ไม่ได้ มีการต่อสู้ มีการ
พยายาม มีการบุกเบิกโลกใหม่ ฉะนั้น ชมพูทวีปดีกว่ากรุทวีป

๒) การที่ถือว่าโลกนี้เป็นความทุกข์ แต่ก็ถือความ
ทุกข์นี้เป็นคุณค่าของชีวิต นับว่าเป็นชีวิตกันที่มีรสชาติที่สุด
ของพระพุทธศาสนา ฉะนั้น คำว่า “ทุกข์” ในความหมาย
สากล ไม่เหมาะจะนำมาใช้กับพระพุทธศาสนา คำว่าทุกข์
หมายถึงความหมดหวัง ซึ่งตรงข้ามกับพระพุทธศาสนา พระ
พุทธศาสนาถือว่าโลกนี้เป็นความทุกข์จริง แต่ให้ต่อสู้
กับความทุกข์ด้วยความกล้าหาญ ความทุกข์ทำให้เกิดความ
มานะที่จะให้คุณธรรมของคนเราสูงขึ้น ชาวพุทธแม้จะถูก
ความทุกข์โจมตีเท่าใด ก็ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของคนเรา
จำเป็นที่ต้องต่อสู้ ไม่ยอมแพ้แก่ความทุกข์ เป็นนักสู้อยู่ตลอดเวลา
และมีความเป็นอยู่อย่างร่าเริงทั้งที่โลกนี้เป็นความทุกข์

๔. ชีวิตกับความหมายทุกขทัตตะ

๑) ความทุกข์แม้จะเป็นชีวิตกันของพระพุทธศาสนา
แต่ถ้าจะถือว่าเป็นการค้นพบในชีวิตแล้ว ก็จะไม่มีความสำคัญ

ชีวิต กลายเป็นชีวิตต้องตกอยู่ในความครอบครองของความ
ทุกข์ไป ความจริงเมื่อเรารู้ว่าชีวิตเป็นทุกข์ เราก็ต้องดับ
ความทุกข์นั้นเสีย เหมือนกับเราบาดเจ็บ เราเกิดความ
ทุกข์จากการบาดเจ็บ เราจะต้องรักษາบาดเจ็บนั้นให้หาย บาด
เจ็บนั้นจึงเกิดเป็นคุณค่าของเรา ทำให้เรารู้จักระมัดระวังใน
คราวต่อไป ความทุกข์ทรมานเป็นเรื่องธรรมดาของโลกเรา
ชีวิตเหมือนกับภูเขา เราจะต้องไต่ไปทุก ๆ ลูก กระทั่งถึง
ยอดภูเขา ความทุกข์อันมีต่อชีวิตก็เช่นกัน เราจะต้องดับทุกข์
ไปเรื่อย ๆ เมื่อเราดับทุกข์ได้อย่างหนึ่ง เราจะรู้สึก ว่า ชีวิต
เรามีความหมายมากขึ้นอีกอย่างหนึ่งเช่นกัน

๒) ความรู้สึกที่ชีวิตเป็นความสุขโดยไม่ได้พิจารณา
เสมือนไม่กลัว “งูตาบอด” ซึ่งมันอาจจะทำร้ายเราได้ การไม่
คิดดับทุกข์ เตรียมการดับทุกข์ หัดทนทุกข์ก็จะไม่เกิดประ
โยชน์อะไร พระองค์ทรงตำหนิผู้ที่ว่าเรงสนุกอยู่ด้วยความ
ประมาท เพราะตามความเป็นจริง ชีวิตเรามีความทุกข์ขวาง
หน้าอยู่ แม้เราจะปลงตกต่อทุกข์นั้นด้วยหลักกรรม

๓) ผู้ที่เห็นชีวิตเป็นทุกข์มีอยู่มาก ส่วนมากเห็นไป
ในทางหมดหวัง แล้วยิ่งแก้ด้วยการฆ่าตัวตาย หรือแก้ด้วย

การหาความสนุกซึ่งไม่ใช่เป็นการดับทุกข์ การดับทุกข์ที่ถูกต้อง คือถือความทุกข์เป็นวัตถุที่หมายที่เราจะต้องดับด้วยคุณธรรม ด้วยศีลธรรม การดับทุกข์โดยการเห็นแจ้งในทุกข์ เป็นมูลฐานสำคัญของพระพุทธศาสนา

๕. ดับทุกข์โดยแง่ลบ

๑) การดับทุกข์นั้น เป็นเรื่องที่มีมนุษย์เราพดกันมาช้านานแล้ว และมีวิธีดับมากมาย ในเร็ว ๆ นี้ มีผู้เสนอให้นำวัฒนธรรมมาดับทุกข์ เพราะวัฒนธรรมเป็นการสร้างสรรคสามารถปรับปรุงธรรมชาติ ให้ชีวิตมีค่ายิ่งขึ้น ความจริงในด้านวิทยาศาสตร์ ก็ได้ให้ประโยชน์แก่เราอยู่มากแล้ว การปกครองและเศรษฐกิจก็มีการปรับปรุงใหม่ แม้เราจะไม่ได้รับทุกสิ่งตามที่เราต้องการ แต่ก็ได้รับความสะดวกสบายต่าง ๆ ซึ่งคนรุ่นก่อนไม่ได้รับ

๒) แต่อย่างไรก็ตาม ความสะดวกสบายที่กล่าวเพียงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ส่วนค้นหาของแต่ละคนมีความต้องการอย่างไม่สิ้นสุด ความพอใจในขณะหนึ่ง พอผ่านไปไม่นานก็เกิดความต้องการใหม่ขึ้นอีก ถ้าจะถือเอาทางวัฒนธรรมเป็นหลัก เราจะไม่มีความพอใจ

ในปัจจุบันเลย แม้จะรู้สึกดีขึ้นกว่าเก่า แต่ทางด้านจิตใจ กลับจะรู้สึกอ่อนแอลง ความอึดอัดกักตักลุ่ม ก็รู้สึกจะมากขึ้นเสียด้วยซ้ำไป

๓) เราไม่ได้ตำหนิวิทยาศาสตร์ ความจริงวิทยาศาสตร์ช่วยให้ชีวิตเรามีค่ายิ่งขึ้น เรายังหวังให้วิทยาศาสตร์เจริญมากยิ่งขึ้น แต่การที่จะให้วิทยาศาสตร์เข้าช่วยให้เรามีความสุขความสงบที่แท้จริงนั้น วิทยาศาสตร์ช่วยไม่ได้ ที่ช่วยได้ ก็มีแต่พระพุทธศาสนาเท่านั้น

๖. กิจกรรมวัฒนธรรมในแง่พระพุทธศาสนา

๑) การดับทุกข์บำรุงสุข เป็นคำพูดที่มีมาแต่เก่าแก่ และพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นด้วยการจะชี้แจงให้ทราบว่า ทำอย่างไรจึงจะหลุดพ้นจากทุกข์และได้ชีวิตที่เป็นสุข

๒) การจะอาศัยการปกครอง วิทยาศาสตร์และการเศรษฐกิจ ช่วยให้เราไปถึงขอบเขตที่เราเป็นสุขที่สุดนั้น ย่อมเป็นไปได้ แต่ทั้ง ๓ นั้น มีความสัมพันธ์กับเรามาก รวมทั้งศีลธรรมในส่วนรวม ก็เป็นสาระสำคัญสำหรับชีวิตเรา พระองค์แม้จะถือความสุขที่ปัจเจกเป็นอุดมการณ์ แต่ก็ทรงถือว่าความเป็นอยู่อันเป็นปกตินั้น ก็มีส่วสำคัญมาก

๓) เมื่อพระองค์ตรัสถึงความเป็นอยู่ ยังได้ตรัสถึง รายได้ จำนวนที่ได้ การแบ่งส่วนรายจ่ายที่ถูกต้องรวมทั้ง หน้าที่อันมีต่อสังคม แม้สุขศึกษา ก็สนพระทัยมาก เคยทูล ขอให้พระเจ้าประเสนชิตราชา ลดพระกระยาหาร รวมทั้งการ สร้างถนน ขุดบ่อน้ำ ปลุกต้นไม้ สร้างศาลาพักสำหรับคน เดินทาง เป็นต้น พระองค์ยังตรัสถึงการรวมอยู่ของครอบครัว ของสังคมและของประเทศ ทรงขอให้มีความสามัคคีกัน พระ องค์ก็ถือว่า การช่วยเหลือเคารพรักใคร่ผู้อื่นนั้น คือการช่วย เหลือเคารพรักใคร่ต่อตัวเอง

๔) บัญญาชนบางท่าน พอพูดถึงพระพุทธศาสนา ก็คิดไปถึงการทำตัวหนีออกจากโลก ทั้งนี้เป็นการเข้าใจผิด เป็นการเห็นพระพุทธศาสนาในส่วนหนึ่งเท่านั้น พระพุท ธศาสนาเต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา การให้ทุกคนหลุด พ้นจากทุกข์และได้รับความสุขโดยชอบนั้น เป็นมูลฐานของ พระพุทธศาสนา ตามประวัติศาสตร์ ในบรรดาอริยปราชญ์ ของอินเดีย มีพระองค์เท่านั้น ที่ทรงใกล้ชิดกับสังคมมากที่สุด พระพุทธศาสนามีความรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วในอินเดียหรือ ในประเทศใดก็ตาม นอกจากมีหลักธรรมอันประเสริฐแล้ว

การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทุกคนชื่นชม
เลื่อมใส ในท้องถิ่นใดที่มีพระพุทธศาสนา ท้องถิ่นนั้น ก็จะมี
สังคมสงเคราะห์โดยชาวพุทธตามสมควร

๗. การปรับปรุงจิตกับการดับทุกข์บำรุงสุข

๑) ในความเป็นอยู่ พระองค์ตรัสให้ดับทุกข์บำรุงสุข
แต่ก็ทรงเตือนว่า ทุกข์ของคนเรานั้น แม้จะเป็นการบังคับจาก
ธรรมชาติ แต่ก็มีส่วนหนึ่งที่เป็นเพราะเรามีตัณหาอันไม่สิ้นสุด
เราจึงต้องปรับปรุงจิตของเรา อันเป็นทางที่จะดับทุกข์บำรุง
สุขได้เป็นอย่างดี

๒) การดับทุกข์และการได้มาซึ่งความสุข พอดี
แบ่งเป็นแง่ลบกับแง่บวกได้ คือ

๓) ในแง่ลบ เราจะต้องพยายามข่มตัณหา อย่าง
น้อยก็ต้องจำกัดให้น้อยลง เพราะรากฐานของความทุกข์ ก็
คือความต้องการให้ได้ตามความต้องการของตัณหา ตัณหา
ยิ่งมากขึ้นเท่าใด ความทุกข์ก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

๔) เหตุผลที่ต้องตัดตัณหานั้น ปรากฏอยู่ในอริย-
สัจ ๔ ได้อย่างแจ่มชัด คือ

ก. ทุกข์ คือการกำหนดค่าของชีวิต

ข. สมุทัย คือแสดงให้เห็นว่าต้นเหตุคือรากฐานแห่งทุกข์

ค. นิโรธ คืออุดมการณ์ในการดับทุกข์

ง. มรรค คือทางที่จะบรรลุถึงการดับทุกข์

๕) พระองค์ทรงยกย่องความมีก้น้อย ความรู้จักพอ และการละทุกสิ่งทุกอย่าง จึงจะเกิดความรู้สึกว่า ตนอยู่ในที่โปร่งแจ้ง และก็ทรงแนะนำให้ออกบวช แต่แม้ในทางแจ้งลบก็ไม่ใช่ให้เราละทิ้งต้นเหตุอันจะแสวงหาหลักธรรมและอุดมการณ์ของเราไป ทั้งนี้ ในสองประการนี้ จะได้ชื่อว่าเป็นต้นเหตุด้วยกัน แต่ “ธรรมต้นเหตุ” เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้คุณค่าชีวิตสูงขึ้น แม้จะต้องทนทุกข์และต้องเสียสละปานใด เราก็จะต้องยึดต้นเหตุในธรรมไว้

๖) การละตัณหานั่น คือการละตัณหาที่เป็นกามตัณหา เพราะตัณหาประเภทนี้ ไม่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต แม้เราจะได้ตามความต้องการของตัณหาแล้ว แต่มันก็จะหมดความพอใจไปทันที โดยมีตัณหาอื่นขึ้นมาแทนที่อีก และก็จะมักจะถือว่า ตัณหาคือความใคร่ที่จะได้นั้น มันจะต้องได้สักวันหนึ่ง จึงมุ่งหวังอยู่ทุกขณะ ไม่มีความสงบแม้แต่ชั่วครู่

๗) พระพุทธศาสนาสอนให้ตัดความพอใจต่อภายนอก และตัดตัณหาอันไม่ชอบจากจิตเรา ส่วนตัณหาในธรรมจะมีมากเท่าใด ก็เหมือนกับการได้ภูเขาหรือความชนะทุกครั้ง ที่สามารถได้เข้าถึงอุตมการทุกครั้งนั้น ย่อมเกิดความปีติยินดีขึ้นทุกครั้ง การที่มีคนเข้าใจว่า พุทธศาสนาละทิ้งตัณหา ปรากฏกับตัณหาบุญนั้น เป็นการเข้าใจผิด

๘) การดับตัณหานั้น เป็นความจำเป็น แต่การค้นหาความอิสระในด้านจิตใจก็เป็นส่วนสำคัญ การต้องการจะให้ชีวิตมีความปกติสุขความสงบอย่างแท้จริงนั้นจำต้องละตัณหาในทางวัตถุ เฉพาะอย่างยิ่ง ความยึดมั่นในตัวเราของเรา

๙) ความไม่สมหวัง ความเจ็บป่วย ความชรา และความตาย ล้วนเป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องที่ไม่น่ากลัวนัก ถ้าเราจะตั้งใจให้หันออกเหนือไปจากสิ่งเหล่านี้

๗. การดับทุกข์ของโพธิสัตว์ธรรม

๑) การดับทุกข์บารุงสุขในพระพุทธศาสนา พอจะแบ่งได้ ๒ ทาง คือทางหนึ่งเป็นอยู่ในโลกตัณหาอัน โดยมีครอบครองที่ ๒ สักมที่ ๒ การปกครองที่ ๒ ผ่านชีวิตที่ ๒ พอสมควร

อีกทางหนึ่ง ตั้ตราฐานแห่งตั้ณหาทอย่างเต้ตชาด ไม่ยอมให้
ตั้ณหาทเข้าใกล้ได้ ๒ ทางนี้ ก็คือการครองเรือนหรือการสละ
เรือนไปออกบวช

๒) ทางทั้ง ๒ นี้ เป็นทางที่ตักจริง แต่ก็มีข้อบก
พร่องอยู่ คือในระหว่างทั้ง ๒ นี้ ไม่มีสะพานเชื่อมโยงกันเลย
จะต้องแยกไปคนละทาง อนึ่ง การที่ผู้ ๆ ก็จะตัดตั้ณหาทออกไป
สั้ยนั้ วั้ตึกจะเป็นเรื่องลำบาก และก็เป็นแง่ลบอย่างย้ง เป็น
เรื่องส่วนตัวอย่างย้ง

๓) การปรับปรุงให้ทั้ง ๒ ฝ่ายพอจะเข้ากันได้ัน คือ
มหายาน มหายานให้ถือความเป็นอยู่ในครอบครัวเป็นพื้นฐาน
ชีวิต แล้วประกอบด้วยการปฏิบัติธรรม หรืออิกนัยหนึ่ง ให้
แสวงหาพระธรรมจากครอบครัว

๔) โภธัสั้ตว์ธรรม ก็คือวั้การและแนวทางการดับ
ทุกข์บารุงสุขของโภธัสั้ตว์ แต่ควรจะเป็นอย่างใดนั้น คงถือว่า
การมีอยู่และการเป็นไปของธรรมชาติัน ไม่ว่าเราจะปฏิเสธ
หรือรับสนองตาม เราก็ต้องถูกธรรมชาติบังคับอยู่เช่นกัน
ความต้องการเป็นอิสระ แต่ไม่ได้ตามความต้องการ แล้วก็
เลยเกิดเป็นทุกข์ขึ้นัน ก็มีอยู่เช่นกันอิก มีแต่การบุกเบิกโภ
ธัสั้ตว์ธรรม ไม่คิดจะหลีกเลี่ยงความทุกข์ กลับถือว่าความทุกข์

เป็นปัจจัยที่ดี ยิ่งกว่านั้น ยังถือว่า ความทุกข์เป็นส่วนสำคัญของโพธิสัตว์ธรรม คำและความหมายของชีวิต ไม่ได้อยู่กับความทุกข์หรือความสุข แต่อยู่กับการประจักษ์ขึ้นของอนันตชีวิต (ชีวิตอันไม่สิ้นสุด) เป็นอุดมการณ์ที่สูงสุด และถือเป็นมาตรฐานของคุณค่าทั้งหลาย ซึ่งการปฏิบัติขั้นนี้ ไม่ว่าจะลำบากยากเข็ญเท่าใด จะไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ คงทำไปเรื่อยเท่าที่จะทำได้ เพื่อวันใดวันหนึ่ง อุดมการณ์ของเราจะค่อยๆ ปรากฏขึ้น คือมีการเกิดของค่าแห่งชีวิตใหม่ ไม่มีกิเลสในเรื่องทุกข์สุข มีชีวิตที่เป็นของตนเอง ซึ่งน่าจะเป็นชีวิตที่ร่าเริงสนุก และนี่คือมูลเจตนารมณ์ของโพธิสัตว์ธรรม

๘. การเปลี่ยนความรู้สึกในทุกข์

๑) จะเป็นเรื่องราวการงานใดก็ตาม ในบางเรื่องบางงาน ตามเบื้องนอก เป็นสิ่งที่ลำบากไม่น่าจะทำและก็ไม่มีความอิสระ แต่ถ้าเรื่องนั้นในความรู้สึกของอีกคนหนึ่ง เป็นการเริ่มจะก้าวต่อไป เขาก็จะไปด้วยความเต็มใจและสนุกสนาน เช่นการไต่ภูเข สำหรับคนที่ไม่ชอบ ย่อมถือว่าเป็นเรื่องลำบากไม่มีความสนุกอย่างใด แต่สำหรับนักไต่ภูเข

จะถือว่าเป็นเรื่องที่สนุกมากและมีความสุขที่สุด หรืออย่างเช่น ความเจ็บป่วยซึ่งไม่มีใครต้องการ บางคนพอเริ่มป่วย ก็เริ่มร้องทุกข์น้อยใจ พออาการมากหน่อย ก็ตกใจกลัวตาย มีความเศร้าโศกอยู่ตลอดเวลา คนชนิดนี้ ตกอยู่ในอำนาจของการเจ็บป่วย ตรงข้ามกัน บางคนพอเริ่มป่วย ก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องป่วยนั้นเป็นของธรรมดาสำหรับสัตว์โลก และถือว่าเป็นโอกาสที่จะได้พักผ่อน ได้ทบทวนหลักธรรมหรือความคิดอ่านของตนเองด้วยความสงบ ได้มีโอกาสสำรวจตนเอง เพื่อได้คุณค่าของชีวิตใหม่ ท่านผู้นี้ แม้จะป่วย แต่ค่าของความป่วยถูกเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นยินดีที่ได้ป่วย พร้อมทั้งจะรับความป่วยนั้น ให้ความป่วยเข้ามาร่วมกับชีวิตตน คนป่วยประเภทนี้ จะไม่รู้สึกทรมานมากนักและก็มีโอกาสจะหายมากกว่าอีกประเภทหนึ่ง

๒) คนที่ฝึกใจแล้วโดยดี เมื่อเผชิญกับอันตราย ก็สามารถยึดหลักตั้งมั่นได้ มีความเชื่อมั่นในตนเอง ถือเป็นเรื่องชีวิตคน เป็นโอกาสที่จะให้ความสมบูรณ์แก่ชีวิต แทนที่จะท้อถอย เศร้าโศก แต่กลับยิ่งมีความมานะต่อสู้ด้วยความปีติยินดี สู้อย่างห้าวหาญและเต็มไปด้วยความสนุก

๓) ดังที่กล่าวมา เพียงแต่ยกตัวอย่างเท่าที่รู้เห็นกัน เพื่อให้เข้าใจในเจตนารมณ์ของโพธิสัตว์ธรรมเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ของโพธิสัตว์ในการที่จะโปรดสัตว์ สงเคราะห์มนุษย์ทั่วไปชั่วกาลนานเป็นต้น

๙. โพธิสัตว์ธรรมกับเจตนารมณ์ของโพธิสัตว์

๑) โพธิสัตว์ธรรมนั้น ที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ ก็คือ การบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่คนอื่นและตนเอง เราถึงอุดมการณ์ ก็ต้องให้คนอื่นถึงอุดมการณ์นั้นด้วย การแนะนำให้ผู้อื่นถึงอุดมการณ์ ก็คือเรากำลังจะถึงอุดมการณ์นี้คือความเมตตากรุณาของโพธิสัตว์ จากจุดนี้ จึงเริ่มด้วยอุดมการณ์ที่ต้องการจะมีอายุที่ยั่งยืนและถือว่า สัตว์โลกกับตน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากความสำเร็จผล เป็นของเราโดยเฉพาะ ย่อมไม่ใช่อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา โพธิสัตว์ธรรมคือการบรรลु พุทธภูมิและโปรดสัตว์

๑๐. โพธิสัตว์ธรรมกับสุขาวดี

๑) นิกรายอื่น ๆ ส่วนมากมุ่งไปทางหลุดพ้น ไม่มีสังคมสุขาวดี ส่วนโพธิสัตว์ถือว่า การประจักษ์ของอุดมการณ์

จะต้องเป็นที่ที่รวมอยู่กับสัตว์โลกด้วย ฉะนั้น จึงต้องมีสุชาวดีเพื่อที่จะอยู่ร่วมกันตามอุดมการของโพธิสัตว์

๒) ความจริง สุชาวดีก็มีอยู่แล้ว และที่เรื่อนามที่สุด ก็คือสุชาวดีของพระอมิตายุพฺพทเจ้า ซึ่งถ้าใครมีความปรารถนาไปเกิดในสุชาวดีของท่าน เพียงแต่สวดพระนามท่านอยู่เสมอ เมื่อถึงเวลาหมดอายุขัย ท่านก็จะมารับไปเกิดในสุชาวดีของท่าน แต่ตามแนวคิดของโพธิสัตว์ธรรม ไม่ใช่จะขอให้ตนเองได้ไปเกิดในสุชาวดีเท่านั้น ยังต้องให้สัตว์โลกอื่นๆ ไปร่วมเกิดด้วย และตนก็ต้องตั้งใจไว้ว่า หากตนได้สำเร็จเป็นพระพุทฺธเจ้าแล้วจะสร้างสุชาวดีขึ้นเอง เพื่อให้สัตว์โลกได้ไปเกิดที่นั่น ทั้งนี้ เพราะทุกคนมีพุทธภาวะ เมื่อสำเร็จเป็นพระพุทฺธเจ้าได้ ก็ต้องสร้างสุชาวดีขึ้นได้เช่นกัน

๑๑. โลกในอุดมการกับสุชาวดี

๑) สุชาวดีดังกล่าว แม้ทุกคนจะไปเกิดได้ตามเงื่อนไขที่มีอยู่ แต่ก็เป็นสุชาวดีที่ไม่ใช่ดินแดนของโลกเราแน่ การที่ให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอุดมการในอนาคตไปหมด โดยไม่เป็นรูปแบบที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน รู้สึกไม่ใช่สิ่งที่พระองค์ทรง

ปรารภนา สุขาวดีควรจะเป็นรูปแบบที่เห็นได้ ทั้งที่เป็นอุดม
การใหญ่ มีเจตนารมณ์สูง แต่ก็ควรเป็นรูปแบบที่ปรากฏต่อ
หน้าเรา กิจกรรมด้านจิตใจของพระพุทธศาสนา จะต้องแสดง
ออกโดยทางกายได้ เฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นโพธิสัตว์กรรมซึ่งต้อง
การให้อุดมการปรากฏขึ้นในชีวิตที่แท้จริง ฉะนั้น สุขาวดีควร
จะถือความเป็นรูปแบบ เพื่อเป็นจุดที่หมายได้

๒) เมื่อกล่าวถึงเรื่องนี้ เรามักจะได้ฟังคำหนึ่งว่า
“ความเจริญทางวัตถุ” ทำให้ศีลธรรมเสื่อมไป และส่งเสริม
ให้กลับไปอยู่ “ความเจริญทางจิตใจ” ข้อนี้ความจริงก็น่า
สนับสนุนอยู่ แต่การคัดค้านความเจริญในทางวัตถุนั้น เห็น
จะไม่ถูกต้องนัก คงไม่มีใครเห็นว่าไฟฟ้าสู้คบไฟไม่ได้ เรือ
ยนตร์สู้เรือแจวไม่ได้ เราจะต้องถือว่า ความเจริญในทาง
วัตถุนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบในอุดมการที่ใหญ่ยิ่งของ
เรา การยึดมั่นในศาสนา ไม่ใช่เรื่องด้านจิตใจฝ่ายเดียว เรา
จะต้องร่วมอยู่กับวัตถุกับบุคคลอื่นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มี
ความรุ่งเรืองสว่างไสวร่วมกัน มีอาณาจักรตามอุดมการ
ของเรา

๑๒. การสร้างสภาวะดีกับการเวียนว่ายตายเกิด

๑) การที่โพธิสัตว์จะสร้างสภาวะดีขึ้นได้นั้น ย่อมต้องใช้เวลานานมาก แต่การเวียนว่ายตายเกิด ก็เป็นเวลานานเช่นกัน ตามเจตนารมณ์ของโพธิสัตว์ เรื่องนิพพาน เอาไว้เป็นเรื่องสุดท้าย ตนเองต้องตั้งมั่นว่า จะยอมเวียนว่ายตายเกิด เพื่อประกอบกิจกรรมตามอุดมการณ์ในทุกภพทุกชาติ การกระทำเช่นนี้ มีความหมายต่อชีวิตมากกว่าการเข้านิพพาน ความเกิดดับเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่ายจริง แต่ถ้าเกิดดับเพื่ออุดมการณ์ ก็จะกลายเป็นความอิสระของเราเอง ไม่ใช่เป็นการบังคับจากธรรมชาติ สามารถให้ความเกิดดับมาอยู่ในบังคับบัญชาของเรา เราเป็นนายของความเกิดดับ

๒) การคิดจะเกิดในสภาวะดีโดยความเบื่อหน่ายโลก แล้วไม่ยอมกลับมาอีก ก็จะไม่ผิดกับการนิพพานที่ไม่คิดไปรตัสต์ว เป็นความสำเร็จของพระอรหันต์

๓) การไปเกิดในสภาวะดีนั้น เมื่อไปเกิดแล้ว ยังต้องปฏิบัติธรรมอยู่ที่นั่นต่อไป จนกว่าจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะกลับมาโปรดสัตว์อีก เมื่อมีการกลับมาเช่นนั้น ก็เหมือนกับ การบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่โลกนี้อีก เพื่อให้โลกนี้เป็นอย่างสภาวะดี หรืออีกนัยหนึ่งคือการสร้างสภาวะดีขึ้นในโลกเรา

๔. สรุป

๑) ตามหลักพระโพธิสัตว์ธรรม ในขณะที่คิดจะดับทุกข์ ต้องไม่เบียดเบียนต่อทุกข์ ไม่คิดจะการเวียนว่ายตายเกิด ไม่เจาะจงจะนิพพานถ่ายเดียว ไม่ตั้งอยู่ในชีวิตด้วยทางจิตใจอย่างเดียวโดยละจากโลกแห่งวัตถุ จุดที่หมายนั้น ต้องเป็นอนันตชีวิตอันเป็นรูปแบบ ไม่จำกัดว่าเราจะต้องเห็นแจ้งในธรรมก่อน แต่จะต้องร่วมงานกับสัตว์โลกตลอดไปเรื่อย ในระหว่างบำเพ็ญธรรมอยู่นั้น ในความรู้สึก จะเป็นความทุกข์ หรือความสุขก็ตาม และแม้ว่าจะมีความทุกข์มากกว่าความสุข ก็ต้องถือว่า เราได้เตรียมพร้อมแล้วที่จะต่อสู้ ไม่รู้สึกยุ่งยากใจต่อสิ่งเหล่านี้ ต้องใช้ความทุกข์กับความสุขเป็นส่วนประกอบในการสร้างสุขาวดี กิจกรรมทุกสิ่งในชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสุขาวดี ในชีวิตเรา ไม่มีการแตกแยก แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวที่แท้จริง และเราได้เห็นคุณค่าและความหมายของชีวิตแล้ว คือการบรรลุพุทธภูมิกับการไปรดสัตว์

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๓๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๘

ราคาเล่มละ ๘ บาท

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์รุ่งนคร